

Кримінологічна Асоціація України

І. Г. ЛУЦЕНКО

**ПРОТИДІЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ТОТАЛІТАРНИХ СЕКТ:
КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ**

Монографія

Харків 2018

УДК 343.9:[2:061.234](477)

Л 87

Рекомендовано до друку рішенням правління
Кримінологічної асоціації України 27 березня 2018 року
(протокол № 2)

Рецензенти:

доктор юридичних наук, доцент Т.Є. Леоненко
доктор юридичних наук, доцент Ю.В. Орлов

За загальною редакцією

доктора юридичних наук, професора О.М. Литвинова

Луценко І.Г.

Л 87

Протидія діяльності тоталітарних сект: кримінологічні
засади: монографія. [За загальною редакцією д-ра юрид.
наук, проф. О.М. Литвинова]. Харків: Константа, 2018.

214 с.

ISBN

Монографію присвячено комплексному кримінологічному аналізу діяльності тоталітарних сект та формулюванню на цій основі пропозицій з удосконалення заходів щодо протидії пов'язаним з нею злочинам. Визначено поняття та кримінологічно значущі ознаки тоталітарних сект, здійснено їх кримінологічну класифікацію. Встановлено, надано опис та пояснення формам і методам діяльності тоталітарних сект в механізмі їх кримінальної активності. Охарактеризовано соціально шкідливі наслідки діяльності тоталітарних сект в механізмі криміногенної детермінації. Визначено поняття та надана характеристика системі заходів протидії діяльності тоталітарних сект. Охарактеризовано комплекс правових, ідеологічних, організаційно-тактичних заходів протидії діяльності тоталітарних сект. Здійснено аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду протидії діяльності тоталітарних сект, визначено можливість щодо використання окремих його складових у вітчизняній кримінологічній практиці.

Для науковців, практичних працівників, викладачів, курсантів і студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю, аспірантів та ад'юнктів, а також широкого кола читачів, які цікавляться проблематикою протидії злочинності.

УДК 343.9:[2:061.234](477)

ISBN _____ Луценко І.Г., 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1	
ДІЯЛЬНІСТЬ ТОТАЛІТАРНИХ СЕКТ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ	
1.1 Поняття і кримінологічно значущі ознаки тоталітарних сект	9
1.2 Класифікація тоталітарних сект	47
1.3 Форми і методи діяльності тоталітарних сект в механізмі їх кримінальної активності	63
1.4 Негативні результати діяльності тоталітарних сект в механізмі криміногенної детермінації	95
РОЗДІЛ 2	
ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОТАЛІТАРНИХ СЕКТ	
2.1 Поняття і система заходів протидії діяльності тоталітарних сект	108
2.2 Правові заходи протидії діяльності тоталітарних сект	122
2.3 Ідеологічні заходи протидії діяльності тоталітарних сект	141
2.4 Організаційно-тактичні заходи протидії діяльності тоталітарних сект	153
2.5 Зарубіжний досвід протидії діяльності тоталітарних сект	162
ВИСНОВКИ	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК – Автономна Республіка Крим.

ВНЗ – Вищий навчальний заклад.

ГУР МОУ – Головне управління розвідки Міністерства оборони України.

ЄС – Європейський Союз.

ЗМІ – Засоби масової інформації.

КК – Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року.

КМУ – Кабінет Міністрів України.

КУ – Конституція України.

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України.

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я.

ООН – Організація Об'єднаних Націй.

СБУ – Служба безпеки України.

СЗРУ – Служба зовнішньої розвідки України.

ЦРУ – Центральне розвідувальне управління.

ВСТУП

Політичні та соціально-економічні зміни, що відбулися в Україні у 90-х роках минулого століття суттєво вплинули на культурно-соціальний та морально-психологічний стан суспільства. Не оминули зміни і духовного життя, а навіть більше того, відбулася релігійна активізація населення. Така активність проявлялась насамперед у виникненні значної кількості релігійних організацій та громад, як традиційних, так і нетрадиційних для України релігійних течій, а навіть таких, що виникли поза існуючими релігіями. На сьогоднішній день ситуація, що складається у релігійній сфері, залишається поза увагою законотворців і у значній мірі формується під впливом різного роду релігійних/псевдорелігійних утворень.

Разом із тим, розбудова незалежної та демократичної держави, в якій вільно в безпеці розвивається громадянське суспільство, можлива при дотриманні основних прав і свобод людини та громадянина. Одним з фундаментальних культурних та водночас політичних прав є право на свободу віросповідання, яке гарантується Конституцією України і Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації». В Україні всі люди вільні у можливості сповідувати будь-яку релігію чи не сповідувати жодної, а також в отриманні духовних благ та організації їх надання. Остання з перелічених правомочностей нерідко реалізується у формі зловживань правами, що у випадку діяльності релігійних тоталітарних сект деструктивного характеру набуває злочинних проявів. Їх поширення, вочевидь, становить загрозу фізичному та психічному здоров'ю людей. Зазначені організації маніпулятивно використовують назви світових релігій, їх термінологію приховуючи особистісно і соціально деструктивну ідейну основу власних доктрин.

На цьому тлі держава має дотримуватись проголошених нею засад – «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави» (ст. 35 Конституції України), у той таки час – вона має бути озброєна дієвими механізмами захисту гарантованих прав на світогляд та віросповідання.

Як засвідчує аналіз слідчої та судової практики, діяльність релігійних тоталітарних сект має яскраво виражену кримінальну спрямованість: поєднана із вчиненням злочинів проти життя та здоров'я особи (умисне вбивство, доведення до самогубства, умисні тілесні ушкодження), проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (зґвалтування, розбещення неповнолітніх), проти власності (шахрайство) тощо. Водночас кримінальні практики, що відтворюються в діяльність релігійних тоталітарних сект, на сьогоднішній день є малодослідженими. Існує потреба в проведенні комплексних наукових досліджень з вивчення соціально-психологічного феномену тоталітарних сект, причин і умов їх існування, форм і методів деструктивної кримінальної діяльності та, зрештою, розробці відповідних заходів кримінально-превентивного спрямування.

Діяльність тоталітарних сект становить предмет інтересу багатьох наук і є по суті міждисциплінарною проблематикою. Цікавими є соціологічні, психологічні, філософські, релігієзнавчі праці таких вчених, як У. Беінбрідж, Г. Беккер, М. Вебер, П. Густафсон, Б. Джонсон, Дж. Зігельман, М. Йінгер, К. Кемпбелл, Ф. Конуей, Д. Мартін, Р. Нібур, Л. Поуп, М. Сінгер, Р. Старк, Е. Трельч, Ф.-В. Хаак.

Кримінологічні аспекти діяльності вказаних сект в різні часи порушувалися у роботах Ю. М. Антоняна, Л. Д. Башкатова, В. Г. Беспалька, В. Т. Білоуса, В. О. Глушкова, Л. І. Григорьєвої, Т. Л. Грячової, С. Ф. Денисова, О. Л. Дворкіна, О. Ф. Долженкова, С. М. Дударенок, Д. В. Зеркалова, М. М. Китаєва, В. В. Клюса, Г. В. Костилева, В. В. Костицького, Т. В. Кузнєцової, В. М. Кудрявцева, Т. Є. Леоненко, О. М. Литвинова, Л. Н. Митрохіна, Е. М. Мірошникової, М. І. Панова, В. М. Петрика, Г. О. Пономаренко, О. В. Старкова, С. В. Сьоміна, Б. З. Фалікова, О. І. Хвиля-Олінтера, О. В. Холопова, В. С. Цимбалюка, В. Б. Яшина та ін. Беззаперечно, роботи зазначених науковців стали вагомим внеском у дослідження дія-

льності тоталітарних сект. Разом із тим, досі не визначено їх кримінологічного поняття, не досліджені кримінологічно значущі методи і форми діяльності, в тому числі й крізь призму вчення про механізм індивідуальної злочинної поведінки. Значною мірою вільною зоною наукового пошуку залишається й проблематика детермінації кримінальної активності релігійних тоталітарних сект в сучасних умовах, а також ефективних заходів протидії їй.

Таким чином, вивчення кримінологічного феномену діяльності тоталітарних є актуальним не лише у теоретичному плані, але і суто практичному, адже отримані дані стануть у нагоді як пересічним громадянам, які намагаються задовольнити власні духовні потреби, так і державним органам, що гарантують якість і захищають безпеку духовного життя суспільства.

Розділ 1

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОТАЛІТАРНИХ СЕКТ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

1.1 Поняття і кримінологічно значущі ознаки тоталітарних сект

Враховуючи той факт, що однією із закономірностей сучасного світу є прискорений складний та часто непередбачуваний розвиток багатьох соціально-економічних явищ та процесів, то й суспільні відносини мають динамічний характер, і їх напрям та розвиток залежать від багатьох факторів (економічних, соціальних, політичних, релігійних, а також урбанізації, інтенсивності та різноспрямованості зміни рівня матеріального забезпечення і способу життя різних соціальних груп, міграція, поширення комп'ютерних технологій тощо). Злочинність як соціальне явище не є виключенням, а навіть більше того – спостерігається її зростання, ускладнюється структура злочинів, проявляється значна частина нових злочинів.

Для ефективної протидії злочинності необхідною умовою є систематичне здійснення її кримінологічного аналізу.

У навчальному посібнику з кримінології Ю. Ф. Іванов та О. М. Джужа небезпідставно зазначають, що кримінологічний аналіз злочинності дає можливість розробляти конкретні заходи, спрямовані на боротьбу з нею, будувати цю роботу цілеспрямовано та планомірно, правильно координувати діяльність правоохоронних орга-

нів і громадських організацій. Тож вивчення злочинності, виявлення її детермінант дає змогу згодом проводити ефективний комплекс економічних, соціальних, ідейно-виховних, організаційно-управлінських, правових заходів запобігання злочинності¹.

Метою кримінологічного аналізу злочинності є:

- отримання достовірної, повної та об'єктивної інформації про кількісно-якісні параметри злочинності, її інтегрування та ефективність заходів, спрямованих на її профілактику та протидію;

- розробка на основі отриманої інформації системи концептуальних і прикладних рекомендацій удосконалення профілактики злочинності та соціального контролю за такими процесами у цілому².

Кримінологічного аналізу потребують і релігійні відносини, оскільки вони є частиною як суспільних відносин в цілому, так і невід'ємною складовою особистого життя кожного громадянина нашої держави.

Особливу увагу необхідно приділити новоутвореним організаціям, що пов'язують свою діяльність із задоволенням релігійних потреб громадян і таким, що, навпаки, намагаються приховати релігійний характер своєї діяльності.

З цього приводу варто погодитися з Т. Є. Леоненко, на думку якої «серед всієї маси релігійних рухів є цілий пласт таких, діяльність яких йде врозріз зі світськими законами, або доктрини яких прямо закликають до насильства над людьми з позакультового соціуму, тобто релігійних об'єднань деструктивного характеру. Кримінальний характер таких організацій добре замаскований, але, тим не менш, він проявляється у вигляді різних гучних інцидентів»³.

Сучасному світу стали відомі найбільш гучні випадки злочинів, що пов'язані з діяльністю релігійних організацій:

¹ Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навчальний посібник. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. С.119.

² Аналіз та прогноз злочинності: конспект лекцій. URL: <http://studies.in.ua/analiz-ta-prognoz-zlochynnosti-lekcii.html> (дата звернення: 10.01.2017).

³ Леоненко Т. Є. Злочинність на релігійному ґрунті: феномен, детермінація, запобігання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2015. С. 308.

Орден Храму Сонця. Ця секта була заснована в 1984 році неонацистом, бельгійцем Люком Жюре. Вчення Храму Сонця бере своє походження від містичного ордену тамплієрів і деяких гілок розенкрейцерства. Теорія замішана на містиці, алхімії, астрології, йоги і Кабалі. Теоретиком став Мішель Табачник. Він проголосив, що наша Земля стоїть на порозі апокаліпсису. Самої ж смерті не існує зовсім. Це всього лише ілюзія, після якої неодмінно настане відродження. В Орден брали далеко не всіх, а лише найбагатших і найосвіченіших. Члени секти повинні були робити внески в касу, а рухало ними марнославство. Самі ж організатори таємно займалися фінансовими махінаціями і навіть торгівлею зброєю. У 1993–1994 роках відбулося декілька випадків ритуальних вбивств і самогубств членами секти. 5 жовтня 1994 року були виявлені згорілими відразу 48 членів секти. Але найбільш гучна справа відбулася 22 грудня 1995 року. Тоді неподалік від Гренобля, у Французьких Альпах, 16 адептів спалили себе на лісовій галявині. Серед них було троє дітей. Деякі з жертв попередньо були вбиті пострілами в голову. Виявилося, що багато членів секти відмовлялися кінчати життя самогубством, тоді керівники секти примусово вбивали їх. Це змусило владу ретельніше розслідувати справу. Але, незважаючи на арешти лідерів і їх майна, ритуальні самоспалення тривали¹.

Адвентисти сьомого дня. Церква адвентистів з'явилася ще в 1844 році в США. У релігійних довідниках ця організація визначається як секта американського походження, що примикає до баптистів і особливу увагу приділяє Старому Заповіту. Засновником є найзвичайнісінький фермер Вільям Міллер, який служив баптистським священником. У своєму пильному вивченні Біблії він одного разу дійшов висновку, що скоро наближається кінець світу. У 1818 році Міллер визначив рік загибелі всього світу. Це повинно було статися за його розрахунками в 1843 році. Не бентежили прабатька секти і слова Христа про те, що ніхто не може точно знати дня і години його другого пришествя.

¹ Найбільш небезпечні секти. URL: https://molomo.com.ua/inquiry/terrible_sect.html (дата звернення: 10.08.2017).

Строки кінця світу в результаті постійно переносилися, в результаті учні Міллера намагалися більше не називати точних дат. В основі віровчення адвентистів лежить Святе письмо і дотримання заповідей Десятислів'я. Тут вірять в дух пророцтва і особливу роль суботи, того самого сьомого дня. В 1993 році у техаському містечку Уейко сталася трагедія. Один з адвентистів, лідер «гілка Давида» Девід Кореш, влаштував акт масового самогубства. У секті надто сильно повірили в черговий кінець світу. На цей раз пророцтво неодмінно має збутися. Невдалий міся вирішив втілити свої передбачення, прихопивши разом з собою і свою паству. Кореш підірвав свій храм, під руїнами знайшли близько сотні мертвих людей, в тому числі 25 дітей¹.

Ворота раю. Секта була створена в 1975 році в США Маршаллом Епплуайтом і Бонні Неттлз. Популярність прийшла до організації після того, як в 1997 році Епплуайт зміг вмовити 39 послідовників покінчити життя самогубством, оскільки Земля незабаром неминуче зіткнеться з кометою Гейла-Боппа. Лідер пообіцяв своїм адептам, що вони зможуть залишити свої земні тіла й відправитися після цього у подорож на космічному кораблі. В процесі підготовки до цього акту члени секти носили каптури й рукавички, щоб максимально вберегти себе від гріховних помислів. У секті були встановлені тисячі правил, багато часу надавалася вивченню Біблії. Часом люди там могли спілкуватися взагалі лише з допомогою писемності. Родину належало забути раз і назавжди. У кожної людини в секті був спостерігач, і кожен, в свою чергу, був зобов'язаний наглядати за ким-небудь. З розвитком Інтернету з'явився навіть сайт секти під назвою «Ворота раю». У процесі підготовки до масового самогубства члени групи ритуально очищали свої тіла, постійно випиваючи лимонний сік. Секта вірила, що масове самогубство її членів призведе до популяризації Інтернету. Адже багато віруючих працювали веб-дизайнерами. 26 березня 1997 року на ранчо Санта-Фе, що неподалік від Сан-Дієго, знайшли тіла мертвих 39 осіб. Всі

¹ Найбільш небезпечні секти. URL: https://molomo.com.ua/inquiry/terrible_sect.html (дата звернення: 10.08.2017).

вони були однаково одягнені – чорні сорочки, чорні штани й чорні туфлі. 18 чоловіків і 21 жінка пішли з життя за допомогою фенобарбіталу, змішаного з фруктовим желе і пудингом. Смертельну їжу люди запивали горілкою. Після цього вони ще й натягнули на голову пластикові пакети, розраховуючи задихнутись уві сні. Перед смертю «ченці» акуратно накрили своє обличчя і верхню частину тіла квадратним покривалом фіолетового кольору¹.

Аум Сінрікьо. У 1987 році Секо Асахара створив в Японії свою неорелігійну організацію. Світову популярність секта набула у 1995 році, коли її члени здійснили газову атаку зарином в метро Токіо. Тоді загинуло 12 осіб. Спочатку Аум Сінрікьо була об'єднанням спокійних людей, яка цікавилася йогою і медитацією. Однак Асахара вирішив радикально змінити імідж своєї організації. Елітний клуб став доступний для великих мас. Була проведена широка рекламна кампанія, яка заявляла про численні випадки зцілення за допомогою технік йоги, поліпшення фізичного стану та інтелекту. У ритуалах часто використовувалися галюциногени. Не зумівши пройти у велику політику, лідери секти оголосили негласну війну країні і її цивільним інститутам. Хоча учення Аум Сінрікьо і ґрунтується на буддистських текстах, трактування їх сильно спотворено. Секта до 1995 року провела кілька терактів і вбивств. Найвідомішим з них стала атака на токійське метро. Секо Асахара був заарештований, суд тривав до 2004 року. Лідер секти був засуджений до смертної кари. Секта змінила свою назву на Алеф, прибравши зі своїх доктрин агресивні мотиви. У багатьох країнах діяльність Аум Сінрікьо знаходиться під забороною, а сама організація вважається терористичною².

Храм народів. Ця секта зародилася в Гайані. Її організував проповідник Джим Джонс, який позбавив своїх членів якої-небудь волі. Їх підпорядкування голова організації досягав постійними погрозами, образами і побиттям. Секта виникла в 1950-х роках, спочатку до неї входили не-

¹ Там само.

² Найбільш небезпечні секти. URL: https://molomo.com.ua/inquiry/terrible_sect.html (дата звернення: 10.08.2017).

численні представники національних і расових меншин, наркомани, повії, бомжі. У 1974 році члени організації створили в джунглях Гайани своє поселення, яке назвали Джонстауном, іменем свого вождя. Там він і продовжив свою діяльність. Очевидці згадують, що проповіді Джонса мали політичний відтінок. Як-то раз він навіть пригрозив американському прапору, висівшому в приміщенні: «Зачекай же, нація расистів, фанатиків, імперіалістів і куклукс-кланівців! Скоро настане час розплати за всі скоєні тобою злочинства. У мене в руках Біблія, бачите? Вона вже майже дві тисячі років відволікає людей від цієї роботи і заважає боротися з несправедливістю. Я кидаю її на долівку і плюю на неї!». В окремо взятому поселенні Джонс спробував побудувати соціалізм з елементами кооперативу. У власних офіційних документах комуна називалася «Сільськогосподарський і медичний кооператив «Храм народів». 18 листопада 1978 року сталася трагедія. Близько 1000 членів секти, громадян США, покінчило життя самогубством¹.

Доводиться констатувати, що організатори/керівники зазначених вище організацій, користуючись авторитетом релігії і Бога, виховували духовно і інтелектуально несамостійних адептів. В результаті рабської покори своєму лідеру та беззаперечному слідуванню найвищій ідеї організації, послідовники без вагань виконували розпорядження лідера – піти з життя. Така кінцева мета є прямо протилежною головному постулату світових релігій: життя – найвищий божественний дар, відмова від якого є одним з найтяжчих гріхів.

На жаль, і у наш час значна кількість країн світу потерпає від діяльності організацій, які позиціонують себе релігійними. Наша держава, будучи частиною світового релігійного процесу, не є виключенням у цьому питанні. Бо навіть навпаки, є аутсайдером, оскільки має фрагментарне правове регулювання цієї сфери і не враховує прогресивний зарубіжний досвід.

¹ Найбільш небезпечні секти. URL: https://molomo.com.ua/inquiry/terrible_sect.html (дата звернення: 10.08.2017).

З цього приводу слушно навести цитату М. Інтровіньє: «Закони слід застосовувати: від релігії потрібно вимагати не меншої чесності, ніж від комерційних підприємств. Треба захищати слабого споживача, включно споживача духовних благ»¹.

Необхідно додати, що сучасні зміни законодавства у релігійній сфері постійно наштовхуються на стіну протистояння з боку зацікавлених осіб та структур і будуть розцінені як обмеження права людини на свободу віросповідання.

Нова Британська Енциклопедія справедливо відмічає той факт, що «наскільки відомо науці, ще ніколи на землі не існувало народу, який би хоч у якомусь сенсі не був релігійним»². Так історично склалося, що впродовж всього свого існування кожний народ мав свого бога, одного чи декількох, а також власне розуміння їхнього вшанування та поклоніння ним. В різні часи людство вірило в існування надприродних сил і наділяло ними спочатку вогонь, воду, каміння – різноманіття природного світу. З часом цей перелік стали поповнювати шамани, жриці, також це були напівлюди-напівзвіри – все те, що сьогодні має назву міфологія. З цього приводу слушною є думка Л. Д. Кривеги: «У міфологічному світогляді відсутні чіткі розмежування світу й людини, ідеального й матеріального, об'єктивного й суб'єктивного»³. З часом міфологічний світогляд перестав задовольняти духовні потреби людей, тобто склалася ситуація, коли «... вичерпність у соціальній буттєвості одних способів людської самореалізації й гостра потреба їх замінити на інші – перспективніші з погляду історичного часу». У кожного народу в різні часи були свої боги, свої обряди,

¹ Злочини з іменем Бога на вустах (релігійні злочини). URL: <http://narodna-osvita.com.ua/592-zlochiny-z-menem-boga-na-vustah-relgyn-zlochiny.html> (дата звернення: 25.10.2014).

² Британська енциклопедія. URL: <https://uk.glosbe.com/uk/ru/%D0%91%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 11.07.2013).

³ Кривега Л. Д. Світоглядні орієнтації в умовах трансформації суспільства: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03. Харків, 1999. С. 4.

звичаї, традиції, залежно від потреб, які багаторазово змінювалися та з часом утворили особливий світогляд у духовному житті людини – релігію.

Релігія – феномен духовного життя людини, невід’ємна частка існування і розвитку людства, яка і на сьогодні є однією зі складових буття більшості людей світу. Усі релігії мають свої догмати, що визначають суть і структуру духовного вчення, на яких побудовані принципи соціальної поведінки її послідовників. Тому серед соціальних явищ, що виступають як важелі управління суспільною свідомістю та поведінкою, одним з найпотужніших є релігія. Інші форми світогляду не можуть порівнятися з релігією за силою та глибиною свого впливу на душевні настрої та почуття людей.

Важливо розуміти, що релігія має такий вплив на людство через свій історизм, емоційну резонансність текстів й деякі інші чинники. Вона у тому чи іншому ступені, у різних проявах присутня у житті людства протягом всього його існування. І тому не випадково законодавець приділяє певну увагу релігійній складовій у різних нормативно-правових актах. Завжди поруч стоять такі критерії, як національність, раса і релігія, оскільки тільки вони мають найбільші і найглибші (історичні) масштаби поділу людства.

Слід зазначити, що поява нових релігійних утворень, культів, поклоніння нововиявленим «месіям», ідолам – не нове явище в історії людства і є постійним елементом розвитку релігій. Тільки церковна історія налічує багато спроб відходу від основної доктринальної лінії, створення замкнених угруповань з досить сильною згуртованістю членів, вірою в нове вчення. На їх виникнення впливають як об’єктивні процеси в суспільстві, так і суб’єктивні чинники. Час від часу в історії людства трапляються періоди, коли виразно проступає «втеча від розуму», свого роду епідемії «містичного божевілья». Вони змінюються періодами, коли «таємні знання» відступають і не мають серйозного впливу. Але якщо із суспільної та індивідуальної свідомості виганяється чи зникає потреба вірити, церковна віра (традиційні релігії), зокрема, то це не означає, що вона зникає

назавжди – швидше за все вона трансформується у нові форми свого виявлення.

Ці релігійні утворення викликали до себе різне ставлення як суспільства, держави, так і представників інституціональних релігій, церков: підтримка, часткова заборона або переслідування.

Поряд з релігіями світового масштабу (буддизм, християнство, іслам, іудаїзм) ми спостерігаємо велике різноманіття релігійних громад, кожна з яких характеризується до певної міри автентичними догмами, культами, таїнствами, обрядами, богами.

Наша держава закономірно переживає активізацію релігійного різноманіття. Це явище обумовлено кардинальною перебудовою суспільних відносин, як наслідок розпаду СРСР і утворення незалежної держави. Насамперед така активність проявляється через збільшення кількості релігійних організацій. Так, наприклад, станом на 01 січня 1992 року кількість релігійних організацій складала 13 217, а станом на 01 січня 2017 року – 32 468 зареєстрованих і 1 063 таких, що діють без реєстрації. Отже, можна бачити, що за двадцять п'ять років незалежності України відбулося збільшення релігійних організацій на 20 314 одиниць¹. Також зміни торкнулися й інституційної структури релігійних напрямків, а саме, 01 січня 1997 року її кількість складала 25 напрямків, а станом на 01 січня 2017 року – 97.

Такі різкі зміни не відбуваються безконфліктно, а розгортаються на фоні соціальних порядків, традиційних вірувань (світських і релігійних), докорінною перебудовою соціально-економічної структури, гострими соціальними колізіями, глибокими кризами в ідеології, масовій свідомості людей.

Перебуваючи вже довгий час у нестабільному стані, ситуація в Україні погіршується подіями, що відбуваються на сході нашої країни з кінця 2013 року. Стан збройного

¹ Релігійні організації в Україні (станом на 01.01.2017 р.). Дані Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України. URL: [https://risu.org.ua/index/resources/statistics/ ukr2017/67269/](https://risu.org.ua/index/resources/statistics/ukr2017/67269/) (дата звернення: 28.07.2017).

конфлікту, безумовно, впливає на соціальний, політичний, економічний і міжнародний вектори життя держави і суспільства.

Саме в такі нестабільні часи відбувається активізація релігійних організацій, а також тоталітарних сект, які не втрачають можливості використовувати віру для досягнення власних цілей, які не мають нічого спільного з духовністю (див. додаток 2, діаграму 1).

На сьогоднішній день Україна перебуває на стадії пошуку найвдаліших шляхів соціального, економічного, політичного розвитку, шляхів побудови правової держави та громадянського суспільства, де людське життя, не залежно від різних трактувань його природи, визнається безумовною цінністю. На захисті людського життя стоїть міжнародне право та національне законодавство всіх країн світу. Обов'язок збереження життя бере на себе і Всесвітня Рада Церков, яка у своїй діяльності постійно наголошує на принципі дотриманні прав людини. Отже, на варті захисту людського життя стоять не лише норми права, але і релігійні норми, які закріплюють духовні цінності. Суспільна практика показує, що найбільш ефективно утверджуються права громадянина, людини там, де пристрасть до свободи пов'язана з моральним почуттям обов'язку та відповідальності, там, де дух свободи сповнений поваги до особи, її гідності та прихильності до правового порядку. Особливістю духовного ставлення людини до світу є те, що світ для неї постає як об'єкт одухотворений, в якому панують гармонія і правда, а не є виразом процесу пасивного споглядання. У сучасний період розвитку українського суспільства вимальовується нова духовна парадигма, пов'язана з ідеями демократії, громадянського суспільства. У цих ідеях закладено можливість моделювання процесу самотворення громадянського суспільства, вдосконалення правової системи з огляду на духовні та релігійні цінності¹. Як відомо, ідея то-

¹ Карась А. Г. Роль релігійних цінностей у процесі формування права. *Український науково-теоретичний часопис*. 2010. № 4. С. 59. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/23643/13-Karas.pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.03.2014).

го, що є абсолютним добром і злом, прийшла саме з релігії і абсолютні цінності, які визначально вплинули на право, укорінені саме в релігії¹.

На нинішньому етапі державотворення в Україні як багатоконфесійній державі релігія як форма суспільної свідомості та церква як інститут громадянського суспільства стали важливими чинниками політичного процесу. Причому характерною особливістю сучасної релігійної ситуації є те, що її формування відбувається не лише за рахунок традиційних для України церков і конфесій, а й під цілеспрямованим впливом зарубіжної релігійної експансії за активної діяльності місцевих представників неокультів².

У цьому контексті доцільним, вважаємо, згадати діяльність тоталітарної секти «Біле Братство». Події 1993 року, коли її адепти ледь не вчинили самоспалення на Софійській площі м. Київ, сколихнули не лише Україну. Після подій поблизу Софійського собору в СІЗО та психлікарнях опинилися близько семиста адептів братства. Деякі були на межі смерті, адже відмовлялись від їжі, наважувалися на самогубство і втрачали найменший зв'язок із реальністю³.

Але симптоматичним є те, що за даними ж Державного Департаменту у справах національностей і релігій станом на 01 січня 2017 року, на території України займаються релігійною діяльністю три незареєстровані релігійні організації Вселенської церкви великого білого братства (ЮСМАЛОС).

Зважаючи на відсутність у вітчизняних системах інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності відповідних розділів про діяльність тоталітарних сект, привертають до себе увагу матеріали ЗМІ, що регулярно рясніють новинами про масштаби та наслідки діяльності

¹ Там само.

² Рябко І. В. Правове регулювання релігійних організацій в Україні *Право та державне управління*. 2011. № 3. С. 160–163.

³ Секта «Біле братство» могла бути створена державою як експеримент над людською свідомістю // ТСН. Дата оновлення: 11.11.2013. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/sekta-bile-bratstvo-bula-stvorena-derzhavoyu-yak-eksperiment-nad-lyudskoyu-svidomistyu-319581.html> (дата звернення: 03.02.2014).

тоталітарних сект. Лише побіжний аналіз інформаційних повідомлень дає можливість виділити такі з них, що викликають кримінологічний інтерес:

– ТК Україна. Помогите спастись от секты – «Говорить Україна», 23.07.2013¹;

– ТК 1+1. В центрі Києва секта Мунтяна проводить пекельні сеанси вигнання бісів, викачуючи із людей гроші – «ТСН», 30.09.2013²;

– ТК Новий канал. Слепа віра без шансу на порятунок. Як секти та чорні культи вербують українців – «Абзац!», 30.05.2014³;

– ТК 1+1. В Україні активізувалися релігійні секти, які користуються людською вразливістю – «ТСН», 22.09.2014⁴;

– ТК 1+1 Релігійні секти в Україні – «Сніданок з 1+1», 21.09.2014⁵;

– ТК. ЧП.ІНФО. СБУ у Львові затримала лідерів секти «догналітів», 23.07.2015⁶;

– ТК 2+2. Як секти ошукують українців – «Люстратор. Спецпроект», 06.09.2016¹;

¹ Помогите спастись от секты // Говорить Україна. Канал Украина. Дата оновлення: 23.07.2013. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MMaKv9fbwol> (дата звернення: 25.03.2016).

² В центрі Києва секта Мунтяна проводить пекельні сеанси вигнання бісів, викачуючи із людей гроші // ТСН. Дата оновлення: 30.09.2013. URL: <https://tsn.ua/kyiv/v-centri-kiyeva-sekta-montyana-provodit-shaleni-seansi-vignannya-bisiv-vikachuyuyuchi-z-lyudey-groshi-313425.html> (дата звернення: 25.03.2016).

³ Как секты и черные культы вербуют украинцев? // Абзац! Новий канал. Дата оновлення: 30.05.2014. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ab7F4KDKatM> (дата звернення: 25.03.2016).

⁴ В Україні активізувалися релігійні секти, які користуються людською вразливістю // ТСН. Дата оновлення: 22.09.2014. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/v-ukrayini-aktivizovalisya-religijni-sekti-yaki-koristuyutsya-lyudskoyu-vrazilivistyuu.html> (дата звернення: 25.03.2016).

⁵ Релігійні секти в Україні // Сніданок з 1+1. Дата оновлення: 21.09.2014. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=z9vJlBhjVYI> (дата звернення: 25.03.2016).

⁶ СБУ у Львові затримали лідерів секти «догналітів» // ЧП.ІНФО. Дата оновлення: 23.06.2015. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Rv6oPZect2c> (дата звернення: 25.03.2016).

– ТК ZAXID.NET. Мешканки монастиря «секти догналітів» у Брюховичах відмовилися від медобстеження – Головні новини Львова, 14.07.2017²;

– ТК 1+1. Секта нового формату: разрушення семей – «Гроші», 04.10.2017³.

Також сторінки Інтернету постійно поповнюються інформацією про тоталітарні секти в Україні. Здебільшого перелік зазначених організацій за різними посиланнями майже ідентичний. Наведемо приклад одного з сайтів Інтернету, за яким цей перелік складають:

Свідки Єгови – найбільш поширена та чисельна секта. Мабуть, немає таких людей, до яких хоча б раз у житті не підходили на вулиці (чи ще десь) незнайомі люди з журнальчиками «Вартова башта» та «Пробудись» із розмовами про Бога, Біблію, спасіння і далі по списку. Іноді свідки Єгови бувають доволі настирливими, хоча якщо потрапляють на людей, які добре знають Біблію – одразу втікають⁴.

Заснована секта свідків Єгови ще у 70-х роках ХІХ-го століття одним американцем Чарльзом Расселом. Чарльз Рассел в юнацькі роки спершу дружив з іншою доволі відомою протестантською сектою – «адвентисти сьомого дня», а потім вирішив створити власну, так і з'явилися свідки Єгови. Свідки Єгови (зрештою, як і адвентисти) чекають на швидкий кінець світу, який вже ось-ось має прийти на грішну землю. І буде страшний суд, на якому все грішне

¹ Люстратор. Спецпроект. Як секти ошукують українців // Телеканал 2+2. Дата оновлення: 06.09.2016. URL: https://www.youtube.com/watch?v=8V9d7GKMy_M (дата звернення: 15.08.2017).

² Мешканки монастиря «секти догналітів» у Брюховичах відмовилися від медобстеження. ZAXID.NET. Дата оновлення: 14.07.2017. URL: https://zaxid.net/meshkanki_monastirya_sekti_dognalitiv_u_bryuhovichah_vidmovilisya_vid_medobstezheniya_a_p1431194 (дата звернення: 15.08.2017).

³ Секта нового формату: руйнування сімей. Телеканал 1+1. Дата оновлення: 10.04.2017. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=f4p1yEG8hm0> (дата звернення: 15.08.2017).

⁴ 7 самих небезпечно-поширених сект // Пробудження. Дата оновлення: 13.03.2012. URL: <http://waking-up.org/religii-svitu/7-samih-nebezpechno-poshirenih-sekt/?lang=uk> (дата звернення: 25.03.2016).

людство буде знищене, а залишаться на землі, звісно, лише свідки Єгови¹.

Мормони, або «Церква святих останніх днів» – ще одна поширена одіозна американська секта. Має багату та цікаву історію. Заснував секту мормонів у ХІХ -му столітті один американець на ймення Джозеф Сміт, якого мормони вважають найсправжнішим «пророком». «Пророк» Джозеф Сміт ні мало ні багато, написав свій варіант Біблії – «книгу Мормона», яку всі правовірні мормони вважають такою ж священною, як і Біблію (а по факту, може, навіть більше, ніж Біблію). Мормони вірять, що одне з єврейських колін в сиву давнину на кораблі переплило Атлантичний океан та потрапило в Америку, де стало проповідувати віру в єдиного Бога (а американські індіанці, як виявляється, теж трішки євреї). Так само Ісус Христос після того, як воскрес, поїхав в Америку, де теж проповідував своє вчення. Книга Мормона якраз оповідає про Його діяльність на американському континенті. Звісно, навіть з історичної точки зору мормонське вчення – повня маячня та нісенітниця².

Цікаві факти про мормонів: засновник їхньої організації Джозеф Сміт проповідував багатоженство та полігамію, в самого «пророка» за життя було аж 30 жінок одночасно. Не відступав від багатоженства і його заступник Брігам Янг, який очолив секту мормонів після того, як Джозефа Сміта не стало. Брігам Янг був одружений одночасно на 55 жінках, від яких мав 57 дітей. З часом люди почали все більше і більше нарікати щодо мормонського багатоженства і їхньому черговому «пророку» вже десь на початку ХХ-го століття було «видіння» про те, що багатоженство треба припиняти. Сучасні мормони всіляко відхрепцуються від багатоженства, а розмов про полігамію та гареми їхніх перших «пророків» намагаються уникати³.

Також мормони зовсім не вживають не лише алкогольні напої, а навіть такі невинні, як чай та каву, мотиву-

¹ Там само.

² Сім самих небезпечно-поширених сект. *Пробудження*. Дата оновлення: 13.03.2012. URL: <http://waking-up.org/religii-svitu/7-samih-nebezpechno-poshirenih-sekt/?lang=uk> (дата звернення: 25.03.2016).

³ Там само.

ючи це тим, що «пророк» заборонив їх вживати, бо вони шкідливі для серця. Хоча мормони цілком спокійно вживають фанту, спрайт та харчуються американською їжею в Макдональдсах¹.

Молодих членів мормони заманюють, наприклад, курсами безкоштовної англійської мови, яку проводять американські місіонери. Курси і справді гарні, автор інтернет-статті сам на них свого часу ходив, чому б безкоштовно не підтягнути англійську мову? Головне у секту (мишоловку) їхню не вступати, а так цілком милі люди (і сир у їхній мишоловці теж смачний)².

Церква Саснтології – дуже поширена небезпечна світова секта, створена у 50-х роках минулого століття колишнім письменником-фантастом Роном Хабардом. Рон Хабард скоро зметикував, що якщо буде писати наукову фантастику, то ніколи не заробить таких грошей, які можна заробити, створивши секту. Все вчення церкви саснтологія – «вінегрет» з фантазії самого Хабарда та знань, запозичених з інших релігійних течій, а також психології та філософії. Наприклад, найважливіша практика у саснтологів – одітинг, який є діалогом двох людей, один ставить питання, а другий, намагаючись відповісти на них, знаходить істину. Насправді цю техніку придумав ще Сократ, який називав її маєвтикою, коли через правильні питання в опитуваного народжуються нові думки та ідеї. Хабард просто запозичив ідею Сократа і видав за свою як «відкриття з неба»³.

Секта саснтологів, по суті, розвинена релігійно-фінансова піраміда (і точно – таки доволі прибутковий бізнес для її засновників). Має розгалужену ієрархічну структуру, купу різних рівнів посвячення, за перехід на наступний вищий рівень прості члени зазвичай мусять платити гроші і подекуди немалі⁴.

¹ Там само.

² Сім самих небезпечно-поширених сект. *Пробудження*. Дата оновлення: 13.03.2012. URL: <http://waking-up.org/religii-svitu/7-samih-nebezpechno-poshirenih-sekt/?lang=uk> (дата звернення: 25.03.2016).

³ Там само.

⁴ Там само.

Серед різноманітних сект, на думку автора інтернет-статті, найбільшу небезпеку приховують секти, які прикидаються та маскуються під традиційні релігійні конфесії. Таким чином, проста людина може думати, нібито вона прийшла у нормальну традиційну церкву, а потрапила у справжню секту зі всіма атрибутами секти, нетерпимістю до інших релігій, наявністю «гуру» з незаперечним авторитетом та протиставленням світу. Таких сект є багато у кожній конфесії. Наприклад, Богородницький центр у Росії (та вже й на Україні він з'явився), маскується під православ'я, різні псевдоєврейські месіанські культури – маскуються під іудаїзм і так далі¹.

На теренах же західної України віднедавна з'явилася так звана Українська правовірна греко-католицька церква (УПГКЦ), ще відома як «Підгорецькі брати» – насправді небезпечна секта, яка маскується під греко-католиків. Сама секта і справді свого часу відокремилась від традиційної греко-католицької церкви. В секті широко пропагується релігійна нетерпимість, себе ж сектанти вважають істинною церквою, а традиційних католиків – еретиками, що відпали від Бога. Нещодавно УПГКЦ навіть відлучили від церкви та наклали анафему на покійного Папу Римського блаженного Іоанна Павла Другого (за те, що той проводив екуменічну діяльність і зближення з іншими релігіями), а заодно і Папу римського Бенедикта (теперішній – Франциск (за те, що беатифікував – визнав блаженним, Іоанна Павла Другого)².

Діяльність зазначених організації у нашій державі привертає певну увагу Служби безпеки України, а також громадськості. Тим більше, що частина із зазначених вище організацій має неоднозначне відношення світової спільноти, так, наприклад, Свідки Єгови заборонені у 31 державі Світу. Останніми, хто заборонив діяльність свідків, є Російська Федерація, в якій верховний Суд 20 квітня 2017 ро-

¹ Там само.

² Сім самих небезпечно-поширених сект. *Пробудження*. Дата оновлення: 13.03.2012. URL: <http://waking-up.org/religii-svitu/7-samih-nebezpechno-poshirenih-sekt/?lang=uk> (дата звернення: 25.03.2016).

ку визнав організацію «Управлінський центр Свідків Єгови» екстремістською і заборонив її діяльність на території Росії. Також суд конфіскував майно релігійної організації¹.

Діяльність іншої релігійної організації – Церква Саєнтології, у багатьох країнах Європи розцінюється як комерційна. Так, у Німеччині² Церкву Саєнтології відносять до психокультів і сект, у Франції³ та Іспанії⁴ – до релігійних сект, у Греції⁵ – до тоталітарних організацій, у Великій Британії⁶ – до комерційних організацій.

Отже, як видно, до всіх зазначених вище організацій є ті чи інші питання та непорозуміння, яким більшою чи меншою мірою приділяється увага різних держав.

Щодо ситуації у м. Харків і Харківській області, то за даними СБУ існує 950–1000 релігійних організацій, 600 з яких офіційно зареєстровані, інші не мають статус юридичної особи.

Неможливість отримання точних даних пов'язана із прямим дозволом у законодавстві, а саме: повідомлення державних органів про утворення релігійної громади не є обов'язковим (ст. 8 Закону України «Про свободу совісті і релігійні організації»).

Досліджуючи феномен тоталітарних сект у Харкові та Харківській області, нами, на підставі аналізу соціально

¹ Верховний суд Росії заборонив «Свідків Єгови». *Радіо свобода*. Дата оновлення: 20.04.2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28442859.html> (дата звернення: 24.05.2017).

² Антошкина Н. Сайентология похожа на сетевой маркетинг. *К истине. Миссионерско-апологетический проект*. URL: http://www.k-istine.ru/sects/scientology/scientology_antoshkina.htm (дата звернення: 17.10.2013).

³ Кравчук В. В. Государство и церковь во Франции: отношение к новым религиозным движениям. *Государство, религия, церковь в России и за рубежом: информационно-аналитический бюллетень*. Москва: РАГС, 1997. № 2. С. 114–120.

⁴ Кукушкина Г. А. Церковь саентологии: основы вероучения, культовая и внекультовая практика (Социально-философский анализ): дис. ... канд. филос. наук: 09.00.13. Москва, 2003.

⁵ Папастасис Х. К. Государственно-церковные отношения в Греции. *Мировой опыт государственно-церковных отношений*: учебн. пособие. 2-е изд., дополн. и перераб./под общ. ред. д. ф. н., проф. Н. А. Трофимчука. Москва, 1999. С. 150–154.

⁶ Штерин М. С. Религиозный плюрализм и новые религии в Англии. *Индекс. Досье на цензуру*. 2000. № 11. С. 132–145.

небезпечних наслідків діяльності, контент-аналізу повідомлень у ЗМІ, а також експертних оцінок працівників СБУ та Національної поліції, до зазначеного вище переліку небезпечних релігійних організацій додано ще кілька, отже перелік має такий вигляд:

– «Церква Саєнтології». За даними Державного Департаменту у справах національностей та релігій в Україні існує 2 незарєстровані релігійні організації і перебувають вони у місті Київ та Кіровоградській області. Цікавим є той факт, що за офіційними даними інтернет-сайту Саєнтології¹ осередки їхньої організації знаходяться у Харкові (2), Києві, Одесі, Ужгороді, Володимирі-Волинському, Дніпрі (2), Запоріжжі, Кременчуку, Мукачеві та Сумах.

– «Товариство свідомості Крішни», яке в Україні має 38 діючих осередків;

– Духовний центр «Відродження»;

– «Церква святих останніх днів» (мормони), яка має 36 діючих організацій в Україні.

– «Церква Єднання» (муніти), «Біле братство», «Товариство трансцендентальної медицини» – даних про зазначені організації у Харкові і Харківській області не виявлено.

Окремо необхідно додати, що останнім часом увагу правоохоронних органів привертають такі організації, як «Школа єдиного принципа»² та «Исход»³, які знову активізувалися у м. Харків.

Варто зазначити, що у червні 2017 року був викритий так званий Центр по боротьбі з наркоманією та алкоголізмом, який незаконно утримував 20 наркозалежних осіб. У ході перевірки було встановлено, що організаторами зазначеного центру були представники релігійної секти

¹ Что такое Саєнтология. URL: <https://www.scientology.ru/what-is-scientology.html> (дата звернення: 13.05.2017).

² Процветание секты Ольги Асауляк (ШЕП) в Харькове. URL: <https://antisekta.org/protsvetanie-sektyi-olgi-asauliak-shep-v-harkove/> (дата звернення: 15.04.2017).

³ Кучкина А. Секта из России отнимает у украинцев квартиры // Вести. Дата обновления: 26.01.2016. URL: <https://vesti-ukr.com/strana/133433-sekta-iz-rossii-otnimaet-u-ukraincev-kvartiry> (дата звернення: 18.04.2016).

(одночасно була припинена діяльність ще двох псевдореабілітаційних центрів у Харківській області).

Підвищений інтерес до релігії свідчить про реалізацію конституційного права на свободу світогляду та про можливість добровільного вибору релігії. З одного боку, таке явище є добрим показником відродження моральності, соціальних цінностей, життєвих орієнтирів, тобто заповнення екзистенціального вакууму, що утворився внаслідок «відміни» духовності, її тривалої елімінації матеріалістично-діалектичною, ленінсько-марксистською ідеологією. З іншого боку, дедалі частіше стало поставати питання про якість «нового» релігійного життя та репутацію організаторів (пророка, вчителя, гуру, живого Бога та ін.) релігійних організацій, а саме: вчинення ними шахрайських дій та фінансових зловживань, привласнення майна адептів (последовників або вірян), завдання шкоди життю, здоров'ю, честі і гідності адептів.

Конституція України встановлює, що церква (релігійні організації) відокремлена від держави. На державу ж покладений обов'язок щодо захисту та забезпечення прав і свобод громадянина і людини. В першу чергу про це свідчить преамбула Конституції України, де Верховна Рада України від імені українського народу – громадян України всіх національностей, приймала Основний Закон України, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та прийдешніми поколіннями. В Конституції України законодавець підкреслив, що держава сприяє розвитку релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11); гарантував рівність громадян і недопустимість привілеїв чи обмежень за ознаками релігійних переконань (стаття 24); гарантував право кожного на свободу світогляду та віросповідання, а саме сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (стаття 35)¹.

¹ Конституція України від 28 черв. 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 11.10.2015).

Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» також закріплено право громадян на свободу совісті, тобто свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні чи атеїстичні переконання¹.

Зазначені вище законодавчі акти були прийняті майже одночасно з активним виникненням, розвитком і поширенням релігійних організацій. Така активність сприймалась як представниками влади, так і суспільством як прояв демократії. Тобто цей плюралізм у релігійних відносинах розцінювався як діаметрально протилежне явище, на відміну того, що було за радянських часів – часів атеїзму та жорсткого контролю існуючих релігійних організацій. Варто зазначити, що саме керівництво держави та духовенство традиційних релігій безпосередньо запрошували представників так званих нових релігійних організацій. Отже, законодавець не міг передбачити всіх наслідків діяльності таких організацій, а тим більше тих, що стануть порушувати права і свободи громадян, суспільства і держави в цілому.

Передусім важливо визначитися з критерієм, що дозволить розділити загальну кількість релігійних організацій на мирні/доброякісні та такі, що повністю поневолюють не тільки самих людей, а стають одноосібними володарями їхніх статків, майна, соціального статусу тощо. Цей критерій чітко обумовлений темою нашого дисертаційного дослідження – «Протидія діяльності тоталітарних сект: кримінологічні засади», адже основна мета кримінології – здійснювати руйнівний вплив на злочинність. Отже, основним критерієм розподілу релігійних організацій у нашому дослідженні є суспільна небезпека (юридичний критерій злочину).

¹ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення: 18.10.2016).

Суспільна небезпечність як матеріальна ознака злочину, на думку П. С. Матишевського, В. М. Кудрявцева, Л. М. Кривоченко та багатьох інших українських та російських вчених, полягає в тому, що діяння заподіює шкоду відносинам, які охороняються кримінальним законом, або містить у собі реальну загрозу заподіяння такої шкоди¹.

Специфіка суспільної небезпеки злочинів відображається в її характері і ступені. В теорії кримінального права під характером суспільної небезпечності злочину розуміють якісний показник, який визначається перш за все тією або іншою групою суспільних відносин, на які посягає злочин, а під ступенем суспільної небезпечності вчиненого злочину – спосіб, форму вини, мотив та мету злочину, обставини та стадії його вчинення, тяжкість наслідків тощо². Групою суспільних відносин, на які посягають тоталітарні секти, називають відносини, що виникають з приводу задоволення релігійних потреб.

Ступінь суспільної небезпеки чітко відображається у наведених вище прикладах опису тоталітарних сект і свідчить, що вони можуть проводити масштабні асоціальні акції, такі як вбивства, масові самогубства, масові заворушення, голодування і т. ін.

Щодо назви таких організацій, то залежно від сфери дослідження та власних переконань фахівців, їх існує безліч. Мається на увазі не юридична назва самої організації, а визначення її з боку держави, суспільства і представників традиційної релігії: релігійні течії та рухи, релігійні організації, секти, релігійні культи, квазірелігійні вчення, деструктивні культи, неорелігії тощо. Деякі автори вважають за доцільне використовувати такі категорії, як «антисистема» (термін Л. Н. Гумільова) та «малий народ» (О. Кошен та І. Р. Шафран у своїх дослідженнях використовували цей термін замість «антисистема»).

¹ Кримінальне право України: підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ, Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. С. 67.

² Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Київ: А.С.К., 2001.

Передусім автор робить акцент на тому, що, давши визначення таким організаціям, вони не стануть окремою, самостійною категорією у класифікації релігій та різноманітних діалектів віри. Вони будуть визначатися найбільш небезпечними організаціями в сфері духовного, соціального та правового життя людей і підпадати під заборону і припинення свого існування з відшкодуванням завданої шкоди.

На сьогоднішній день нормативно-правова база нашої держави не містить жодного визначення організацій, які під виглядом релігійної діяльності порушують чинне законодавство, завдають шкоду особистості, суспільству і державі. Та найчастіше зустрічається термін «тоталітарна секта», який був введений у науковий обіг в США у 70-х роках минулого століття. Пізніше, у 1993 році, цей термін почав використовувати О. Л. Дворкін. На нашу думку, таке визначення є найбільш вдалим для організацій, які організують бізнес на релігії.

Звертаючись до логіко-семантичного аналізу категорії «тоталітарна секта», зауважимо, що єдиної думки щодо визначення поняття «секта» немає. В енциклопедичному словнику Брокгауза й Єфрона міститься таке його визначення: «Сектою є спільнота людей, які не згодні з панівною церквою, але згодні один з одним у релігійних переконаннях»¹. Відмінності між сектою та віросповіданням, на думку авторів, полягають лише в кількісному аспекті, а також у тому, що вчення секти «...на думку більшості, є неправильним або шкідливим»².

Енциклопедія «Кирила і Мефодія» терміну секта дає таке визначення: «Секта (від лат. secta – навчання, напрям, школа) – релігійна група, громада, що відкололася від пануючої церкви. У переносному розумінні – група осіб, що замкнулася в своїх вузьких інтересах»³.

¹ Энциклопедический словарь: в 86 т. / изд. Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. Т. 29. Санкт-Петербург: Издательское дело, 1900. С. 324.

² Там само.

³ Лікоть О. Сектантство – загроза суспільству. URL: [http://77.47.193.10/pub/pavlov/Books/Ukrainika/%D5%F3%E4%EB%B3%F2%20\(%D0%B3%E7%ED%E5\)/%C4%EE%E1%B3%F0%EA%E0%20F0%B3%E7%ED%EE%EC%E0%ED%B3%F2%ED%B3](http://77.47.193.10/pub/pavlov/Books/Ukrainika/%D5%F3%E4%EB%B3%F2%20(%D0%B3%E7%ED%E5)/%C4%EE%E1%B3%F0%EA%E0%20F0%B3%E7%ED%EE%EC%E0%ED%B3%F2%ED%B3)

М. Вебер, розмежовуючи церкву та секту, вважав, що церква – це громада віруючих, тих, які прагнуть врятуватися, а секта – це громада спасених, які намагаються відмежуватися від зовнішнього світу¹.

Юридична енциклопедія містить таке визначення: «Секта релігійна (лат. *secta* – шлях, напрям, учення, від *sequi* – прямувати, йти вслід) – загальна назва різних течій і об'єднань віруючих, які на ґрунті догматичних, культових чи організаційних відмінностей відокремлюються від традиційної чи автохтонної релігії та церкви»².

Наведені визначення не зовсім відповідають сучасним реаліям, оскільки новоутворені релігійні організації не завжди походять від пануючої, традиційної для України релігії. Існує певна категорія релігійних організацій, що мають своє походження від світових релігій, що не є традиційними для України. Зазначені визначення дещо звужують розуміння і застосування терміна секта, а отже не відображають всього існуючого розмаїття даної категорії. Так, наприклад, іслам, який не є традиційним для України, за цими визначеннями може бути визнаний сектою.

Варто звернути увагу, що встановлення вихідної для секти релігії має неоднозначне розуміння. Так, на думку І. Б. Воробйової, секта, по-перше, може бути іншою частиною релігії; по-друге, вважає себе частиною вихідної релігії, що, проте, заперечує інша частина (зазвичай на підставі суттєвих розбіжностей у віровченні). Зокрема, мормони вважають себе християнами, однак їх не визнає такими решта християн; по-третє, виникла незалежно від інших релігій чи на основі поєднання елементів різних релігій³.

Таке співвідношення новоутвореної секти до існуючого релігійного світу має велике значення при державній

[%F5%20%F3%EA%F0%E0%BF%ED%F1%FC%EA%E8%F5%20%EA%ED%E8%E6%EE%EA%20-%202/likoto/sect.html](#) (дата звернення: 11.07.2013).

¹ Вебер М. Избранные произведения / под ред. Ю. Давыдова. Москва, 1990. С. 176.

² Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 5 / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ, 2003. С. 453.

³ Воробьева И. Б. Термин «секта» и его использование в юриспруденции. *Вестник Саратовской государственной академии права*. 2010. № 3 (73). С. 161.

реєстрації релігійної організації, а також для надання повної інформації для громадян.

Малий теологічний словник пояснює, що поняття «секта» в релігії позначає громаду, яка відокремилася від материнської конфесії, групу, що відірвалася від коріння релігії, наприклад католицької, протестантської чи православної¹.

У свою чергу, у Ватиканській доповіді йдеться про те, що секта «... це релігійна група, яка має власний, індивідуальний світогляд, що виводиться з учення якоїсь великої світової релігії (християнської чи позахристиянської), проте не тотожна з ними»².

Перелічені вище визначення дещо розширюють розуміння терміна «секта», оскільки в них не акцентується увага тільки на панівній, традиційній релігії. Але навіть і ці визначення не є повними через те, що деякі секти виникли на основі самостійної доктрини або релігійно-містичного досвіду окремої особистості (лідера). Останні підстави виникнення сект є характерними для новостворених (сучасних) сект.

«Енциклопедія злочинів і катастроф» визначає секту як «один із типів релігійних об'єднань...», для якого «характерна претензія на виключність своєї ролі, доктрини, ідейних принципів, цінностей і установок. З цим пов'язані тенденції до ізоляції, настрої вибраності, різко виражене прагнення до «духовного переродження» її членів, ознакою якого вважається суворе дотримання певного морального кодексу і ритуальних приписів»³.

У контексті соціологічного розуміння секта – це соціальна група, яка ізолюється від решти суспільства, має власну ієрархію цінностей і набір норм поведінки із сильно акцентованою роллю лідера⁴.

¹ Kowalewski M. Maly Sownik Teologiczny. Poznan: Ksiegarnia Wojciech, 1959.

² Релігійні групи та секти. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/psychology/28656/> (дата звернення: 22.02.2016).

³ Тайные общества и секты: культовые убийцы, массоны, религиозные союзы и ордена, сатанисты, фанатики / подгот. текста Н. И. Морозовой. Минск: Литература, 1996. (Энциклопедия преступлений и катастроф).

⁴ Nowakowski P. T. Sekty. Oblicza werbunku. Tychy: Maternus Media, 2001.

Такі визначення чітко відображають сутність сучасної секти, не прив'язуючись до релігійних витоків її вчення.

На думку О. Л. Дворкіна, секта – це закрита релігійна група, що протиставляє себе основній культуротворчій релігійній громаді (чи громадам) країни або регіону¹.

Також секта (від лат. sequi – рухатись за кимось, підкорятися; за іншими даними – від secare – відрізати, відокремлювати) – слово, яке спочатку використовувалося для позначення окремих богословських груп та шкіл, а також у полемічній літературі ще в дохристиянську епоху. Сектами також називали деякі філософські школи.

Отже, розглянувши наведені приклади, можна зробити висновок, що секта – дещо відокремлене від цілого, має власну істину і намагається протиставляти себе існуючим традиціям та порядку речей. Нічого загрозливого у цьому визначенні немає. В авторитетних словниках і наукових дослідженнях наводяться в цілому схожі визначення слова «секта», і ніде вони не трактуються у «зневажливому, знехтуваному чи кривдному сенсі, визначаючи тільки поняття про деяку відокремлену групу щодо тієї чи іншої релігії»².

Поряд з багатовіковими релігіями секти то виникали, то зовсім зникали, у разі радикального протистояння світові деякі адаптувалися до світу, або світ поступово приймав їх, де вони розширювали свої ряди, розвивали свою структуру управління, що призводило до створення нової деномінації. Це відбувається через достатньо природний процес, який свого часу довелося пройти і християнству

¹ Дворкин А. Л. Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования. Нижний Новгород: Христиан. б-ка, 2007. С. 44.

² Троцкий В. Ю. Официальное разъяснение характера и смысловой нагрузки термина «секта», выполненное доктором филологических наук В. Ю. Троцким по запросу профессора Российской академии государственной службы при Президенте РФ М. Н. Кузнецова. URL: <http://www/defin/troi.htm> (дата звернення: 14.06.2016).

в часи свого становлення. Так, Пліній Молодший говорив про секту християн, яка з'явилася у його час серед іудеїв¹.

Такий хід подій є абсолютно нормальним, коли відбувається здорова конкуренція за визнання та існування. Та здебільшого цей процес супроводжують зміни в усіх сферах життєдіяльності суспільства, і проявляється він через: духовну кризу цивілізації; перевагу матеріального світу над духовним і навпаки; зміну морально-духовних орієнтирів людства; економічний прогрес та занепад; технологічний прорив; виникнення інформаційного простору; колосальні досягнення медицини; загальний рівень освіти; прагнення суспільства до споживчого способу життя тощо.

Отже, можна зробити проміжний висновок: термін «секта» є гносеологічно виправданим, адже позначає певну форму релігійної організації; має дещо змінені або взагалі інші світоглядні позиції, а також змагається за власних прихильників. Тож на законних підставах (як правило, світських) вони повною мірою можуть займатися релігійною діяльністю до тих пір, поки не починають створювати конкуренцію соціалізації людини в суспільстві, тобто позбавляючи її можливості залишатися соціально-активним та повноцінним членом суспільства. Це бажання всеохоплюючого впливу на людину пояснюється другою складовою терміна, якою є тоталітарність.

Представниками різних наукових дисциплін присвячено багато літератури визначенню тоталітаризму, але, як зазначає В. А. Бурковська, з цим варто погодитися, одностороннього єдиного визначення не існує, наприклад:

– тоталітаризм як форма політичного режиму (див. Ф. Боркенау, Р. Арон, Х. Арендт, К. Фрідріх, З. Бзежинський, К. Дейч, Д. В. Гончаров, Р. Х. Кочесоков), відмінною рисою якого є регламентація усіх сторін людського існування. В тоталітарних державах місце є тільки для однієї ідеології, партії, єдиного вождя, встановленій моделі поведінки, дозволеного мислення. Та не враховуючи

¹ Барсов М. В. Четвероевангелие: толкования и руководство к изучению. Т. 1. Сборник статей по истолковательному и назидательному чтению Четвероевангелия с библиографическим указателем. Москва: Лепта, 2002.

терор, який панує в країні з таким політичним режимом, нація підтримує свого правителя, та навіть більше – обожнює його. Люди, отримавши чітку ідеологію, пояснення усьому, що відбувається, орієнтири на майбутнє, отримують відчуття захищеності, надійності і як наслідок – не помічають злочинів режиму, навіть коли це стосується їх самих¹.

Порівнюючи внутрішню організацію тоталітарних сект з тоталітарним політичним режимом, не можна не помітити тотожність певних ознак: єдине релігійне вчення – одна ідеологія; єдиний лідер (Бог) та обране ним керівництво – один лідер, одна партія; встановлена модель поведінки і дозволеного мислення – ці дві ознаки, що повністю збігаються. Погоджуючись на чітко регламентований спосіб життя, люди свідомо позбавляють себе певної частки власної свободи, сподіваючись отримати стабільність, захищеність, впевненість у завтрашньому дні. Натомість, тоталітарні організації, будь-то держава чи секта, тримають людей у хибній впевненості отриманих благ. В результаті люди добровільно стають безправними, беззахисними і керованими:

– тоталітаризм як форма функціонування соціальної системи суспільства (В. Смірнов, К. Манхейм, Р. Міхельс, У. Корнахаузер, П. Уошберн), для якого притаманні непроникність еліт, високий ступінь впливу на еліти та повна відсутність незалежних політичних інститутів. Населення пов'язано з елітами численними організаціями, які створені саме для цієї мети. «Тоталітарне суспільство – це повністю мобілізоване суспільство»².

Саме в процесі мобілізації суспільства знаходить своє вираження тенденція до тотальності.

Більшість тоталітарних сект має жорстку ієрархічну систему, де керівник/засновник і наближені до нього (керівний апарат) є недосяжними для рядових адептів. Тобто існує вертикаль відносин, де спілкування можливе лише через дотримання встановленої ієрархії. Всі адепти повніс-

¹ Kornhauser W. The politics of mass society (International Library of Society). Published by Routledge and Kegan Paul, 1960.

² Там само.

тю залежать від свого керівництва, як зазначалося у попередньому пункті, регламентовані правила поведінки і встановлені межі мислення не допускають навіть думки про інакомислення, тим більше незалежність. Щодо мобілізації, то у членів тоталітарної секти цей стан постійно підтримується для забезпечення виконання вказівок, наданих керівником секти.

В свою чергу філософи (К. Ясперс, М. Хайдеггер, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет та ін.) описали феномен людини маси, для якої головне бути такою, як усі, і нічим не відрізнятись від інших. Говорячи про глибоку кризу, яку переживає людство, К. Ясперс звертає увагу на таке її виявлення, як перемогу посередності, людей без долі, «без різниць і без істинної сутності»¹. «Людина маси – це та, яка не відчуває в собі ніякої особливої обдарованості або відмінностей від усіх, доброго або поганого, яка відчуває, що вона один-в-один як всі інші, і при цьому... щаслива відчувати себе такою, як усі»². Особливою ознакою такого індивіда є те, що він нічого не може планувати, він завжди пливе за течією, відповідно, не спроможний створювати, маючи можливість і владу.

Люди, які через різні причини уникають будь-якої відповідальності за власне життя, не здатні самостійно робити вибір і намагаються перекласти право вибору на інших, залишаючись непомітними. Наша дійсність саме така, коли кожному громадянину надається широкий вибір у побудові власного життя, але не кожному вдається віднайти власний шлях, а тим більше – утримувати рівновагу. Саме такі люди погоджуються бути залежними, і тоталітарні секти для них своєрідний рятувальний круг.

Для більш повного і точного уявлення про тоталітаризм слід зупинити увагу на роботі «Тоталітарна диктатура і автократія» (1956) К. Фрідріха і З. Бжезинського. Вони на основі емпіричного порівняння сталінського СРСР, нацист-

¹ Ясперс К. Духовная ситуация времени. *Смысл и назначение истории*. Москва: Республика, 1994. С. 288–376.

² Хосе Ортега-и-Гассет. Восстание масс. *Вопросы философии*. 1989. № 3. С. 119–155.

ської Німеччини і фашистської Італії сформулювали визначальні ознаки тоталітарного суспільства. Початковий перелік складався з шести ознак, але в другому виданні книги автори додали два, згодом інші дослідники здійснювали уточнення:

- наявність однієї всеосяжної ідеології, на якій побудована політична система суспільства;
- наявність єдиної партії, зазвичай керованої диктатором, яка зливається з державним апаратом і таємною поліцією;
- вкрай висока роль державного апарату, проникнення держави практично в усі сфери життя суспільства;
- відсутність плюралізму в засобах масової інформації;
- жорстка ідеологічна цензура всіх легальних каналів надходження інформації, а також програм середньої та вищої освіти. Кримінальне покарання за поширення незалежної інформації;
- значна роль державної пропаганди, маніпуляція масовою свідомістю населення;
- заперечення традицій, зокрема традиційної моралі, і повне підпорядкування вибору засобів поставленим цілям (побудувати «нове суспільство»);
- масові репресії та терор з боку силових структур;
- знищення індивідуальних громадянських прав і свобод;
- централізоване планування економіки;
- майже всеосяжний контроль правлячої партії над збройними силами і поширенням зброї серед населення;
- прихильність до експансіонізму;
- адміністративний контроль над відправленням правосуддя;
- прагнення стерти всі кордони між державою, громадянським суспільством і особистістю¹.

На думку дослідників, дві перші ознаки є яскравими характеристиками тоталітарної моделі. У той же час, наве-

¹ Поняття політичного режиму. Всеукраїнський студентський архів. URL: http://100balov.com/data/rus/Zvitij_z_praktijkij/740.doc (дата звернення: 11.09.2016).

дений перелік ознак не означає, що будь-який режим, якому притаманна хоча б одна із зазначених рис, варто відносити до тоталітарних. В різний час демократичним режимам були властиві деякі з наведених рис. За аналогією, відсутність якоїсь однієї ознаки не є підставою для класифікації режиму як не тоталітарного.

Відправною точкою тоталітарної моделі є декларація певної вищої мети, в ім'я якої режим закликає суспільство позбутись усіх політичних, правових та суспільних традицій. Після придушення традиційних суспільних інститутів, людей легше згуртувати в єдине ціле і переконати пожертвувати будь-якими іншими цілями заради досягнення головної. Панівна у цих країнах ідеологія пояснювала вибір засобів, труднощі, небезпеки тощо в термінах всієї ж мети і обґрунтовувала, чому державі потрібні практично необмежені повноваження. Пропаганда поєднувалась з використанням передових технологій політичного розшуку для придушення будь-якого інакомислення¹.

Отже, головними і основними ознаками тоталітаризму є: наявність однієї «правильної» ідеології, культивування сліпого підкорення авторитету, сувора дисципліна, тотальний контроль і всеосяжність за всіма сторонами життя людини.

Наведене вище є справедливим як щодо політичного режиму, так і окремих співтовариств, що створені і функціонують за певними жорсткими правилами. Під «тоталітарним» зазвичай розуміють режим, при якому здійснюється повний, всеохоплюючий (тоталітарний) контроль над всіма сферами суспільства і окремої людини, безправ'я рядових членів, відсутність інакомислення. Причому не має значення, хто здійснює такий контроль і які ідеї використовуються при обґрунтуванні його необхідності. Отже, можна сказати, що термін «тоталітарний» цілком виправданий при використанні його у релігійній сфері².

¹ Там само.

² Тоталитарная секта. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Тоталитарная_секта (дата звернення: 11.09.2017).

Спільною метою як політичного, так і духовного тоталітаризму є захоплення влади над людьми, тільки на відміну від політичного, духовний тоталітаризм впроваджується за допомогою релігійних віровчень.

На нашу думку, можна запропонувати таке визначення тоталітарної секти: це є релігійна або псевдорелігійна організація з чіткою ієрархічною структурою на чолі з абсолютним лідером, яка протиставляє себе існуючим, історично успадкованим соціокультурним цінностям, характеризується особливою моделлю внутрішніх відносин та діяльністю, спрямованою на порушення прав і свобод людини шляхом фізичного та психічного насильства, тотального контролю над усіма сторонами життєдіяльності і свідомості своїх adeptів.

До кримінологічно значущих (основних) ознак тоталітарних сект пропонуємо віднести такі ознаки їхньої діяльності, що прямо заборонені Конституцією України:

- порушення національної безпеки (ст. 34 Конституції України) та громадського порядку (ст. 34 та ст. 35 Конституції України);

- посягання на права і свободи людини і громадянина (ст. 21 Конституції України);

- спонукання до руйнування сімейних відносин (ст. 32 Конституції України). Сім'я розцінюється як ворог. Наприклад, молоді забороняються контакти з батьками, які становлять, зі слів проповідників, сатанинський бік, якщо вони не визнають «Церкву Муна»¹;

- завдання встановлених відповідно до закону моральної шкоди (ст. 32 Конституції України);

- посягання на життя (ст. 27 Конституції України), це може проявлятися у схиленні до самогубства або до відмови за релігійними мотивами від надання медичної допомоги особам, які знаходяться у небезпечному для життя і здоров'я стані;

¹ Классификация тоталитарных сект и деструктивных культов Российской Федерации (В помощь епархиальному миссионеру) / Миссионерский отдел Российского Патриархата РПЦ, Белгород, 1996.

– перешкодження отримання обов'язкової освіти (ст. 53 Конституції України);

– спонукання членів і послідовників релігійного об'єднання та інших осіб до відчуження власного майна на користь релігійного об'єднання (ст. 30, 41 Конституції України). Прагнення до повного економічного поневолення своїх adeptів. Як слушно стверджує професор Гарвардського університету Річард Пайпс, «якщо власність у певному вигляді ще можлива без свободи, то свобода без власності немислима»¹, саме тому тоталітарним сектам так важливо позбавити своїх членів власності, цієї економічної основи свободи і незалежності;

– перешкодження погрозою заподіяння шкоди життю, здоров'ю, майну, якщо є загроза реального її виконання, або застосування насильницького впливу іншими протиправними діями виходу громадянина з релігійного об'єднання (ст. 36 Конституції України). В правовому аспекті цей момент є одним з найвагоміших, оскільки державні органи повинні максимально захистити права та інтереси людини, яка намагається покинути будь яку організацію незалежно від того, яким чином вона стала її членом, якщо з боку такої структури людина відчуває загрозу своєму життю, здоров'ю, матеріальному чи духовному благополуччю, чи аналогічним благам її рідних і близьких;

– спонукання громадян до відмови від виконання встановлених законом громадянських обов'язків і здійснення інших протиправних дій (ст. 35 Конституції України);

– діяння, спрямовані на пропаганду екстремістської діяльності.

На сьогоднішній день в нашій державі поняття «екстремізм» та «екстремістська діяльність» у законодавстві не врегульовані, втім міжнародно-правове визначення екстремізму закріплене в п. 3 ч. 1 ст. 1 Шанхайської конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом від 15 червня 2001 року, відповідно до якого екстремізм – це будь-яке діяння, спрямоване на насильницьке захоплення влади або насильницьке утримання влади, а також на на-

¹ Richard Pipes. Property and Freedom. New York: Alfred A. Knopf, 1999.

сильницьку зміну конституційного ладу держави, на насильницьке посягання на громадську безпеку, в тому числі, організація у названих вище цілях незаконних збройних формувань або участь у них¹. Конституцією України не передбачений термін «екстремістська діяльність», але цілі такої діяльності прямо передбачені ст. 37 КУ. Зазначена діяльність має суспільно-небезпечний характер і тому переслідується кримінальним законом.

Цей перелік кримінологічних ознак не є вичерпним, але є достатнім, щоб визнати релігійну або псевдорелігійну організацію тоталітарною сектою.

Беручи до уваги зазначені ознаки, релігійні організації зараховуються до тоталітарних сект не за протиріччя традиційній релігії (властивій конкретній країні або світовим релігіям взагалі), а за форми діяльності, що суперечать суспільному порядку і суспільним цінностям, моральності та правам і свободам людини і громадянина.

Для того щоб мати повне уявлення про тоталітарні секти, необхідно вказати додаткові ознаки:

- наявність харизматичного лідера, який запевняє своїх adeptів, що отримав нові унікальні знання про/від Бога, нове «одкровення», або він сам є Богом, якого усі повинні обожнювати і любити, а також визнавати його вчення, яке є істинним та безкомпромісним;

- власні переклади і трактування термінів та основоположних релігійних текстів на свою користь, щоб постати у вигідному світлі; оприлюднення власних «Біблій», таких як «Книга Мормона», «Коштовна перлина», «Учення й Заповіти», «Божественний принцип»²;

- приєднавшись до «сім'ї», adeptу нав'язують думку, що він повністю змінився, тому потребує нового імені. Наприклад, послідовники такої релігійної організації, як

¹ Міжнародна поліцейська енциклопедія: в 4 т. Київ: Атіка, 2007. Т. 4. С. 202.

² Дворкин А. Сектоведение. Тоталитарные секты: опыт системного исследования. Нижний Новгород: Изд. Братство во имя св. князя Александра Невского, 2000.

«Церква Єднання», незалежно від їхньої етнічної приналежності, повинні мати друге ім'я, але вже корейське¹;

– для всіх членів тоталітарної секти встановлюються обов'язкові норми поведінки, за невиконання яких передбачена жорстка кара;

– щодо adeptів з боку лідера (керівників) встановлюється контроль, починаючи з поведінки і закінчуючи думками;

– суворо регламентований розпорядок дня, який нерідко супроводжується нетривалим сном, убогим харчуванням, раптовими нічними зборами, які можуть продовжуватися годинами;

– участь у культовій практиці повинні брати всі члени, залишитись самому дуже складно, хтось завжди поряд з тобою (у фантастичному романі «1984» англійського письменника Дж. Оруелла, який змалював картину тоталітарного режиму, схожого із сектантським, згадується така деталь: «У члена тоталітарної Партії не могло бути вільного часу, і він ніколи не залишався наодинці із собою, хіба тільки у ліжку». Дещо подібне практикується у тоталітарних сектах, коли adeptу ніколи зупинитися і все добре обміркувати. Вони повинні вести активну діяльність, вивчати релігійні посібники, проповідувати на вулицях, «рятувати» інших – думати і аналізувати вам ніколи, та і нема потреби)²;

– новобранці ніколи не знають про істинний зміст учення тоталітарної секти, і у подальшому перебуванні інформація подається дозовано, залежно від місця у ієрархічній структурі;

– більшість тоталітарних сект запевняють, що вони несуть в собі кінцеву, повну, єдино вірну взагалі або відносно нашого часу істину, яка відкрилася в результаті нового одкровення, послання або знань, на основі вічного, на решті сформульованого і відкритого світового закону;

¹ Новые религиозные объединения России деструктивного и оккультного характера: справочник / Миссионерский отдел Московского Патриархата РПЦ. Информ.-аналит. вестн. № 1. 3-е изд. Белгород, 2002.

² Егорцев А. Тоталитарные секты: свобода от совести: статьи, документы, журналистские расследования деятельности нетрадиционных религиозных организаций в современной России. Москва, 1997.

– апокаліптичний характер, який виходить із близького кінця світу, нерідко називають його конкретну дату, а себе розглядають як частину нового світу. Керівник секти «Верховна істина», бажаючи досягти цілковитого послуху підданих, примушував їх уживати наркотики (LSD), замикав в ізольованих приміщеннях і піддавав «прополіскуванню мізків». Ш. Асагара, якого пізніше судили в японському суді, на запитання про свою релігійну доктрину відповів, що він єдиний, хто врятує людство від близької неминучої загибелі. Бажаючи мати певність, що його пророцтва справдяться, він сам готував кінець світу¹;

– нав'ювання поляризованого погляду на світ (тоталітарна секта – добра, світ навколо неї – злий);

– обов'язкова регулярна сповідь та щирі зізнання для того, щоб не залишити нічого особистого, сокровенно, для того щоб підтримувати у адептів відчуття провини;

– наявність навантаженої спеціальним змістом мови (культова мова) – створення спеціального словника внутрішньо-групового спілкування з метою унеможливлення критичного і самостійного мислення;

– високий рівень згуртованості, як правило, перед обличчям зовнішньої загрози (як правило, неіснуючої), що тягне за собою залежність від групи у її членів, наявність у них почуття провини, страхів, які часто перетворюються у фобії;

– плагіат, еклектизм та повторення давньої єресі;

– бажання заручитися підтримкою влади;

– спроби впровадити своїх членів у вищі структури влади та правоохоронні органи;

– активне реагування на критику та боротьба з фактивцями, що мають критичне ставлення до тоталітарних сект;

– негативне світосприйняття. «Ці люди, які ненавидять світ, складний у своїй ірраціональності», намагаються «досягти його спрощення на базі розуму, яким вони за сво-

¹ Слівак Я. Релігійна група і нові релігійні рухи (секти). *Соціальна психологія*. 2005. № 1. С. 104.

їм розумінням володіють»¹. Адепти тоталітарних сект намагаються знищити існуючі релігійні традиції, культурну спадщину, фундаментальні цінності, оскільки протиставляють себе реальному світу і не визнають нікого та нічого, окрім себе;

– здатність скорочувати життя етносу, коли тоталітарні секти завербовують у свої ряди «більшість населення невеликої держави або більшість членів якоїсь замкнутої групи, стрімко підштовхує їх до самогубства»²;

– виправданість брехні «для адептів даної тоталітарної секти (автором у цьому тексті використовується категорія «антисистема»). Із цього спостереження випливає таке: тоталітарна секта, у крайньому разі в своїй соціально структурованій частині, герметична і є структурою з багатьма рівнями посвяченості, в яких на кожному новому рівні посвяченому відкривається якась нова «істина», іноді полярно виключаючи «істину» попередню. В силу дозволу брехні адепти тоталітарної секти завзято використовують будь-які привабливі стереотипи системи, на якій паразитують. Правильно вихований кармат, якій належить до тоталітарної секти світу Іслама, поведив себе з шіітом як шііт, з сунітом як суніт, вважався християнину – християнином, єврею – євресм. Ця тенденція універсальна, і з неї випливає сумний висновок про неможливість полеміки з тоталітарною сектою. Будь-який наш аргумент стане швидко привласнений і запропонований нам вже як аргумент тоталітарної секти»³;

– здатність маскуватися: «у несприятливих умовах вони можуть зникнути з історичної арени, зберігаючи ядро тоталітарної секти (автором у цьому тексті використовується категорія «антисистема») потайки, а потім у сприятливий момент розгортатися знову на повну силу»⁴.

¹ Гумилёв Л. Н. Тысячелетие вокруг Каспия: монография. Москва: Мишель и Ко, 1993. С. 39.

² Махнач В. Л. Очерки православной традиции. Москва: Хризостом, 2000. С. 284.

³ Там само. С. 284-285.

⁴ Махнач В. Л., Елишев С. О. Политика. Основные понятия: справочник, словарь. Москва: ОЛМА Медиа Групп, 2008. С. 51.

Дослідивши ознаки тоталітарних сект, запропоновані різними авторами, а також власними спостереженнями, пропонуємо до списку додаткових ознак включити такі:

- багаторівнева система посвячень. Мається на увазі, що остаточне пізнання істини можливе лише через проходження не завжди відомих посвяченому обрядів, які вимагають певних зречень, жертв тощо. Отрутою для людини називав своє вчення Крішна, тому і радив не відкривати адепту відразу всієї правди, а поступово підводити його до усвідомлення вчення. Як мовиться у «Бхагават-гіті»: «Крішна, коли потрібно, може бути більш жорстоким, ніж звичайна людина. І якщо схоче когось обдурити, ніхто не зможе перевершити його в деспотизмі» (Бхг. розд. 10);

- зміна основоположних догм віровчення, які необхідні для осучаснення. Так, свого часу у релігійній організації «Свідки Єгови», згідно з її віровченням, була заборонена вакцинація, яка на вимоги сучасного суспільства стала дозволеною. Ще одним прикладом є релігійна організація «Церква Ісуса Христа Святих останніх днів» (мормони), яка на початку свого існування практикувала багатоженство і для того, щоб залишити собі право на законне існування, була вимушена офіційно відмовитися від цієї практики;

- нелогічність, наявність внутрішніх, логічних протиріч у структурі віровчення;

- змагання із світськими сферами життєдіяльності суспільства. Такі процеси відбуваються, коли тоталітарні секти сприяють асоціалізації людини, тобто визнаючи божественну природу віровчення, адепти нехтують медициною, відмовляються від освіти і не визнають світ культури (див. додаток В, діаграму 2);

- підтримування стану постійної ворожнечі. Тримання людей у такому стані забезпечує майбутнє існування тоталітарної секти, тільки розцінюючи зовнішній світ як ворога, адепти приймають тоталітарну секту як сім'ю;

- неадекватна поведінка усіх (більшості) адептів, це той стан, коли така поведінка у суспільстві – недопустима, а у тоталітарній секті – норма.

Як можна бачити, запропонована нами система основних та додаткових ознак тоталітарних сект є вельми

розгалуженою. Для зручності наукового обігу вважаємо їх переліки обмежити такими, що є необхідними й мінімально достатніми для ідентифікації організації власне як тоталітарної секти, а саме: структурованість, ієрархічність, наявність специфічної мети діяльності (незаконне заволодіння майном, жертвоприношення, слідування пророцтвам з релігійних чи квазірелігійних джерел тощо); квазірелігійна ідеологічна основа функціонування, особливі методи впливу на адептів; наявність внутрішньої нормосистеми, що визначає соціально-групові статуси, систему стягнень та заохочень, ціннісну основу життєдіяльності та групову взаємодію; оперування усталеними формами злочинної діяльності.

Для ілюстрації відмежування тоталітарних сект від традиційних релігійних організацій не зайвим, вважаємо, буде процитувати слова американського пастора Р. Л. Дроуела, (мовою перекладу): «Релігії поважають автономію індивіда – секти пригнічують самостійність, формують залежність; релігії прагнуть допомогти індивідам задовольнити свої духовні потреби – секти експлуатують духовні потреби; релігії терпимо ставляться до питань і незалежного критичного мислення й навіть заохочують їх – секти відохочують ставити питання і присікають незалежне критичне мислення; релігії сприяють психічній, духовній інтеграції особи – секти «розщеплюють» членів на хороше культове «я» і погане минуле «я»; релігії поважно ставляться до особистості – секти грубо вторгаються у найпотемніші куточки свідомості, позбавляють прихильника права на самовизначення; релігії розглядають гроші як засіб, підпорядкований етичним обмеженням, спрямований на благородні цілі – секти розглядають гроші як самоціль, як засіб для досягнення влади або егоїстичних цілей лідерів; релігії засуджують сексуальні зв'язки духівництвом і віруючими – лідери секти часто роблять своїх прихильників об'єктами сексуальних домагань; релігії шанобливо реагують на зовнішню критику – секти часто загрожують критикам фізичною або юридичною розправою; релігії оберігають сім'ю – секти розглядають сім'ю як ворога; релігії заохочують людину ретельно подумати, перш ніж дати зо-

бов'язання про приєднання – секти форсують швидку згоду, недостатньо інформуючи людину для прийняття рішення»¹.

Таким чином, *під тоталітарною сектою* вважаємо за доцільне розуміти *релігійну або псевдорелігійну організацію з чіткою ієрархічною структурою на чолі з абсолютним лідером, яка протиставляє себе існуючим, історично успадкованим соціокультурним цінностям, характеризується особливою моделлю внутрішніх відносин та діяльністю, спрямованою на порушення прав і свобод людини, шляхом фізичного та психічного насильства, тотального контролю над усіма сторонами життєдіяльності і свідомості своїх adeptів*. Безумовно, це визначення не претендує на абсолютну істинність. Разом із тим, на нашу думку, воно цілком придатне для подальшого кримінологічного аналізу кримінальної та криміногенної діяльності тоталітарних сект; може бути використане в процесі оперативно-розшукової та іншої правозастосовної діяльності юрисдикційного та неюрисдикційного, профілактичного характеру.

1.2 Класифікація тоталітарних сект

Класифікація є одним із ефективних та широко застосовуваних загальнонаукових методів пізнання. Він означає систему упорядкованого розподілу множини об'єктів в логічній послідовності за класами, в основі якої лежить операція поділу понять.

Безсумнівно, класифікація використовується майже в усіх областях знань. Це доволі закономірно, оскільки класифікаційні методи широко використовуються у науковому дослідженні для вирішення найрізноманітніших задач. Як видно з історії науки – строго і чітко проведена класифікація одночасно підсумовує результати поперед-

¹ Василевич М. В. Психологічно-правові засади діяльності релігійних організацій (сект). *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 6. С. 26–30.

нього розвитку цієї галузі наукового знання та разом із тим відмічає початок нового етапу в її розвитку¹.

Дж. Ст. Міль розумів класифікацію у «широкому сенсі» як класифікацію не тільки існуючих у дійсності, але і уявних об'єктів, він писав: «Класифікація речей...невід'ємна від акту назви або надання речам загальних імен. Будь-яка назва, яка позначає будь-яку властивість, цим самим поділяє всі речі на два класи: на ті, що володіють цією властивістю, і на ті, що нею не володіють»².

В. Мінто пов'язував проблему класифікації з визначенням понять: «невизначеність меж застосування імен відбувається через невизначеність наших ідей відносно схожості та відмінності речей. Для запобігання такої невизначеності необхідно точно з'ясувати собі, у чому ті чи інші речі схожі між собою, а в чому вони відмінні, у свою чергу, це призведе до розташування їх у відомій системі, тобто до поділу і класифікації»³.

Д. П. Горський визначив класифікацію як «...розподіл предметів за класами відповідно до схожості та відмінності між ними, проведене із таким розрахунком, що кожний клас відносно інших класів предметів займає визначене, точно фіксоване місце»⁴.

Отже, із всього сказаного вище можна зробити висновки, що операція поділу понять лежить в основі класифікації як процедури розподілу понять за класами.

Традиційно класифікації поділяють на природні і штучні.

¹ Бойко А. П. Формально-логические основы классификации. *Логические проблемы исследования научного познания (Семантический анализ языка)*. Москва: Изд-во Московского университета, 1980. С. 115.

² Милль Д. С. Система логики: силлогистической и индуктивной: Изложение принципов доказательства в связи с методами научного исследования / перевод с англ. под ред. В. Н. Ивановского. 2-е, вновь обраб. изд. Москва: Издание Г. А. Лемана, 1914. LXXXI, [2], С. 643.

³ Минто В. Дедуктивная и индуктивная логика. 3-е издание. Москва: Типография Высочайше утвержд. т-ва И. Д. Сытина, 1898. С. 643.

⁴ Горский Д. П. Логика: учебное пособие для пед. ин-тов. Изд. 2-е, испр. Москва: Учпедгиз, 1963. С. 86.

Природна класифікація – класифікація за важливими, істотними ознаками (класифікація хімічних елементів Д. І. Менделєєва).

Штучна (допоміжна) класифікація – класифікація, що спирається на другорядні, випадкові ознаки (розміщення нормативно-правових актів за хронологією чи алфавітом).

Використовуючи ту чи іншу класифікацію, завжди слід пам'ятати, що будь-яка класифікація відносна. Із розвитком науки вона уточнюється, доповнюється, замість однієї класифікації створюється нова, більш адекватна дійсності. Кожна класифікація приблизна, вона в згрубілій формі розкриває зв'язки між предметами, що класифікуються¹.

Без сумніву, найбільш складним об'єктом для класифікації є духовне життя людини, складову частину якого займає релігія. Отже, якщо розглядати виникнення нових релігійних організацій як засіб задоволення багатоманітності релігійних потреб, то і класифікувати їх буде доволі складно. Частіше за все труднощі викликають об'єктивні причини, а саме: динамічність світу; загальна мінливість речей; нескінченний процес пізнання світу.

На теперішній час не існує єдиної загальноприйнятої класифікації тоталітарних сект. Однією з причиною цього є те, що на державному рівні відсутнє визначення релігійних організацій, що негативно впливають на відому «тріаду». З огляду на це більшість фахівців користуються терміном «релігійні організації», яке об'єднує в собі всіх бажаючих прилинути до духовного світу, у тому числі й тоталітарні секти. Отже, усі розглянуті класифікації будуть стосуватися всього різноманіття релігійних організацій. Ще однією причиною неоднозначності класифікацій є труднощі, пов'язані із зазначенням чітких параметрів, наявність яких дала б змогу віднести тоталітарну секту до визначеної групи сект. Сучасні тоталітарні секти за своїм походженням, характером і формами діяльності та організації є доволі неоднорідним явищем, тому водночас володіють ознаками декількох категорій.

¹ Жеребкін В. Є. Логіка: підручник. 9-те вид., стер. Київ: Знання, КОО, 2006. С. 61.

Необхідно зауважити, що проблеми виникнення, існування і класифікації тоталітарних сект досліджували як фахівці в галузі права, так і фахівці в галузі релігії, психології, філософії, соціології, історії. При цьому, якщо інтерес останніх в основному має прикладний характер та стосується вивчення таких організацій взагалі, то інтерес правників полягає здебільшого у практичній сфері, зокрема в аспекті кримінально-правового забезпечення протидії таким організаціям, що можуть становити і реальну, і потенційну загрозу особистості, суспільству і державі в цілому.

Проблема класифікації нових релігійних організацій (у складі яких, безумовно, існують тоталітарні секти) досліджувалась М. Байраком, Є. Балагушкіним, В. Дворніковим, В. Єленським, М. Жеребятьєвим, С. Левченком, Л. Мітрохіним, В. Петриком, С. Сьоміним, Б. Фаліковим.

Так, для вирішення проблеми класифікації нових релігійних організацій українськими науковцями Л. Филипович та Н. Дудар були виокремлені три підходи, які покладені в основу типологізації: соціокультурний, соціально-психологічний і генетичний¹.

В основу соціокультурного підходу покладений соціальний принцип. Зазначена типологізація запропонована російським дослідником Є. Г. Балагушкіним, де релігійне різноманіття є наслідком зміни соціальних і культурних пріоритетів та суспільної системи загалом. У своєму дослідженні автор розподіляє нові релігійні організації на дві категорії: реформаційні (віровчення має витоки із старих традиційних релігій, однак протиставляється їм) та альтернативні релігії (повна відмова від традиційних релігій)².

Запропонована класифікація не дозволяє відобразити повну картину релігійного життя певної держави. Перешкодою є посилання на традиційні релігії, це унеможливорює ідентифікацію релігійних організацій, які пов'язують свої витоки із нетрадиційними для певної держави релігіями, а також тими, що мають позарелігійне походження.

¹ Дудар Н. П., Филипович Л. О. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). Київ: Наукова думка, 2000. С. 14-20.

² Там само.

Соціально-психологічний підхід, як зазначили у своєму дослідженні Н. П. Дудар та Л. О. Филипович, запропонував британський дослідник Р. Уолліс. Ця класифікація передбачає три основні підвиди релігійних організацій: «... 1) заперечують навколишній світ; 2) приймають нормативні цілі і цінності; 3) пристосовуються до навколишнього світу»¹.

Детальний аналіз запропонованої класифікації дозволяє зробити висновок про можливість зарахування тоталітарних сект саме до першої категорії, для якої характерна поляризація світу, тобто протистояння майже в усіх сферах стикання тоталітарних сект і соціуму.

В. Є. Єленським запропонований генетичний підхід, який, на думку Н. П. Дудар та Л. О. Филипович, є найбільш популярним серед наукових досліджень. Отже, В. Є. Єленським було запропоновано власний, авторський підхід до класифікації нових релігійних організацій, яка складається із семи категорій: «неоорієнталістські; синтетичні; неязичницькі та примітивістські; «сцієнтистські»; теософські та езотеричні; психотерапевтичні та психоспиритуальні; нехристиянські»².

В. Є. Єленський у співавторстві з В. П. Перебенесюком запропонували таку класифікацію нових релігійних організацій, вказуючи на її відносність, тому що їхня структура доволі розмита, що ускладнює процес систематизації: «... 1) неоорієнталістські групи (наприклад, Міжнародне Товариство Свідомості Крішні); 2) синтетичні релігії (віра Багаї, Церква Уніфікації Муна, Біле Братство, Аум Сінрікьо; 3) неоязичництво (Рідна Українська національна Віра); 4) західні християнські групи (харизмати, мормони); 5) сцієнтистські групи (Церква саєнтології); 6) теософські угруповання (вчення Блаватської, Реріхів); 7) психотерапевтичні культури (йога, віровчення П. Іванова);

¹ Wallis R. The Elementary Forms of the New Religious Life. London-Boston-Melbourne-Henley: Routledge&Kegan Paul, 1984; Wallis R. The Road to Total Freedom: A Sociological Analysis of Scientology. New York: Columbia University Press, 1977.

² Єленський В. Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. С. 390.

8) замкнуті корпорації, які обмежують свободу особи («де-структивні» або «тоталітарні» секти) ...»¹.

Українським науковцем С. С. Сьоміним також вдалося запропонувати структурування релігійних організацій за вказаним вище принципом: «... 1) нехристиянські рухи на загальнохристиянській основі; 2) релігії орієнталістського напрямку; 3) езотеричні об'єднання; 4) об'єднання неязичницьких релігій; 5) об'єднання синтетичних неорелігій; 6) саєнтологічні рухи»².

У своїх працях Н. П. Дудар та Л. О. Филипович запропонували таку класифікацію, яка ґрунтується також на генетичному підході:

1) найчисельнішою і найпотужнішою групою буде **неохристиянська**, до якої належать як історичні, але не традиційні для України християнські церкви, так і нові, нещодавно створені організації християнського походження. Серед них назвемо такі: «Армія спасіння», Церква Ісуса Христа Святих останніх днів (мормони), Християнські церкви харизматичного напрямку (Церква Повного Євангелія, Церква Посольства благословенного Царства Божого для всіх народів, Церква Живого Бога, Українська Християнська євангельська Церква), Церква Христа, Новоапостольська церква, Церква Нового Єрусалиму (сведенборгці), Богородницький центр тощо. Майже всі із перелічених місій, центрів, новітніх церков мають свої витоки з-за кордону;

2) **орієнталістського** спрямування, репрезентовані неоіндуїзмом, течіями буддистського толку, поодинокими рухами японського, китайської та корейської орієнтації. Характерним для неоіндуїстських рухів є опора на давню ведичну традицію при вдалому використанні досягнень інших культур, а також цінностей багатьох релігій. Всі течії неоіндуїзму проголошують себе різними учнівськими послідовностями спільної духовної традиції індуїстів, в основі якої покладено принцип монізму, єдності в різноманітті,

¹ Єленський В. Є., Перебенесюк В. П. Релігія. Церква. Молодь. Київ: АЛД, 1996. С. 119-120.

² Сьомін С. В. Міжнародні християнські організації та національна безпека України: монографія. Київ: НІСД, 1999. С. 206-207.

нероздільності буття духовного і матеріального, прихованого і сакрального. В усіх неоіндуїстських ученнях популярні ідеї універсалізму, синкретизму, рівності всіх релігій як пошуків своїх шляхів до Бога, духовного базису в реконструкції суспільства. Обов'язковим для неоіндуїзму є наявність вчителя, майстра (гуру) як проповідника вчення і провідника духовних пошуків особистості, групи, течії. В Україні неоіндуїзм представлений громадами і центрами Міжнародного Товариства Свідомості Крішни, Ошо Раджніша, Саї-Баби, Шрі-Чінмоя, Місії «Світло душі», Міжнародного товариства «Всесвітня чиста релігія» (сахаджи), Трансцедентальною медитацією та іншими;

3) **язичницька** група пов'язана з відродженням дохристиянських релігій, язичницьких світоглядних комплексів, серед яких громади послідовників вчителів і пророків Володимира Шаяна, Лева Силенка, прихильників прадавніх дохристиянських вірувань українського народу (РУН-Віра – Рідна Українська Національна віра, рідновіри, ладовіри, вогнепоклонники, шанувальники давньоруської богині Березині тощо);

4) **синтетична** (штучно створена) група, яка в своїх догматах і культах спирається на множинні традиції (християнство, ведизм, буддизм, іслам), але не просто еклектично поєднує їх, а створює власні вчення, систему обрядових дійств, сильну церковну організацію, претендуючи на статус надрелігії. В цих течіях занадто розвинутий культ лідера, авторитет власних віросповідних джерел, присутня ідея богообранності їх послідовників. До цієї групи належать Велике Біле Братство, Церква об'єднання (або уніфікації), АУМ Сінрікьо;

5) **сайєнтологічна група** (Діанетика-Фонд Хаббарда, Наука розуму, Християнська наука). Назва походить від англійського слова science – наука. Напрямок об'єднує різні «космічні релігії», які наукоподібно і містично трактують різні недосліджені явища психіки людини і навколишньої природи, наприклад, зв'язок Землі і вищих космічних сил, контакти з непізнаними літаючими об'єктами;

б) психотерапевтична група. Відрізняється широкою різноманітністю – від східних військово-спортивних і водночас світоглядних систем йоги, сенсорного пробування до системи Порфирія Іванова¹.

Існують й інші кримінологічно значущі класифікації нових релігійних організацій, залежно від цілей, які ставлять перед собою науковці і дослідники. Наведемо декілька прикладів.

Дослідником П. Й. Слівінським детально описана класифікація нових релігій, яка, в свою чергу, була запропонована італійським науковцем М. Інтровіне:

1. «Церква – ні, Христос – так»: цю групу репрезентують релігійні об'єднання іудо-християнського походження, віровчення яких ґрунтується на особливому трактуванні Святого Письма. Наприклад, до цієї категорії можна віднести представників ЦІХСОД (мормони).

2. «Христос – ні, Бог – так»: групи східного походження, віровчення яких базується на суфізмі, буддизмі та індуїзмі. Наприклад, до цієї категорії можна віднести кришнаїтів, різноманітні синтетичні групи на кшталт теософії, Церкви Уніфікації (Муна), антропософських вчень.

3. «Бог – ні, релігія – так». Представники цього напрямку наголошують на спрямуванні та саморозвитку певних можливостей особистості. У їх релігійній системі відсутній Бог або йому не надається домінантного значення. До цієї категорії належать Церква Саєнтології та уфологічні організації.

4. «Релігія – ні, sacrum – так». До подібного типу можна віднести всі організації, які використовують магічний вплив (спіритизм та сатанізм тощо)².

Наведена класифікація дозволяє визначити пріоритети, що надаються у віровченнях – будь-то лідер організації; особа, яка прирівнюється до Бога; особливе вчення чи

¹ Дудар Н. П., Филипович Л. О. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). Київ: Наукова думка, 2000.

² Слівінський П. Й. Релігійний вінегрет: кілька слів про нові релігійні і парарелігійні форми / пер. з пол. Г. Теодорович. Львів: Монастир Монахів Студитського Уставу, Свічадо, 1999. С. 8-9.

надприродні можливості. У випадку з тоталітарними сектами вони можуть бути віднесені до будь-якої категорії.

З певною долею умовності нові релігійні організації можна класифікувати і таким чином: 1) релігійні культу, які засновані на християнській або іншій культууроутворюючій релігії; 2) східні; 3) психотерапевтичні; 4) засновані на окультизмі, язичництві та шаманізмі; 5) «New Age» («Нова ера»); 6) комерційні¹.

Щодо останнього пункту цієї класифікації, то, на нашу думку, майже всі тоталітарні секти мають приховану комерційну спрямованість. Вони організують бізнес на релігії і гроші розглядають як самоціль, як засіб для досягнення влади та егоїстичних цілей лідерів. Керівники тоталітарних сект спекують на релігійних почуттях своїх adeptів і нав'язують їм духовні цінності за цілком матеріальні гроші. Доцільно пригадати, що саме говорив засновник секти сайєнтологів Хаббард: «Якщо хочеш розбагатіти, необхідно заснувати власну релігію!», не менш цинічну заяву привселюдно оголосив один із російських лідерів неохаризматиків (неопятидесятників) Лєдаєв «створи власну «церкву» та стрижи своїх овець, здимай сім шкур, доки з тебе не здійняли! Хто тобі заважає, іди і живи!»².

Істинні цілі заснування секти сайєнтологів підтверджуються і рішенням Ліонського суду, що був винесений у листопаді 1996 року: вилучення грошей є основним, якщо не єдиним клопотом Саєнтологічної церкви³.

Необхідно звернути увагу на те, що нерідко в класифікаціях в окрему групу виділяються прихильники обожнювання сил зла, поклоніння Сатані (Дияволу або Люциферу). Серед них можна назвати «Церкву Сатани», «Храм Сета», «Південний хрест», культу диявола та інші різновиди зловісних об'єднань. Вони звеличують значення зла і

¹ Мухаметжанов Д. Деструктивные культы на территории России. О некоторых проблемах предупреждения их деятельности. *Закон и право*. 2008. № 10. С. 88–91.

² Новопашин А. Тоталитарные секты – угроза обществу и демократии. URL: <http://scorcher.ru/mist/sects/8.php> (дата звернення: 17.01.2015).

³ Дадалко В. А. Теневая экономическая деятельность отдельных общественных организаций. *Экономические науки: научно-информационный журнал*. 2009. № 1 (50). С. 71–77.

насильства, проповідують спілкування з містичними джерелами зла – демонами, Сатаною. Діяльність їх відрізняється таємничістю ритуалів посвячення та відправлення культів, а головне – особливою жорстокістю, що проявляється через скоєння злочинів тяжкого та особливо тяжкого характеру (ритуальні вбивства людей, самогубства, викрадення людей, розтління малолітніх, згвалтування, наруга над похованнями, знущання над тваринами, паплюження храмів та інших культових будівель традиційних релігій і конфесій, вживання та поширення наркотиків, а також злочини проти статевої свободи; об'єктом цих жахливих злочинів нерідко стають діти).

Існує класифікація тоталітарних сект за типами релігійного керівництва, де можна виділити:

1) теократичні секти – для них характерний крайній фанатизм, жорстокість, конспіративна діяльність, жорстка дисципліна та повне підкорення знизу догори. Деякі секти у своїх віровченнях виходять із біблійного міфу про створення релігійно-теократичної організації на землі, яка очолюється 144 тисячами християн «верного остатка». Найбільш поширеними представниками даного типу культів є прибічники секти апокаліпсисистів та «Свідки Єгови»: вони відрікаються від православних обрядів і таїнств, від шанування святих, тільки вони проповідують істинну релігію, усі інші – хибні;

2) авторитарні секти – керівництво яких спирається на багаторічні традиції, звичаї, пов'язані з походженням, родоводом вождів (духобори, молокане, старообрядці). Такими сектами керують різного роду старці, дідки, вожді, які отримали керівні посади в силу традицій або законів сект;

3) ієрархічні секти (церковні) – члени таких сект підкорюються керівництву не в силу особистих заслуг керівників, а в результаті переконань у тому, що ті отримали свої посади на основі статуту секти (євангелісти, адвентисти, старообрядці);

4) харизматичні секти – їх виникнення і діяльність пов'язана з виникненням тих або інших пророків, члени таких сект тримаються у постійному підкоренні, а також

доводять себе до релігійного екстазу (психічне самовиснаження), на ґрунті якого виникає віра в реальне, відчутне спілкування з Духом Святим (хлисти, скопці, п'ятидесятники)¹.

Ця класифікація характеризує наявні у кожній тоталітарній секті структурну і посадову ієрархії. Тобто розпорядження чи вказівка старшого у ієрархічній градації має виконуватися беззаперечно. «Лідер одночасно може бути і проповідником, і головним адміністратором секти, претензії якого на абсолютну правоту в поєднанні з вимогами безумовного підкорення своїх adeptів дозволяють поневолувати людей, які шукають підтримку в складних життєвих ситуаціях»².

Релігійні організації можна класифікувати за характеристиками їх засновників, які передають своїм прихильникам певну «істину», котра гарантує спасінні всім тим, хто повірив у неї, за умов виконання певних вимог, різних заборон, табу, на чому наголошує засновник:

– колишні діячі традиційних церков, вчені філософії, культурознавці, етнографи та інші представники гуманітарних наук, які, займаючись професійною діяльністю, пішли «далі» в розумінні божественного початку та устрою всесвіту, розійшлися у поглядах із традиційними теологічними науками канонічних церков. У цьому випадку культу, утворені ними, знаходяться на межі між протестантизмом і неокультизмом. Діяльність більш поміркована;

– особи з авантюристичними здібностями, які мали поверхневі знання з теології, історії розвитку церков і т. ін. Для реалізації власних амбіцій і потреб (робота, гроші, панування над людьми, прорватися на вищі елітарні рівні, очолити управління суспільствами, націями тощо), як правило, вони експлуатують антикомуністичну спрямованість своїх теорій, що у роки «холодної війни» привертало увагу ЦРУ та інших спецслужб. Використовуючи свої зв'язки зі

¹ Шмирко С. В., Добрянський В. І. Деструктивні секти: новий виклик та небезпека для сучасного суспільства. *Безпека життєдіяльності*. 2011. № 5. С. 10–15.

² Луценко І. Г. Питання класифікації тоталітарних сект та їх значення для протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 217.

спецслужбами, вони робили кар'єру «бога». Після припинення блокового військово-політичного протистояння у 1991 році, набувши великого економічного капіталу і всесвітньої відомості, вийшли з-під контролю спецслужб і проводять власну «світову політику»¹. Наочним прикладом є засновник «Церкви Муна» – «Церкви Єднання» – Мун Сен Мен: у серпні 1946 року японські окупанти заарештували його та посадили за ґрати; у 1955 році Сен Мен знов опинився на лаві підсудних у УНДР «за полігамію та сексуальний розбрат»; втік до Південної Кореї, де був завербований Центральним розвідувальним управлінням ПК, згодом – ЦРУ США; використовуючи зв'язки у вказаних спецслужбах з 1957 року розпочав свою проповідницьку діяльність у США, у 1971 році переїхав на постійне проживання до Сполучених Штатів, де заснував не лише власну «церкву», а й могутню «економічну імперію Муна». Нині контролює частину світового південнокорейського бізнесу²;

– особи з психічними вадами, які вийшли з традиційних церков чи долучилися до релігійно-містичної діяльності за інших обставин. Як правило, очолювані ними угруповання мають найбільшу загрозу для особи, суспільства і держави³.

Керівництво сектою може здійснюватися як одноособово, так і групою осіб.

Необхідно зазначити, що навіть той факт, що більшість керівників тоталітарних сект відомі у країнах Заходу і мають не одну судимість як для адептів-новачків, так і адептів зі стажем, не має ніякого значення. Навіть після найгучніших скандалів, пов'язаних з тоталітарними сектами і культурами, значного відтоку людей з них не відбулося. (Терористичний акт, здійснений сектою «АУМ Сенрікьо» в

¹ Кузьменко А. Аналіз соціально-правової регламентації діяльності новітніх і нетрадиційних культів у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 67–90.

² Привалов К. Секты: досье страха (о деятельности мистических сект США и Западной Европы). Москва: Политиздат, 1987. С. 72.

³ Кузьменко А. Аналіз соціально-правової регламентації діяльності новітніх і нетрадиційних культів у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 67–90.

японській префектурі Нагано у 1994 році і в метро з використанням отруйної речовини зарін у токійському метро в 1995 році; вибухи у псевдохристиянському місіонерському центрі «Благодать» у Таджикистані у 2000 році та ін.).

У спеціальній літературі зустрічаються спроби класифікувати тоталітарні секти за ступенем суспільної небезпеки через кримінальну направленість їхньої діяльності, така класифікація детально представлена О. В. Демидовим:

1) тоталітарні секти, що відкрито сповідують і реалізують через культову практику діяння, які посягають на суспільні відносини, які охороняються кримінальним законодавством;

2) тоталітарні секти, у віровченнях яких присутні окремі положення антисуспільної направленості, але вони відкрито не проповідуються і не використовуються при здійсненні культових практик таких організацій, а є частиною таємних знань, що доступні тільки духовним лідерам та організаторам тоталітарних сект;

3) тоталітарні секти, засновані на віровченні світових релігійних систем, але відокремлені від них в результаті політичних або ідеологічних розбіжностей та використовують у своїй культовій практиці утискання або обмеження охоронюваних прав і свобод своїх послідовників¹.

Запропонована класифікація дає змогу встановити причинний зв'язок між діяльністю тоталітарної секти та суспільно-небезпечними наслідками, що настають в результаті такої діяльності. Варто зазначити, що подана класифікація має певну схожість із класифікацією Р. Уолліса, яка покладена в основу соціально-психологічного підходу, але остання оперує конкретними термінами, як-то тоталітарна секта, і відображає ступінь їх протиправності.

Ще одним доволі поширеним критерієм класифікації тоталітарних сект є тривалість їх існування:

– у першому ряді цієї класифікації стоять секти-довгожителі, ті що відносно тривалий час існують на тере-

¹ Демидов А. В. Религиозные организации деструктивного характера и специфика предупреждения органами внутренних дел их криминальной деятельности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2010. С. 16.

нах нашої держави. До таких сект можна віднести мормонів, «Свідків Єгови», «Новоапостольську церкву»;

– на другому місці знаходяться секти, що виникли після Другої Світової війни, до їх числа зараховують «Сасн-тологію» та церкву Муна;

– до останньої категорії входять: «Біле братство», «Богородичний центр», «Радостея». Ці секти прийшли до нас у пострадянський період¹.

Цінність цієї класифікації полягає у встановленні терміну існування тієї чи іншої тоталітарної секти. На нашу думку, особлива увага фахівців різних галузей повинна приділятися тоталітарним сектам, що найдовше «живуть» у нашій країні. Детальне вивчення всіх сторін тоталітарної секти: виникнення, розвитку, сучасного існування, особи лідера, керівного апарату, структури, ідеологічних засад, взаємозв'язок з державою і суспільством та ставлення до них представників традиційних релігій дасть змогу побудувати дієву стратегію боротьби з ними.

У різноманітті існуючих класифікацій тоталітарних сект можна виділити класифікацію за сферами впливу. Хоча автор цієї класифікації В. І. Семенова і називає її умовною, а типи сект змішаними, та вона надає хоч і стисло, але конкретну інформацію для розуміння рушійних сил тоталітарних сект. Ця класифікація була складена в результаті якісного аналізу емпіричних даних про напрямки діяльності найбільш значних тоталітарних сект, що діють на території Російської Федерації:

– політична сфера. Більшість сект змагаються за політичну владу як одну із основних цілей, до яких необхідно прагнути. До цієї групи входять: «Церква Об'єднання» (її керівник Сан Мен Мун ніколи не приховував, що бажає отримати владу над всім світом і навіть створив свою геополітичну концепцію майбутнього. Про свою книгу «Божественний Принцип» Мун говорив, що вона здатна вирішити «будь-яку політичну і економічну ситуацію будь-якій області». Ця книга повинна бути для всіх

¹ Сьомін С. В. Міжнародні християнські організації та національна безпека України: монографія. Київ: НІСД, 1999.

«незмінною Божою істиною»)¹, «АУМ Сенрікьо», «Ананда Марга», культ Шрі Чінмоя та ін. Саме серед тоталітарних сект цієї групи зазвичай здійснювалися найбільш гучні та масові злочини на релігійному ґрунті;

– економічна сфера. До цієї групи входять «Свідки Єгови», мормони, а також всі комерційні, педагогічні, психологічні секти, які з кожним роком стають все більш популярними;

– культурна сфера. До цієї групи входять «Церква Сасентології», «Міжнародна Спілка Свідомості Крішні», послідовники вчення Реріхів, релігійних рух «Нью Ейдж» та ін.;

– сфера здоров'я. До цієї групи слід віднести послідовників Порфірія Іванова та десятки менш відомих напрямків цілительства².

Проаналізувавши цю класифікацію, можна зробити висновок про те, що саме ці сфери суспільного життя потребують найбільшого контролю та захищеності з боку державних органів від втручання тоталітарних сект. Це основні сфери впливу на будь-яку державу, тому планомірне втручання у їх діяльність призводить до «поневолення», а саме: політичного безправ'я, економічної залежності, духовного і морального занепаду та антигуманних методів лікування.

Ми вважаємо, що до цієї класифікації варто додати сферу національної безпеки, яка останнім часом стає об'єктом тоталітарних сект іноземного походження, і втручання в яку загрожує втраті державності й суверенітету.

За результатами вивчення матеріалів в області класифікації тоталітарних сект, нами запропонований власний варіант поділу зазначених організацій за такими критеріями:

1) *за географічною локацією:*

¹ Новые религиозные объединения России деструктивного и оккультного характера: справочник. Белгород, 2002.

² Семенова В. И. Особенности функционирования новых религиозных объединений и деструктивных культов на территории Российской Федерации. *Политика и общество*. 2014. № 5. С. 579–584.

– локальні, діяльність таких організацій обмежена рамками однієї держави або області країни. Так, наприклад, тоталітарна секта Антоніна Догнала «Українська правовірна греко-католицька церква» діє у Львівській області;

– регіональні, своєю діяльністю охоплюють регіони декількох держав. У свою чергу, тоталітарна секта «Біле братство», окрім України (Київ, Дніпро, Черкаси, Житомир), діяла в Росії (Москва, Володимир, Санкт-Петербург, Свердловська обл.);

– глобальні, масштаби діяльності за цим критерієм сягають світового рівня. «Церква Саєнтології» має послідовників у понад 100 країнах світу.

Запропонована класифікація дасть змогу встановити причини і умови виникнення тоталітарної секти у конкретному регіоні, наприклад, це може стати погіршення соціальних умов (безробіття), корупція з боку органів влади (особиста зацікавленість), пропаганда з боку ЗМІ (інтерес третіх осіб). Збільшення тоталітарних сект на регіональному рівні привертає увагу до національного законодавства та роботи спеціальних підрозділів. У разі глобального поширення тоталітарних сект постає питання знецінення власної культури, зміни моральних орієнтирів та релігійної безпеки кожної держави;

2) *за змістом діяльності:*

– релігійні, прикладом може бути релігійна організація РУНВіра, яка відстоює власне право на існування та вірність своїх позицій в рамках релігії. Щодо тоталітарних сект, то неможливо уявити їх зацікавленість релігією без економічного/політичного підтексту;

– екстремістські, які своїми діями кидають виклик демократичним цінностям держави та нехтують загально-визнаними нормами права і моралі;

– терористичні. Здебільшого до цієї категорії належать організації-вихідці мусульманського світу – ультра-радикальне угруповання «Аль-Каїда», «Хамас», «ІДІЛ», а також японська терористична організація, яка водночас є релігійною сектою «Аум Сінрікьо».

Користуючись представленою класифікацією, стає зрозумілим, що діяльність тоталітарних сект не обмежується теологічним вченням, а у деяких випадках стає плацдармом для виникнення небезпечних злочинних організацій, які прикриваються релігійними ідеями та поневолюють людей іменем Бога.

Підсумовуючи викладене вище, варто наголосити, що для складання тієї чи іншої класифікації дослідники, науковці, фахівці повинні мати у своєму розпорядженні законні підстави, які визнають релігійну організацію тоталітарною сектою. Тільки маючи ці законні підстави та спираючись на кількісну складову тоталітарних сект, стає можливим якісно дослідити діяльність тоталітарних сект та скласти більш коректні класифікації, без домішку загальної маси релігійних організацій.

Наявність багатьох класифікацій релігійних організацій, до складу яких входять тоталітарні секти, пояснюється складністю, багатоманітністю й динамічністю розвитку релігійних систем, а також різноманітними критеріями їх класифікації, що відбивають ті чи інші сторони релігії як процесу. Так, система класифікації тоталітарних сект може залежати від показників чисельності послідовників, від форми їх поширення, а також критерієм класифікації можуть бути принципи їх взаємодії з державою та традиційною релігією.

1.3 Форми і методи діяльності тоталітарних сект в механізмі їх кримінальної активності

Для більшості гуманітарних наук (соціологія, філософія, педагогіка, психологія) категорія діяльності має фундаментальне значення, оскільки дозволяє пояснити явища індивідуального та соціального життя.

У свою чергу, кожна з гуманітарних наук має власні дослідження та визначення цього процесу, але всі одногосно стверджують, що діяльність складається з мети, результату та умов і засобів.

Коли йдеться про діяльність у соціологічному аспекті, то мають на увазі особливу людську форму активного ставлення до оточуючої дійсності, зміст якої становить її доцільну зміну і перетворення.

Діяльність – форма активного ставлення людини до навколишнього світу з метою його перетворення. Діяльність охоплює мету, засіб, результат і форму самого процесу діяльності. Основною характеристикою діяльності є її усвідомленість. Реальну діяльність з усіма передумовами її існування як сукупну діяльність суспільства завжди реалізують у конкретних, історично розвинених формах. Залежно від сфери виділяють діяльність виробничу, матеріальну, духовну, трудову, нетрудову; за творчою роллю – репродуктивну (відтворення відомого) і продуктивну, або творчу (утворення нового). Розрізняють діяльність як пояснювальний принцип і діяльність як предмет дослідження. Сутністю діяльності як пояснювального принципу є те, що на основі поняття діяльності будують послідовну систему уявлень (теорію), яка здатна пояснити факти, на перший погляд нічим не пов'язані. Як пояснювальний принцип поняття діяльності утвердилося, починаючи з німецької класичної філософії, що створила передумови для розгляду діяльності як основи культури. У найрозвиненішому вигляді принцип діяльності втілений у філософії Гегеля, в якій центральне місце посідає пояснювальна і раціоналізуюча робота духу. На основі цього принципу Г. Гегель зробив чимало важливих відкриттів феноменів функціонування свідомості, культури. Діяльність як принцип має універсальний характер у процесі аналізу будь-яких явищ, пов'язаних з людиною як активним суб'єктом¹.

У філософському розумінні діяльність є специфічною формою суспільно-історичного життя людей, яка складається з цілеспрямованого перетворення навколишньої дійсності.

Філософський словник розглядає діяльність як міждисциплінарне визначення, яке здебільшого використо-

¹ Головатий М. Ф., Панасюк М. Б. Соціальна політика і соціальна робота: термінологічно-понятійний словник. Київ: МАУП, 2005. С.134.

ується для характеристики способу власного людського буття, а також для того щоб вказати на можливості та результати цілеспрямованих змін навколишнього світу людиною і змін самої людини відповідно до її цілей, потреб та завдань. Людина оволодіває світом, «привласнює» його (використовує різноманіття його багатства і ресурси) через свою діяльність. Навіть свідомість людини є продуктом людської діяльності у навколишньому предметному світі. Саме тому через діяльність розкривається родова природа людини. Діяльність як сутність людини – це центральний пункт, вузол універсального зв'язку його з дійсністю. Діяльність вважається, відповідно, основним способом перетворення дійсності¹.

Діяльність виникає у трьох основних видах: 1) матеріальна (задоволення первинних потреб людини); 2) духовна (в галузі релігії, науки, мистецтва; дозволяє людям задовольняти індивідуальні запити у вирішенні вічних проблем життя та смерті); 3) суспільно-політична (різні форми впливу на суспільний лад). Елементами діяльності є люди, їх потреби та інтереси, предмет діяльності, мотиви, цілі, способи і форми її здійснення. Ці елементи по-різному комбінувалися в різні часи та в різних суспільствах.

У сучасній філософії на передній план поступово виходить проблема співвідношення природної штучної раціональності в структурі діяльності та обґрунтування тих чи інших рішень у глобальній діяльності всього людства. В масштабах людства орієнтири та цілі діяльності поступово переміщуються від традиційних матеріальних мотивів і стимулів до нових, постматеріальних мотивів і цінностей, які не піддаються логічним оцінкам та задають принципово новий контекст діяльності. В структурі людської діяльності швидко зростає питома вага творчості. Саме визнання суспільної значущості того чи іншого виду діяльності, визнання її результативності стає важливим елементом сучасної мотивації активної людини. Це засвідчує не тільки про зростання ролі суб'єктивного фактору в розвитку суспільс-

¹ Філософський словарь. Київ: А.С.К., 2006. С. 246-247.

тва, але і про роль оцінок діяльності кожного конкретного індивіда з боку інших людей¹.

З точки зору психології, діяльність – активність суб'єкта, спрямована на взаємодію з навколишнім середовищем з метою задоволення власних потреб. Це одна з категорій психології, яка є предметом її поглибленого вивчення і основним пояснювальним принципом. Використання цієї категорії як пояснювального принципу дало нові можливості для аналізу психіки в межах загальної психології (принцип єдності свідомості і діяльності, принцип зовнішньої і внутрішньої діяльності, принцип інтеріоризації і екстеріоризації та ін.). Генетично первинною є зовнішня, предметна діяльність, освоєння якої зумовлює появу внутрішньої, психічної діяльності. В аналізі діяльності виокремлюють два аспекти: 1) мотиваційний, за якого складовими одиницями діяльності розглядають потреби, цілі, мотиви, предмет і засоби діяльності; 2) операційний, за якого її елементами є дії і операції. Найголовнішою характеристикою діяльності, на думку С. Л. Рубінштейна, О. М. Леонтьєва, В. В. Давидова та ін., є предметність, яка з самого початку спрямована на предмет, ним визначається, а згодом опосередковується і регулюється його образом як суб'єктивним продуктом. У своїй розвиненій формі предметність властива тільки людській діяльності. Другою важливою характеристикою діяльності є суб'єктність, що виявляється в залежності психічного образу від минулого досвіду, потреб, цілей, мотивів, установок, які визначають її спрямованість і вибірковість. У психології виокремлюють три основні види людської діяльності (гру, навчання і праця), кожен з яких має провідне значення на певному віковому етапі життя людини. Через виконання певної ігрової ролі дитина задовольняє свої емоційні потреби. Головною метою навчання є засвоєння знань, навичок і вмінь та підготовка до майбутньої професійної діяльності. У праці людина ство-

¹ Там само.

рює матеріальні і духовні цінності для задоволення особистих і суспільних потреб¹.

З точки зору педагогіки, діяльність – це важлива форма прояву життя людини, її активного ставлення до навколишньої дійсності. До діяльності людина заохочується різними потребами, які відображаються в її свідомості у вигляді образів відповідних до них об'єктів і дій, що ведуть до задоволення цих потреб. Наявність мети надає діяльності певної спрямованості. Віддалена мета діяльності конкретизується у низці більш близьких цілей, які є сходами до її досягнення. Від характеру мотивації діяльності більшою мірою залежить наполегливість в її виконанні і як наслідок – успіх у досягненні мети. Мотив та ціль діяльності залежать від суспільних умов життя людини і рівня її індивідуального розвитку².

Кожна діяльність має свідомий характер. Свідома мета як закон визначає спосіб і характер дій людини (К. Маркс). Вона спонукає до активного подолання перешкод, що виникають на шляху до отримання бажаного результату. Особливо важливе значення при цьому мають віддалені, перспективні цілі, пов'язані із життям колективу, цілями суспільства, членом якого ця людина є. Духовний, моральний образ людини характеризується передусім тим, якими перспективами спрямовується її діяльність і якою мірою суспільне, колективне стає в ній індивідуальним, особистим³.

Власне визначення діяльності має і інститут економіки, де діяльність розглядається як специфічний для людини спосіб ставлення до зовнішнього світу, і складається з перетворення та підкорення його людським цілям. На відміну від тварин, людина ставиться до природи не пасивно-пристосовницько, а активно-перетворююче. Все, що має людина у своєму розпорядженні, в результаті вилучено нею із природи, але поза діяльністю це багатство існує ли-

¹ Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. С. 107.

² Педагогический словарь: в 2 т / ред. И. А. Каиров. Москва: АПН РСФСР, 1960. Т. 1. С. 327.

³ Там само.

ще потенційно. Фундаментальним і визначальним видом діяльності є праця, основні характеристики якої властиві предметній діяльності. За своїм змістом діяльність – це виробництво матеріальних та духовних благ, форм спілкування людей, перетворення суспільних умов і відношень, розвиток самої людини, її здібностей, умінь, знань¹.

Політична діяльність – цілеспрямована та усвідомлена форма соціальної взаємодії, яка виникає в створених у минулому організаційних структурах, соціальних інститутах, громадських угрупованнях з метою свідомого регулювання суспільних відносин, підтримання чи докорінної зміни соціальних закономірностей і тенденцій. Діяльність як вища форма людської (соціальної) взаємодії виростає і формується з нижчих – соціальної поведінки та соціальної дії, містячи в собі притаманну останнім напівінстинктивну, до кінця не усвідомлену взаємодію. Позбувшись таким чином невластивого їй вантажу, вона активно впроваджує свідомо організовані форми і методи соціальної взаємодії, спрямованої на розвиток соціальних закономірностей².

Організуючу основу цієї форми взаємодії завжди становлять соціальні інститути, політичні партії, громадські рухи та об'єднання. Кожний соціальний інститут діє з метою регулювання людської взаємодії налагодження індивідуальних і групових контактів. Відомо, що будь-яка політична партія чи громадське об'єднання лише тоді чогонебудь варті, якщо необхідність їх існування пройшла через свідомість мільйонної аудиторії народних мас. Про діяльність учителя чи робітника можна говорити лише тоді, якщо їх акції, вчинки, взаємодії здійснюються в межах діючих соціальних інститутів чи громадських організацій з повним їх усвідомленням³.

У цій формі людської взаємодії починає діяти принцип «Дію (взаємодію) з повним знанням справи» (і незалежно від того, як це розуміють інші). Основоположними

¹ Большой экономический словарь / под. ред. А. Н. Азриляна. 7-е изд., доп. Москва: Институт новой экономики, 2008. С. 221.

² Соціально-політичний словник-довідник / за ред. М. П. Іщенко. Черкаси: Відлуння, 1999. С. 67.

³ Там само.

ознаками діяльності є: наявність і функціонування соціальних інститутів, організацій і структур, здатних здійснювати процес соціологізації особи; повне усвідомлення своїх дій, вчинків і, особливо, закономірностей суспільного розвитку; зрілий, об'єктивний рівень існуючих в суспільстві соціальних теорій, здатних до раціонального діагнозу та прогнозування соціальних процесів і вияву в них соціальних закономірностей; науковий рівень соціальних модернізацій і їх ефективність в перетворюючій діяльності людей. Діяльність виступає як третя, найвища і завершальна стадія соціалізації особи¹.

Одним з об'єктів кримінологічних досліджень є злочинна діяльність, також діяльність, що формує окремі сегменти детермінаційного комплексу злочинності, тобто є криміногенною.

Для повного розуміння діяльності в рамках даного дослідження важливе місце займає визначення релігійної діяльності. Отже, діяльність релігійна – одна з основних категорій соціології релігії. Характеризує релігійно-регламентовану практично-духовну активність віруючих, їх спільнот, релігійних інститутів. Діяльністю релігійною є своєрідна «матеріалізація» релігійних ідей. Вона детермінована релігійними переконаннями, почуттями, нормами, приписами, установками церкви та інших керівних релігійних структур. Діяльність релігійна не існує інакше, як у формі релігійних дій. Релігійні дії – це локалізований у часі й просторі конкретний акт релігійної активності віруючих індивідів або їх об'єднань. Діяльність релігійна і релігійна дія співвідносяться як загальне та окреме².

У релігієзнавстві традиційно виділяють два види діяльності релігійної – культову та позакультову. Культова діяльність релігійна – це сукупність релігійних (культових) дій, пов'язаних із ставленням до надприродного: молитви, богослужіння, таїнства, обрядові, ритуальні, магичні дії, ка-

¹ Соціально-політичний словник-довідник / за ред. М. П. Іщенка. Черкаси: Відлуння, 1999. С. 67.

² Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1999. Т. 2: Д–Й. С. 216.

яття, жертвопринесення. Культова дія, як правило, має чітку «вертикальну», трансцендентну спрямованість і постає невід'ємним елементом у системі стосунків «віруюча людина – Бог». Культова діяльність релігійна не є предметом законодавчого регулювання. Однак вона може бути обмежена законом в інтересах громадського спокою, охорони громадського порядку, здоров'я або моралі, для захисту права на свободу совісті інших людей. Цю норму зафіксовано і в ст. 35 Конституції України, вона кореспондується з відповідними нормами міжнародних правових актів, що стосуються означеної сфери¹.

Позакультова діяльність релігійна – це сукупність релігійно обумовлених дій віруючих, релігійних інститутів, що мають за мету задоволення духовних і практичних потреб функціонування релігійних організацій: 1) у духовній сфері – продукування релігійних ідей, богословсько-теологічне їх обґрунтування, інтерпретація, систематизація; 2) у практичній сфері – пропаганда, поширення релігійних ідей, місіонерська, добродійна, релігійно-освітня, виховна, управлінська діяльність у системі релігійних організацій. Практична сфера поза культової діяльності релігійної є предметом законодавчого регулювання лише в тій частині, яка не є втручанням в канонічне поле правомірної діяльності релігійних організацій².

Розглянувши визначення терміна «діяльність», що подається різними галузями знань, можна виділити такі основоположні її риси:

- усвідомленість як основна характерна риса;
- цілеспрямованість як складова способу власного людського буття;
- суспільна значущість та результативність як елемент сучасної мотивації людини;
- задоволення власних потреб як мета активності суб'єкта;

¹ Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1999. Т. 2: Д–Й. С. 216.

² Там само. С. 217.

– послідовність у діях суб'єкта, тобто поетапність для задоволення віддаленої цілі;

– форма соціальної взаємодії, метою якої є свідоме регулювання суспільних відносин, підтримання чи докорінної зміни соціальних закономірностей і тенденцій.

В результаті аналізу діяльності як форми активності людини можна впевнено стверджувати, що діяльність тоталітарних сект є не тільки незаконною, але й такою, що не відповідає способу людського буття. Пояснюється це тим, що адепти, послідовники, вірячи, потрапляючи до павутиння тоталітарної секти, не можуть задовольнити свої духовні потреби, оскільки з самого початку не є рівноправними суб'єктами у сфері релігійної діяльності, а стають об'єктом чужої волі. У свою чергу, «чужа воля» свідомо цілеспрямована на досягнення власних, завжди прихованих, протизаконних, часто комерційних потреб та амбіцій керівників тоталітарних сект, і аж ніяк не відповідає духовному збагаченню та релігійному наповненню людського життя.

На сьогоднішній день діяльність тоталітарної секти умовно можна поділити на стадії, для яких притаманні свої методи і форми. Необхідно наголосити, що форми і методи діяльності тоталітарних сект, як і ознаки тоталітарних сект, не обов'язково присутні у повному обсязі і у строгій послідовності. У своїй діяльності кожна конкретна тоталітарна секта використовує власні форми та методи, адже вони різні, хоч і мають спільну мету (тотальний контроль над свідомістю, поведінкою та способом життя, що дозволяє тримати адептів секти в стані залежності для використання їх у своїх корисних цілях).

Перша стадія – це зовнішня робота або стадія зовнішнього вербування. Друга стадія – адаптація або внутрішнє вербування. Третя стадія – контроль особистості, вважається найнебезпечнішою, оскільки саме тут відбуваються зміни свідомості та встановлюється контроль над особистістю, також формується залежність від організації і лідера¹.

¹ Осипов А. И. Тоталитарные секты, технология обмана. Минск: Издательство Белорусского Экзархата, 2013.

У класичному розуміння вербування (з німецьк. werben – вербування, через польськ. werbować – вербувати (у військовому значенні)) – наймання людей на військову службу, один зі способів комплектування військ. В давнину застосовувався, головним чином, у формі найму на час війни цілих загонів з іноземців. Іншою формою вербування було особисте наймання воїнів переважно з громадян своєї країни на тривалу або довічну військову службу (постійна наймана армія Давнього Риму, Візантії)¹.

Вербування людини слід розуміти як дії, пов'язані із схилянням особи працювати чи надавати послуги на певних умовах, як правило, за матеріальну винагороду. До таких дій слід віднести психічний вплив на людину у формі запрошення, умовляння чи переконання для подальшого її набору, а також сам набір потерпілого працювати чи надавати послуги за наймом². У тому числі така діяльність може здійснюватися на території іноземної держави.

Друге визначення вербування майже повністю відповідає вербуванню у тоталітарні секти, за виключенням матеріальної винагороди, яка замінюється хибними обіцянками пізнання найвищої істини.

Варто зазначити, що як у першому, так і другому визначенні йдеться про іноземців та територію іншої держави. Враховуючи той факт, що більшість тоталітарних сект має іноземне походження або фінансується із-за кордону, отримуємо результат – адепти-найманці задовольняють інтереси іноземних структур (держави, спецслужби, терористичні угруповання тощо), а отже підривають власну національну безпеку.

У свою чергу, перше визначення дає чітко зрозуміти, що зазначена служба триватиме довго або вічно, не враховуючи бажання вербованої особи.

¹ Вербування. URL: <http://vseslova.com.ua/word/Вербування-17007u> (дата звернення: 22.08.2014).

² Долінін Д. В. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, як склад злочину, закріплений в Кримінальному Кодексі України. URL: http://www.rusnauka.com/22_PNR_2009/Pravo/50165.doc.htm (дата звернення: 22.08.2014).

Метою першої стадії (зовнішнього вербування) є діяльність, яка направлена на зацікавлення та залучення у свої лави якомога більшої кількості людей.

Необхідно констатувати, що не кожна людина, до якої підходить вербувальник, одразу реагує на його звернення. Та все ж не варто ігнорувати людський фактор, коли кожна людина, незалежно від рівня культури, духовного розвитку та життєвих принципів, у деякі періоди життя вразлива і незахищена, в результаті чого може стати жертвою сектантів. Саме такі ситуації влучно коментує Василь Усенко, кандидат медичних наук, науковий консультант Дніпропетровського центру «Діалог»: «Залученим може стати будь-хто, бо наша уразливість зростає у біді та скруті. Фактично для неокультурів кожна проблема, кожний людський гріх є засобом втягнення новачків. От вербувальники і обіцяють те, що найбільш бажане для людини: хворим – зцілення, самотнім – шлюб, бідним – підтримку, жадібним – багатство, пихатим – блюзнірство, улесливість, наркоманам – новий «кайф». І при цьому не кажуть, якою буде справжня ціна отриманого»¹.

Яскравим прикладом «відмінної» роботи вербувальників є випадок, що відбувся у 1990 році у підмосковній Каширі, коли під вплив секти «Богоридичний центр» потрапив православний священник Костянтин Васильєв. Спочатку отець Василій став духовним чадом одного із сектантських «священиків», потім дозволив самозванцям проводити службу у своєму храмі, врешті-решт, покинувши родину, він оголосив себе «єпископом Лазарем Московським і Каширським». Мабуть, не кожна секта може вихвалитися таким «трофеєм». Навіть православний священник не зміг розгледіти підміни, то чи варто дивуватися тому, що до сект ідуть невоцерковлені люди. Наведений приклад наочно демонструє, на скільки небезпечна діяльність вербувальників сект².

¹ Ткачук М. «Похрещені» чортзна ким. Україна молода <http://umoloda.kiev.ua/number/1467/188/51615/> (дата звернення: 12.09.13)

² Воробьева И. Б. Вербовка как способ вовлечения в нетрадиционные религиозные объединения. *Актуальные проблемы современной юридической науки и практики: межвуз. сб. науч. тр.* Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2010. Вып. 4. С. 298–309.

На цій стадії використовуються масово-пропагандистський метод за допомогою таких форм:

- розклеювання листівок, у місцях великого скупчення людей (дошки оголошень, стовпи біля зупинок міського транспорту, афіші тощо);
- роздача брошур та буклетів зі змістом про свою виняткову організацію та її «благу» ціль (у транспорті, на вулиці);
- рекламна агітація в засобах масової інформації (телебачення, радіо, Інтернет, періодичні видання);
- поширення спеціальної літератури (книги, журнали, програми, посібники – мається на увазі література для «зовнішнього» світу);
- усна агітація (працюють більш підготовлені люди, які запрошують відвідати збори, лекції, семінари і т. ін.);
- запрошення на семінари, лекції, збори, що мають загальнофілософські назви;
- безкоштовні курси вивчення англійської або іншої мови;
- надання послуг з працевлаштування;
- робота туристичних фірм;
- надання допомоги залежним людям (наркотики, алкоголь);
- психологічні тренінги з питань подолання проблем у спілкуванні тощо.

Отже, зовнішнє вербування може відбуватися у різний спосіб: спілкування на вулиці, у громадському транспорті або навіть у вас вдома, з подальшим запрошенням пройти психологічні тести, відвідати сектантські центри, виставки, семінари, тренінги, взяти участь у благодійних акціях, що організуються сектою, ще такі зустрічі можуть відбутися у школах, ВНЗ (особливо під час іспитів), а також в місцях дозвілля молоді (під час музичних концертів, в спортивних клубах тощо).

Варто звернути увагу на те, що потенційні клієнти майже ніколи не володіють достовірними даними про діяльність організації. Справжня інформація ретельно приховується, адже жодна розумна людина свідомо не погодиться вступити до тоталітарної секти, мета якої відібрати

майно і гроші. Навряд чи знайдуться і ті, хто сприйматиме пропаганду розпаду родини, відмову від батьків та дітей, покинути навчання або роботу. Так, наприклад, на початкових стадіях вербування до саєнтологічних організацій вербувальники запевняють свого потенційного клієнта, що саєнтологія – це взагалі не релігія, а просто надзвичайно ефективний сучасний метод, що допомагає людині навчитися опанувати себе, спілкуватися з оточенням, організувати власний бізнес, поліпшити своє здоров'я. Цей метод, стверджують вони, заснований на останніх досягненнях науки і техніки, винайшов виключно талановитий в усіх напрямках чоловік – Л. Рон-Хаббард. До релігії все це не має ніякого відношення, і можна сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої і бути при цьому зразковим саєнтологом. Більше того, стверджують сектанти, саєнтологія допоможе краще зрозуміти і засвоїти власну релігійну традицію та глибше укорінитися в ній¹.

Ще одним прикладом вербування до лав саєнтологів є відвідування керівництва підприємства солідною людиною, яка представляється кваліфікованим спеціалістом і пропонує різко підвищити рентабельність виробництва без великих капіталовкладень. Тільки для цього всім працівникам необхідно пройти курс навчання за методикою Хаббарда. Під цим приводом саєнтологи намагаються з'ясувати технічне та фінансове становище підприємства. Траплялись випадки, коли сектанти завоювали довіру і отримували право розпоряджатися майном підприємства. Для підвищення продуктивності вони пропонують: працівник повинен доносити начальникові про всі недоліки та порушення своїх колег; над робочим місцем вивіщується особистий графік обов'язкового підвищення продуктивності, згідно з яким працівник повинен працювати все краще і краще. Несумлінне дотримання графіку розцінюється як недостача навчання, і тоді пропонується пройти наступний курс діанетики. Курси хаббардистів – це класичний психо-

¹ Сайєнтологія – как спасти ребёнка от секты URL: https://www.e-reading.club/chapter.php/70240/3/Prozorov_-_Kak_spasti_rebenka_ot_sekty.html (дата звернення: 01.02.2017).

логічний тренінг. Після закінчення першого курсу буде запропонований наступний, що дозволить піднятися на нову сходинку розвитку. У хаббардистів існує єдине пояснення всіх проблем та неприємностей – це недостатній рівень розвитку, який можна поповнити за допомогою нового (платного) курсу навчання. При спробі припинити навчання починаються погрози, шантаж тими даними, які були власноручно занесені до анкети. Можуть запропонувати сплатити штраф за порушення норм поведінки, відпрацювати провинність на продажі літератури та вербуванні нових членів тощо¹.

Муніти практикують вербування до своїх лав під прикриттям молодіжних об'єднань, зокрема студентської організації «Міжвузівська асоціація з вивчення принципу». Спочатку неофіта запросять на веселу молодіжну вечірку з цікавою програмою, мета якої – переконати його відвідати семінар (тижневий або дводенний, протягом якого запропонують залишитись ще кілька днів). Семінар проводиться переважно за межами населеного пункту, в котрому мешкає новачок, щоб він міг спілкуватися тільки з мунітами. Потенційний адепт у перші дні слухає різні лекції нерелігійного змісту, але вже на третій день у лекціях починають з'являтися окремі релігійні ідеї та згадки про «нового реформатора». Тільки наприкінці семінару об'єкт вербування дізнається, що потрапив у релігійне об'єднання «Церква Єднання», яку заснував та очолює «новий месія» – преподобний Мун².

Представники «Трансцендентальної медитації» («Науки творчого інтелекту») запрошують на безкоштовну лекцію про науковий метод, не пов'язаний з релігією. У кінці лекції запропонують пройти платні курси, завдяки яким має суттєво покращитися здоров'я, підвищаться розумові та творчі здібності, знімуться стрес і нервова напруга та багато інших чудодійних трансформацій. Від адептів

¹ Там само.

² Технології вербування та впливу на свідомість в неокультях. Новітні релігійні та містичні рухи: системний аналіз / упоряд. В. М. Петрик. URL: <http://hram.in.ua/biblioteka/apolohetyka/247-book247/2759-title3285> (дата звернення: 05.09.2016).

приховується, що ці курси є релігійними, але культова практика «Трансцендентальної медитації» ще з 1977 року визнана релігійною¹.

Тобто можна стверджувати, що тоталітарні секти мають подвійне вчення, де одне використовується для вербування приваблення adeptів, а інше – для їх експлуатації.

Важливо зазначити і той факт, що з самого початку вербування умови між сторонами не рівні, оскільки вербувальник вже має певні знання і досвід. До того ж вербувальник користується певними інструкціями. Так, наприклад, «Московська Церква Христа» має інструкцію з вербування, де для кожного адепта визначено кількість тих, кого треба «запросити». Під час інструктажу перед рейдом із залучення новачків кожному адепту дають аркуш, на якому зазначено: «Вам пропонується запросити таких людей: юнак у джинсах, чоловік із дипломатом, жінка з зеленою сумкою, лисий чоловік, чоловік із бородою..., продавець книг, музикант, дівчина з парасолькою..., незвичайні люди...»². При цьому необхідно не тільки відмітити факт зав'язування розмови із зазначеною людиною і її запрошення на богослужіння, але й записати її прізвище, ім'я і телефон.

Деякі нові релігійні організації користуються спеціальними підручниками для вербування. Так, наприклад, «Церква Об'єднання» має власну відпрацьовану систему вербування, що прописана в підручнику: «Ми повинні вражати людей власним спокоєм, нашою впевненістю в собі та концентрацією... Необхідно глибоко вірити в те, що ми говоримо, говорити з особливою впевненістю... Необхідно бути психологом і вміти читати обличчя»³.

Ще один спосіб вербування наведений П. Попандопуло (у 2003 р. завідувач відділенням черкаської обласної психіатричної лікарні, голова правління смілян-

¹ Там само.

² Новые религиозные организации России деструктивного и оккультного характера: справочник / Миссионерский отдел Московского Патриархата. Ростов-на-Дону, 1997.

³ Новые религиозные организации России деструктивного и оккультного характера: справочник / Миссионерский отдел Московского Патриархата Русской Православной Церкви. Ростов-на-Дону, 1998.

ського центру «Діалог») – про так званий мережевий маркетинг із продажу біологічно активних харчових добавок. Нині відкрилось безліч так званих діагностичних кабінетів... Кімната, на столі звичайний персональний комп'ютер. Люди, котрі приходять у такі кабінети, як правило, піддаються впливу. Тут вони на аркуші паперу викладають перелік скарг на своє здоров'я¹.

У людини багато скарг. На їх підставі комп'ютер видає перелік діагнозів, побачивши який людина впадає у відчай. Для сильнішого впливу принтер роздруковує малюнок: фігурка людини з крапочками – зеленими й червоними – з позначками уражених місць. При цьому людині кажуть: діагностика йде на такому глибинному рівні, що деяких захворювань наразі немає, але згодом вони можуть з'явитися. Тобто якщо людина звернеться до лікаря, той нічого не виявить, як про це в кабінеті попереджали. Людині кажуть: впадати у відчай не слід, аби зцілитися, потрібно приймати такі й такі біологічні добавки. При цьому не інформують, що біодобавки – не медикаменти. Ніде не роз'яснюється, що сертифікат на харчову добавку – від Міністерства харчової промисловості, а не МОЗ, і люди купують... Про використання при цьому психотехнології свідчить факт, що люди, котрі не знаходили грошей для лікування у звичайній клініці, викладають за харчові добавки від кількох сотень до півтори тисячі гривень. Деякі види психотехнологій набули в нас досить значного поширення... У процесі обстеження людям кажуть, що, вживаючи харчові добавки, вони вилікуються тілесно, а щоб зцілитися духовно, їм слід прийти «в нашу церкву», мовляв, у нас весело, не те, що, приміром, у православних. Ось так просто відбувається вербування нових adeptів. Відразу людині пропонують запросити до кабінету родичів та знайомих. Показують, як протягом години проводиться повне обстеження організму. За прикладеними до пластинки долонями ставляться діагнози СНІДу, ракових, інших серйозних захворювань. У своїх рекламних листівках вони прямо пи-

¹ Слепинін О. Україна – школа неляканих чарівників. *Дзеркало тижня*. 2003. 19–25 квітня. № 15 (440).

шуть: не треба звертатися до лікарів, наш комп'ютер замінює десяток фахівців¹.

На жаль, існують і такі випадки, коли люди запізно дізнаються про справжній діагноз або його вже встановлює патологоанатом. Сподіваючись на духовне зцілення та чудо-пігулки, люди назавжди втрачають дорогоцінний час життя.

Сучасний спосіб життя, переважно молоді, також використовується тоталітарними сектами на свою користь. Так, «на підставі досліджень, присвячених впливу на психіку і поведінку людини, засобів масової інформації, зокрема телебачення і кіно, можна зробити висновок, що свідомість людини, яка регулярно дивиться телевізійні програми, найбільш вразлива для культового вербування, тому що схильна до участі у масових шоу, концертах та різних розважальних заходах. У сучасної людини з самого дитинства формується необхідність у видовищах і хвилюючих душу переживаннях. Сучасна молодь більшу частину свого часу проводить у пошуках розваг... Перевагу надає фільмам, радіо- і телеканалам, в яких більше спецефектів, музики, розважальних та гумористичних програм і менше нудних балачок. Навіть люди у поважному віці, вже сформовані як особистості, відмічають, що розучилися дивитися серйозні фільми, напружувати свій розум для аналізу сюжету стрічки. Культові групи спритно використовують особливості психіки сучасної людини і надають людям можливість брати участь у різних багатотисячних конгресах, семінарах, масових молебнях, костюмованих ходах, сеансах психотерапії та в інших заходах, спрямованих більше на емоційний стан людини. У процесі проведення таких заходів від учасників вимагається засвоювати нескладну інформацію; людина перебуває у доброму настрої, а часто і в різних екстатичних станах, тобто отримує те, до чого прагне її душа, до чого вона заздалегідь тяжіє»².

¹ Слепінін О. Україна – школа неляканих чарівників. *Дзеркало тижня*. 2003. 19–25 квітня. № 15 (440).

² Боков А. В. Методы контроля сознания в деструктивных культах. 2007.19.06 / Официальный сайт выпускников Тобольской духовной академии. URL:

Вважаємо, слід приділити особливу увагу діяльності тоталітарних сект у кіберпросторі. Така насторога є цілком виправданою, оскільки стрімкий розвиток інформаційних технологій прямо пропорційний зростанню кіберзагроз. Стосовно кіберзагроз державного рівня висловив свою думку Сергій Нестеренко, експерт з інформаційно-психологічної безпеки: «Раніше співробітники спецслужб змушені були безпосередньо контактувати з тими людьми, які могли б бути корисними. З появою соціальних мереж все змінилося. Тепер вербувальники вивчають людину за профілем у соцмережі: дізнаються про її погляди, цінності, психологічні особливості. Наприклад, людина протестує проти існуючої влади і висловлює свою позицію в соцмережах. Потім визначають: на що здатна така людина, чи можна її використовувати. Важливими у цьому плані є посада, місце роботи і те, які у неї можливості. Так визначається інтерес для вербування. Якщо результат позитивний, то далі вивчається психологічний профіль людини. За допомогою комп'ютерних програм можна аналізувати з точки зору психолінгвістики психотип людини. Детальний профіль у соцмережах дозволяє створити реальний психологічний профіль людини, за яким можна підібрати вербувальні підходи до потенційної жертви – стають зрозумілими «слабкі місця»¹. Такими можливостями тоталітарні секти не нехтують, а дуже вдало використовують їх на свою користь: створюють сайти, наповнюють їх яскравою рекламою, найближчими адресами, контактними телефонами, онлайн-курсами (з обов'язковим реєструванням під своїм іменем) з постійним контролем. Зібрана інформація стає в нагоді під час переходу до другої стадії

На другій стадії використовується метод індивідуального підходу до кожної людини, яка дала згоду на отримання інформації, а також спрямовується діяльність на

<http://www.tds.net.ru/index.php/nauchnye-trudy/91-sektovedenie/133-metody-kontrolya-soznaniya-v-destruktivnykh-kultakh> (дата звернення: 19.05.2013).

¹ Гор А. ВКонтакте заборонили, загрози залишились: як українців обманюють у мережі. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2017-06-01/vkontakte-zapretili-ugrozyi-ostalis-kak-ukraintsev-obmaniyavut-i-verbuyut-v-seti/12599> (дата звернення: 11.09.2017).

виявлення і утримання людей, які потенційно є їх «уловом». До того ж на цій стадії відбувається відсів тих, хто зайшов заради цікавості.

На цій стадії широкомасштабно використовується форма спілкування з новачками, адже вона має декілька спрямувань. Перша спрямованість – це спілкування, метою якого є збирання інформації про самого новачка (вік, сімейний стан, наявність роботи або навчання, матеріальний статок, психологічні особливості тощо). Друга спрямованість – це спілкування, направлене на навіювання новачку інформації, що він є особливою персоною, виключною особистістю, цікавим співрозмовником, тим самим викликати у нього піднесений настрій, відчуття радості, любові та взаєморозуміння. Викликавши такі почуття, третя спрямованість спілкування буде відбуватися легко, ненав'язливо і безперешкодно, бо навколо «друзі», «сім'я» і «однодумці». Отже, обережно і поступово надається інформація про оригінальність доктрини, унікальність організації, божественність лідера, а також про важливість належності «самого тебе» тільки до цієї організації.

Умовою ефективності вербувальної роботи на цій стадії є позитивне ставлення до вибраної особи, виявлення до неї турботи й інтересу. Ця теза дістає підтвердження у свідченнях колишніх членів сект, які назагал визначають поставу вербувальників як милу, приємну і симпатичну. Марек, колишній член Місії Чайтанії, пригадує дуже сильне почуття спільності: «Усі виразно усміхнені, кожний намагався якимось допомогти, кожний заохочував до багатьох, водночас привабливим був факт, що він міг говорити з членами Церкви Об'єднання на будь-які теми: «Вони завжди хотіли розмовляти, особливо про Бога. Я тоді був молодий і допитливий, і вони якимось відкривалися на ці мої пошуки». На прихильність і відвертість муністів звернула також увагу Рената з Кракова. На її думку, усе про що можна було попросити, виконувалося. Якщо вона хотіла обговорити якусь проблему, для неї завжди знаходили час¹.

¹ Nowakowski P. T. Sposoby pozyskiwania nowych czlonkow przez sekty: Praca magisterska. Katowice, 1998. S. 46.

У своїх дослідженнях О. Л. Дворкін також зазначає «турботу» про новачків: «Зазвичай сектанти шукають людей молодих, які переживають будь-яку кризу у житті. Зтягнути до себе людину з вулиці буває доволі складно, але якщо вона з кимось посварилась або у неї труднощі з батьками, або вона навчається у чужому місці, де ще на встигла завести нові знайомства, – ось тут саме час зіграти на цьому і привести новачка на муністські збори. У молодій людині часто відбувається зміна характеру, її обурює маса юнацьких комплексів, а тут трапляються люди, які, як їй здається, щиро бажають з нею спілкуватись. Насправді, цим доволі досвідченим членам секти доручається її опікати. Для мунітів дуже важливо, щоб новачки не мали змоги обмінюватись враженнями. Опікаючим мунітам доручається слідкувати, щоби вони по можливості взагалі не розмовляли один з одним ... «бомбардування любов'ю» – ... грубі лестощі і спроба зіграти на марнославстві, які є у кожній людини. Новачку постійно лестять, роблять компліменти, охоче сміються кожному його жарту, увесь час кажуть, який він розумний і чудовий, як добре він зробив, що сюди прийшов. Це подобається майже всім, особливо невпевненому у собі молодому чоловіку або закомплексованій дівчині. Хоча «бомбардування любов'ю» – термін муністський, але саме явище тією чи іншою мірою наявне у кожній секті: головне – причарувати людину. Обмінюватися враженнями новачку нема з ким, вся інформація надходить від досвідчених сектантів, які ним опікуються. Юнак відчуває, що ним хтось щиро зацікавився, що у нього врешті-решт з'явилися справжні друзі, про яких він так довго мріяв»¹.

В результаті цього спілкування фіксуються зміни в поведінці людини та робляться висновки про доцільність подальших контактів по кожному конкретному новачку. Справа у тому, що тоталітарні секти бажають мати у своїх лавах людей, яким властиві певні якості, а не всім «Господнім дітям», які шукають сенс життя та шлях до Істини (ця вибірковість стосовно вірян є однією із відмінностей тоталітарних сект).

¹ Дворкин А. Л. Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования. Нижний Новгород: Издательство Христианская библиотека, 2012.

літарних сект від традиційних релігій, де приймають всіх бажаючих).

Із спогадів колишнього члена «Церкви Єднання»: «Ми полювали за «ідеальним ново посвяченим». Він повинен був відповідати приблизно такому опису: від вісімнадцяти до двадцяти чотирьох років, серйозний, оптиміст, ідеаліст, віруючий, з міцним здоров'ям, який шукає істину і сенс життя, з відкритим характером, холостяк, який не має міцних зв'язків із сім'єю, постійного житла, професії. Але ми підходили і до інших людей, наприклад, до багатих відвідувачів в холах розкішних готелів, до ділових людей»¹.

Розповідь саснтолога у минулому: «Ми ніколи не зверталися до хворих, бідних, покидьків суспільства. В них – хворий дух і вони не придатні для виконання місії. Нам казали, що ними ми будемо займатися пізніше. Передусім необхідно набрати енергійних людей»².

Варто зазначити, що і на цій стадії у новачків стан інформаційного наповнення щодо організації, її діяльності та керівництва майже не змінюється, а тільки підтримується оточення чогось таємничого, що ось-ось відкриється, треба трішечки почекати та повчитися (як правило, за гроші).

Рафал із Кракова пригадує, що на першій зустрічі в Церкві Об'єднання він отримав небагато інформації. Згодом дізнавався значно більше. Йому не хотіли говорити всього відразу. Наприклад, коли на одній із зустрічей він поставив запитання про ставлення Руху Об'єднання до Святої Трійці, то отримав відповідь: «Це тема для великої лекції. Запрошуємо тебе на лекцію про Святу Трійцю». У подібний спосіб Даріуш із Любліна описує свою участь у курсах, організованих муністами: «Спочатку мені дозволили ставити запитання під час лекцій, а пізніше ніби забо-

¹ Молчанов И. Секреты деструктивных культов и тоталитарных сект. (Корпоративные тайны тех, кто любит Господа профессионально). URL: <http://psyfactor.org/secta.htm> (дата звернення: 13.10.2013).

² Там само.

ронили, сказавши: відповідь почувеш на наступній лекції, трохи почекай. І так повторювалося кілька разів»¹.

Основною метою зазначеної стадії є подальше утримання новачка та формування у нього стійкого бажання стати повноправним членом цієї тоталітарної секти.

На останній третій стадії використовуються методи впливу на психіку та свідомість людини, так зване «реформування мислення», «контроль свідомості» або «промивання мізків».

На цій стадії застосовуються як психологічні, так і фізичні прийоми впливу на особистість.

Серед психологічних прийомів впливу (гіпноз, навіювання) на людину маніпуляція і контроль свідомості вважаються найбільш дієвими, через що широко та безперешкодно використовуються тоталітарними сектами.

Оксфордська школа психології пропонує таке визначення маніпуляції: «У неметафоричному значенні термін «маніпуляція» позначає складні види дій, які виконуються руками: майстерність... і вправність у виконанні дій з предметами. Перехідним ступенем до виникнення метафори з'явилося використання терміна «маніпуляція» для позначення демонстрації фокусів..., в яких цінується майстерність у проведенні відволікаючих прийомів для приховування дійсних дій. У метафоричному значенні маніпуляція позначає акт прихованого впливу на людей і управління ними, прихований примус. Якщо об'єктом маніпуляції є людина, то термін позначає прагнення прибрати її «на слухняне знаряддя» (на маріонетку). Але, якщо майстерно використовуються мотивування й спонуки, у жертви маніпуляції зберігається відчуття самостійності»².

А. Піз визначає маніпуляцію як спосіб «змусити людину робити те, що вона не хоче робити, при цьому наводячи масу переконливих доводів і критикуючи вас за відмову. Цей метод інакше можна назвати «крапанням на мізки»,

¹ Nowakowski P. T. Sposoby pozyskiwania nowych czlonkow przez sekty: Praca magisterska. Katowice, 1998. S. 72.

² Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. Москва: Речь, 2003. С. 43.

який має кінцеву мету будь-якими способами схилити вас на свою сторону»¹.

У вітчизняній науці існує декілька підходів до тлумачення змісту цього терміна. Серед них можна виділити два найпоширеніші. Згідно з першим, маніпуляцією є вид психологічної дії, коли майстерність маніпулятора використовується для прихованого впровадження в психіку адресата цілей, бажань, намірів або настанов, що не співпадають з тими, які були наявні у цього адресата раніше. Згідно з другим, маніпуляція – це психологічна дія, що спрямована на зміну цілей активності іншої людини, й виконана настільки майстерно, що залишається непоміченою адресатом такого впливу. Є спільний аспект, який об'єднує обидва ці підходи, – вказівки на факт односторонньої вигоди й на присутність обману, які є невід'ємними складовими маніпуляції².

Другим не менш дієвим методом психологічного тиску на adeptів є контроль свідомості. Власне визначення такому явищу дав американський психолог С. А. Хассен, колишній член організації Муна впродовж 27 місяців: «Культурний контроль свідомості – це соціально організований процес, що заохочує залежність і підпорядкування. Він розправляється з індивідуальністю новачка, занурюючи його в середовище, де не залишається місця для вільного вибору. Інтерес викликає лише догма, що визнається групою... Застосування контролю свідомості в деструктивних культурах спрямоване, щонайменше, на руйнування справжньої особистості індивідуума – його поведінки, думок, емоцій і на його штучне конструювання за образом і подобою культурного лідера. Це робиться через суворий контроль і управління фізичним, інтелектуальним, емоційним і духовним життям адепта, чий унікальні властивості при цьому пригнічуються»³.

¹ Пиз А., Гарнер А. Язык разговора. Москва: Эксмо-Пресс, 2007. С. 168-169.

² Богдановський І. В. Маніпуляція і контроль свідомості як основні механізми соціально-психологічного впливу на adeptів нетрадиційних релігійних об'єднань. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2010. № 1. С. 111–117.

³ Хассен С. Освобождение от психологического насилия. Санкт-Петербург: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2003. С. 81.

Існує ще ціла низка прийомів, за допомогою яких лідерам тоталітарних сект вдається тримати своїх adeptів в стані незаконної залежності. Так, багато спеціалістів, які мають багаторічний досвід вивчення діяльності тоталітарних сект, виділяють такі прийоми: контроль поведінки, контроль інформації, контроль емоцій, нав'язування фобій, особистість і диктатури лідера, індокриннація дітей (навіювання нової віри)¹.

Контроль поведінки – регулювання фізичної реальності людини (де і з ким живе, де працює, яке матеріальне становище, залежність від будь-кого, яку їжу вживає, скільки і де дозволяє собі відпочити, смаки, стиль одягу, зовнішність і т. ін.). Основна частина часу обов'язково присвячується культовим ритуалам та індокриннаціям. Усі дозволи для прийняття важливих рішень повинні узгоджуватися з лідером культу. Існують також суворі правила і розпорядження. У всьому повинна бути покірність та залежність. Індивідуалізм не приймається, переважає групова думка².

Контроль інформації – це використання обману, спотворення правдивої інформації і навмисне приховування. Утворюється максимально можливий обмежений доступ adeptів до побутових джерел інформації або усунення прихильності до них. Також ізолюють від сторонніх носіїв інформації на користь внутрішнього режиму культу. Заохочується стеження за іншими adeptами, за системою «приятелювання» для нагляду та контролю. Широко використовують утворену у культовій організації інформацію і пропаганду: журнали, газети, аудіо- та відеозаписи. Для маніпуляції та контролю використовують проповіді, що знищують всі межі особистості. Підтримується жорстка дисципліна, що забороняє критичні питання про лідера,

¹ Литвинов Г. Методы вербовки и способы удерживания adeptов в секте, проблема детей в тоталитарных и деструктивных культах. URL: <http://www.zaistinu.ru/articles?aid=792> (дата звернення: 29.04.2014).

² Там само.

доктрину, які визнаються правильними, та заборона на альтернативні системи вірування¹.

Контроль емоцій – це здійснення маніпулювання та звуження спектра відчуттів особистості. Нав'язують переконання, що у будь-яких проблемах адепта завжди виявляється винним не вчення, а сам новопосвячений. Виходить, недобре працював, недостатньо молився або мало читав мантри. Надмірно нав'язується соціальна та історична провини, створюються крайнощі емоційних піків та спадів, що поєднуються з використанням страхів та різних фобій².

Нав'язування фобій, таких як: страх мислити критично і незалежно відносно культу; страх позагрупового соціуму («зовнішній світ»); страх виходу із культу; острах ворогів; острах втратити своє «спасіння»; острах природних катаклізмів³.

Одна із зазначених фобій культивується всіма тоталітарними сектами – вихід із тоталітарної сети, адже лідери прагнуть якомога міцніше прив'язати адептів до організації та вчення. Можливість вільно зробити вибір щодо виходу з організації залишається тільки теоретичною, оскільки адепти перебувають у стані психологічних заручників. Та все ж існують факти виходу із тоталітарних сект. Шлях реабілітації доволі тривалий і складний, тому що свою роботу здійснюють страхи, впроваджені у підсвідомість адепта. Доволі часто цей шлях супроводжується нервово-психологічними розладами, депресіями, нерідко і спроби суїциду – все це через відсутність самовизначення, можливості віднайти своє місце у «зовнішньому» соціумі, а також недостатню поінформованість про справжній стан речей у світі⁴.

Доречно навести результати досліджень, проведених Д. Річчі, про строки реабілітації після виходу з-під впливу тоталітарних сект. «Так, для повного відновлення

¹ Литвинов Г. Методы вербовки и способы удерживания адептов в секте, проблема детей в тоталитарных и деструктивных культурах. URL: <http://www.zaistinu.ru/articles?aid=792> (дата звернення: 29.04.2014).

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

тому, хто покинув кришнаїзм, необхідно в середньому 11 місяців, тому, хто відмовився від мунізму – 16 місяців, а колишньому саєнтологу для цього необхідно близько 25,5 місяців»¹.

Індокринація дітей – доволі актуальна проблема сучасності. Діти, введені в тоталітарні секти у маленькому віці, або народились в умовах «нового життя», формуються як покірні слуги авторитетів сект. Нав'язується чужа, неприйнятна, ворожа інформація про родину, родинні зв'язки, святість традицій народу, його духовність, без доступу інших думок, і все це є все об'ємним тоталітарним вченням. І якщо існують випадки виходу дорослих з сект, то для дітей це завчасна підготовка найбільш відданих фанатів, яких не випустять із-під свого впливу. Аналіз характеру придушення особистості в тоталітарних сектах і техніки контролю свідомості adeptів-дітей, особливо тих, хто виріс в тоталітарних сектах, дозволяє лідерам здійснювати антисуспільні акції. Існують факти, коли adeptи-діти відають себе вогню, займаються релігійною проституцією і т. ін.².

Сьогоднішня війна в Сирії демонструє всьому світу жахливі терористичні акції, виконавцями яких є діти-смертники³.

Жорстка дієта, обмежена кількість сну, а також ізоляція від зовнішнього світу у комплексі призводять до ослаблення фізичного здоров'я, а отже і психологічного виснаження. З цього приводу А. А. Гарін та А. В. Іванов зазначають, що ідеї релігійного етичного змісту у поєднанні з обмеженням їжі, депривацією сну, регулярним виконанням специфічних фізичних вправ в одних випадках сприяють розвитку гострого душевно-психологічного стану з афектом екстазу, багатомовністю, періодами психомоторного збудження, а в інших випадках – виникнення почуття плу-

¹ Ritchie J. The Secret World of Cults: inside the sects that take over lives. An Angus & Robertson Book. London, 1991.

² Литвинов Г. Методы вербовки и способы удерживания adeptов в секте, проблема детей в тоталитарных и деструктивных культах. URL: <http://www.zaistinu.ru/articles?aid=792> (дата звернення: 29.04.2014).

³ СМІ: дети-смертники – эффективное оружие ИГ. Дата обновления: 28.03.17 URL: <http://svpressa.ru/war21/news/169269/> (дата звернення: 22.06.2017).

танини думок з почуттям агресивної напруги по відношення до «іновірців»¹.

У такому стані людина не здатна критично мислити та беззаперечно приймає нову систему цінностей, нову лінію поведінки та новий спосіб життя.

Необхідно зазначити, що у людей і не виникає почуттів остраху та недовіри, бо поряд із ними знаходяться «друзі», та і самі вони майже «вдома» – добра робота другої стадії.

Поряд з цим закріплюються і підтримуються такі форми контролю, як почуття страху перед дияволом як постійної загрози; страху перед тим, щоб залишити секту і тим самим виступити проти Бога; почуття провини через негативні або критичні думки щодо секти; остраху за розкриття особистої інформації, яку було вивідано на сповідях – все це дозволяє лідеру секти ефективно контролювати свідомість і поведінку адепта та постійно тримати його в стані залежності.

Варто вказати, що впродовж шляху перетворення до адептів тоталітарної секти деякими лідерами застосовується такий метод діяльності, як гіпноз.

Сам гіпноз в руках сумлінних психіатрів допомагає людям (тим, кому потрібна допомога у разі втрати близької людини, тяжкої хвороби, віковій кризи і. т. ін.) повернутися до повноцінного життя, віднайти сенс життя і стати повноцінним членом суспільства. Кримінального забарвлення гіпнозу набуває при використанні його для досягнення злочинних цілей. Отже, сам метод гіпнозу не є протизаконним, а от якість кінцевої мети, задля якої його використовують, має вирішальне значення.

Слід звернути увагу на те, що у своїй діяльності тоталітарні секти нерідко використовують спеціальні наркотичні речовини. Такі речовини відомі людству сотні років і не є таємницею той факт, що вони використовувалися в релігійній сфері. У 120 віршах староіндійського епосу «Ріг-веда» описується легендарна сома – наркотичний препарат,

¹ Гарин А. А., Иванов А. В. Тоталитарные секты и деструктивные культы: справочное пособие. Казань: КЮИ МВД России, 2008.

що має глибокий вплив на розвиток релігії індуїзму і виготовляється, за деякими даними, з галюциногенних грибів, наприклад, широковідомого червоного мухомора (*Amanita muscaria*). Додавання соми до ритуальних напоїв і вживання їх віруючими викликало у них екстаз, серця наповнювалися радістю і ентузіазмом, вони починали вірити у власне безсмертя. Ці хвилювання і необхідність у їх повторенні об'єднували релігійну громаду і ставили її адептів у повну залежність від керівника¹. Безсумнівно, схожі прийоми, можливо, вже з сучасними речовинами, використовуються в сучасних тоталітарних сектах.

У результаті перелічених вище дій тоталітарні секти поповнюються слухняними виконавцями, які покійно і беззаперечно виконують вказівки свого керівництва та фанатично йому віддані, а також здатні пожертвувати як своїм життям, так і життям оточуючих для досягнення мети секти.

Розглянемо можливий варіант вербування. Найчастіше вербувальники працюють у парах (одно- та різностатевих). Психологічна обробка новачка починається за такою схемою: один із вербувальників стоїть перед людиною і наполегливо розповідає щось про Бога, в той час інший, знаходячись позаду чи збоку, невербально перегороджує шлях до відступу. Поле зору людини блоковано вербувальником, який стоїть попереду (візуальний блок), слух перевантажується словесним потоком (аудіальний блок), шкірно-м'язове відчуття (кінестетичний блок) сигналізує про дискомфорт (обидва вербувальники знаходяться в інтимній зоні людини 30–45 см), як наслідок – виникає відчуття дискомфорту, яке у нейролінгвістичному програмуванні називається конфузійним трансом. Мозок дає команду – зробити все що завгодно, аби припинити «зависання» мислення внаслідок перевантаження основних систем сприйняття – автоматично приймається листівка, повідомляється ім'я, адреса, телефон².

¹ Новые религиозные организации России деструктивного и оккультного характера: справочник / Миссионерский отдел Московского Патриархата. Ростов-на-Дону, 1997.

² Реуцкий М. В. Тоталитарные секты: механизм рекрутирования. *Профілактика психологічного насильства і маніпулювання свідомістю та розвиток критичного мислення в молодіжному середовищі*: матеріали міжнар. наук.-практич. конф. (м.

Припустимо, випадково зроблена перша помилка – взята листівка та названо своє ім'я та телефон. Якщо відбувалося біля дверей квартири – через деякий час вербувальники прийдуть з новою літературою, а якщо потенційного адепта не буде вдома, то іншим членам родини люб'язно повідомлять, що ця друкована продукція призначена саме для нього, не втративши можливість провести із ними вступну агітаційну бесіду¹.

Того ж, хто все ж таки прийшов на молитовні збори, одразу оточують увагою та турботою, готовністю виконувати будь-яку забаганку, виділяти переваги і таланти (навіть, якщо їх немає, досить просто запевнити в наявності таких). Головним сенсом дійства, що розігрується – запевнити претендента у члени секти в тому, що «Бог є любов, а любов – це ми, відтак, Бог – це ми!». А особистість з «хворим самолюбством» (низькою самооцінкою) запевнити в цьому не складно. Наприкінці зборів потенційного адепта просять ніби ненароком зателефонувати (краще зайти) до «брата» чи «сестри», які сьогодні не з'явилися з невідомих причин – це перевірка рівня розвитку відчуття відповідальності, необхідного у подальшому для беззаперечного підкорення і виконання вказівок «пастора»².

Після обряду ініціації (посвячення) нові члени сім'ї стають постійними гостями в будинку новонаверненого одновірця з метою сумісних молитов, вивчення Біблії, співання псалмів і т. ін. Вони намагаються постійно контролювати життя новонаверненого, відгороджуючи його від рідних та знайомих, у кому вони вбачають загрозу для щойно оберненого. Незабаром «захищені» від спокус «мирського» життя самі відвертаються від рідних і близьких – їм стають чужими люди, які намагаються відволікти їх від істини і Бога.

Надалі, з просуванням по соціальних сходах тоталітарної релігійної формації, виникає питання благодійних

Київ, 27–28 травня 2004 р.) / гол. ред.: М. М. Слюсаревський; Акад. пед. наук України. Київ: Укр. центр політ. Менеджменту. Київ, 2005. С. 200–202.

¹ Там само.

² Там само.

пожертвувань на потреби церкви (громади, братства, комуні), які в деяких випадках складають від 10 до 50 і 100 % бюджету родини члена секти. Звичайно, на деякий час можливе зменшення суми щомісячних внесків, але з урахуванням залучення до громади нових членів – таким чином найменш заможні члени секти, знаходячись в стані «залежності від колективу», переходять до розряду вербувальників.

Приклади різноманіття методів психологічного впливу, які застосовуються вербувальниками, у своїй книзі «Психологія змін установок і соціальний вплив» наводять Ф. Зімбардо та М. Лайппе, вважаючи цей перелік типовим для більшості тоталітарних сект:

- технологія «Step by step» – невелика поступка, на яку погоджується особа, яку вербують, тягне за собою все більш і більш істотні поступки: «приходь до нас – проведи з нами вихідні – залишися ще на тиждень – віддай нам свої гроші»;

- новачка постійно завіряють, що сприйняття ідеології секти найкращим чином вирішить будь-які його особисті проблеми;

- сила групової динаміки. Тут мають значення і кількість, і особиста чарівність, і ввічливість членів організації, які вступають в особистий контакт з новообраним. Неабияке значення має сексуальність – часто до новачків спеціально приставляють привабливих представників протилежної статі;

- відсутність можливості протестувати чи сперечатися: новачку безперервно надають нову і нову інформацію, займають різними заходами, він ніколи не залишається наодинці з власними думками;

- позитивне підкріплення: посмішки, смачна їжа, увага та піклування, які приділяються гостю організації, й т. п.¹

Деякі як вітчизняні, так і закордонні науковці вважають, що керівники тоталітарних сект з метою встановлення психологічного контролю над adeptами використо-

¹ Zimbardo Ph., Leippe M. The Psychology of attitude change and social influence. McGraw Hill, 1991.

вують методи несанкціонованого втручання в психіку людини, досягнення науки та новітні технології, зокрема такі методи втручання в психіку, як: нейролінгвістичне програмування (НЛП); нарковплив; секс-заходи; технотронні прийоми (ультразвук, інфразвук, випромінювання надвисоких частот, електрошок, торсіонні випромінювання); зомбування¹. Закономірно, що встановлення використання цих методів потребує залучення спеціалістів багатьох галузей (психіатрії, психології, судової медицини), та це є беззаперечною підставою для перевірки будь-якої релігійної організації.

На підтвердження сказаного вище, можна навести приклад з підручника американського психіатра Р. Д. Ліфтона: «Технологія «промивання мізків». Психологія тоталітаризму», в якій він виділяє психологічні характерні риси, що у сукупності дозволяють досягти найбільш ефективного «промивання мізків»: 1) контроль зовнішнього середовища людського спілкування (поряд з контролем інформації, що надходить); 2) містичне маніпулювання (тобто планування та програмування різних форм поведінки і почуттів, які сприймаються індивідом як зовнішні спонтанні події, «надприродного», містичного характеру); 3) вимога чистоти (коли задаються заздалегідь нездійсненні стандарти і зразки поведінки, що сприяють створенню у індивіда, який їм не відповідає перманентного комплексу провини і сорому, а отже – прагнення активно працювати, щоб все ж таки їх досягти, разом із ізоляцією від зовнішнього світу); 4) культ особистої сповіді (як установка і практика сповідуватися при появі думок, почуттів або дій, які не відповідають інтересам групи; який перетворюється у своєрідний акт підкорення чужій волі і призводить до руйнування меж особистості з одночасним встановленням за нею контролем за допомогою фіксування «компрометуючого» матеріалу); 5) «священна наука» (абсолютизація і догматизація основних положень доктрини укупі з явною або неявною заборонаю на їх критичне осмислення, які трактуються як прояв ворожої дії); 6) «перетримання мови»

¹ Сафронов А. Г. Психология религии. Киев: Ника-Центр. 2002.

(використання термінології, слів і фраз, кліше, специфічного «новояза», зрозумілого тільки «посвяченим» членам даної групи, які дозволяють швидко і спрощено відповідати на питання, що виникають, і позбавляють можливості включення уяви, критичного мислення й адекватного сприйняття); 7) «доктрина вище особистості»: особистий досвід і свідомість індивіда не повинні піддавати сумніву і спростовувати ключові положення доктрини вірування групи); 8) «розподіл існування»: тоталітарне середовище проводить розмежувальну рису між тими, у кого є право на існування і тими, за ким таке право не признається¹.

Підсумовуючи цю частину дослідження, зауважимо, що форми діяльності тоталітарних сект на першій стадії покликані замаскувати діяльність зазначених організацій під цілком законні та корисні для суспільства заходи. Такі заходи виглядають досить привабливими, сучасними, часто безкоштовними, чим і заманюють до своїх лав потенційних adeptів. Масово-пропагандистські методи першої стадії створюють умови для виникнення позитивних вражень від відвіданих заходів, аби зацікавити відвідувачів та заохотити для подальшої співпраці.

На другій стадії використовуються форми спілкування, що мають дві спрямованості: перша – направлена на переконання потенційного adeptа у обраності лідера організації, винятковості віровчення та необхідності приєднатися до організації; друга – має на меті отримання повної інформації про майбутнього adeptа: сімейний сан, статки, освіта, уподобання та ін. На цій стадії застосовуються методи, що передбачають індивідуалізовані підходи, які спрямовані на виявлення серед загальної маси об'єктів впливу тих осіб, які зацікавились організацією. Саме ці особи у майбутньому стануть паствою тоталітарних сект.

Третя стадія відрізняється формами діяльності, які мають руйнівний вплив на здоров'я adeptів: нетривалий сон, агресивні дієти, виснажлива праця. У деяких випадках люди, які тривалий час перебувають у таких умовах, пот-

¹ Лифтон Р. Технология «промывки мозгов». Психология тоталитаризма. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2005.

ребують медичної допомоги. Методи цієї стадії мають руйнівний вплив на психіку людини, серед яких найбільш дієвими є маніпуляція і контроль свідомості. На цій стадії відбувається руйнування усталених особистісних рис індивідуума – його установок, диспозицій, типових поведінкових реакцій, волевого та емоційного стану. Після завершення третьої стадії людина не здатна самотійно (без сторонньої допомоги) вийти з тоталітарної секти.

Результатом завершеності зазначених стадій для тоталітарної секти є повністю керована, поневолена, нездатна до критичного мислення особа – функціональна одиниця пастви. Така особа характеризується підвищеною віктимністю, а також маніпулятивністю, в тому числі й щодо втягнення її до злочинної діяльності, саморуйнівної поведінки (наркотизації, самогубства).

1.4 Негативні результати діяльності тоталітарних сект в механізмі криміногенної детермінації

Соціально-шкідливі наслідки діяльності тоталітарних сект проявляються у нанесенні шкоди суспільним відносинам, і викликають в них певні негативні зміни.

Наслідки такої діяльності можуть різнитися залежно від багатьох факторів:

об'єкт посягання:

– людина, суспільство, держава;

суспільна небезпека:

– злочинні і незлочинні;

характер завданої шкоди:

– матеріальна і нематеріальна;

сфери життєдіяльності:

– економічна, політична, соціальна, інформаційна, військова та правоохоронна.

У будь-якому разі в першу чергу страждає людина, оскільки саме вона є головним елементом соціуму. Керівник/керівництво (від побутового рівня до терористів світового масштабу) секти завдає шкоду своїм adeptам, а через

них намагається задовольнити власні приховані інтереси, тим самим завдаючи шкоду суспільству і державі.

Перш за все людині-адепту завдається шкода шляхом обману; вона перебуває в оманливому стані впродовж всього періоду свого членства тоталітарній секті. Саме «завдяки» обману люди вперше приходять до тоталітарної секти, обманним шляхом їх змушують залишитися та в подальшому самі (свідомо або помилково) ошукують потенційних адептів.

В подальшому до адепта застосовуються/можуть бути застосовані, як правило, приховані та незаконні методи впливу, що безпосередньо впливають на фізичне, психічне здоров'я адепта, а у деяких випадках – і життя. Варто зазначити, що саме у такій послідовності завдається шкода. У першу чергу послаблюється фізичне здоров'я адепта через нетривалий та/або уривчастий сон (цікавим є той факт, що у деяких державах недосипання прирівнюється керуванню транспортним засобом у нетверезому стані), убога їжа разом із тривалою роботою утворюють сприятливий ґрунт для заподіяння психологічної шкоди.

Необхідно наголосити, що питанню про завдання психічної шкоди у нашій державі не приділяється необхідна увага, чим вдало користуються засновники тоталітарних сект. Тим не менш така шкода існує, і вона має руйнівні наслідки для людини.

Вченим, психологом Є. Н. Волковим були виділені психічні наслідки перебування людини у тоталітарній секті:

- крайнє порушення особистої ідентичності (радикальні зміни особистості);
- дисоціюючі (плаваючі) стани, що за механізмом тригера повертають особу до спогадів про культове життя;
- напади паніки і тривожності;
- депресія;
- розлади, пов'язані з посттравматичним стресом;
- сповільнений психічний розвиток, втрата психологічної сили;
- відчуття провини;
- страх;

- втрата довіри: боязнь близькості і зобов'язань, що призводить до проблем у стосунках з іншими людьми, працевлаштуванні;
- духовне насильство;
- втрата вільної волі і контролю над своїм життям;
- розвиток залежності і повернення до поведінки, схожої на дитячу (регрес в інфантильність);
- втрата спонтанності, безпосередності, невимушеності і почуття гумору;
- нездатність утворити близькі дружні відносини поза культом або насолоджуватися гнучкими, невимушеними зв'язками;
- втрата автономності, послаблення здатності самостійно приймати рішення. Критично мислити (особливо в групах, де учасники покладаються на думку вищих осіб або лідера при ухваленні етичних і практичних рішень, таких як чи варто одружуватися, покидати роботу, ходити до коледжу, відвідувати батьків тощо. Така шкода більш вірогідна там, де обмежений або відсутній доступ до джерел інформації);
- психічні розлади: галюцинації, спотворене сприйняття дійсності, роздвоєння особистості, нервові зриви, психопатичні епізоди, параноя, манія величч, регресія до дитячої поведінки, суїцидальне мислення (ці симптоми найбільш вірогідні для груп, які підтримують широке використання методик зупинки мислення);
- послаблена психологічна інтеграція, тобто роз'єднання із докультовою сім'єю, традиціями, друзями, цінностями, з цілями у майбутньому;
- культисти намагаються існувати у вузькому аспекті, що має один вимір – теперішнє, заперечуючи минуле і майбутнє;
- відчуженість, ворожість, параноя та апатія щодо звичайного суспільства¹.

Без сумніву, наявність хоча б декількох з перелічених вище наслідків, за умови їх тривалого, навмисного, штучного

¹ Волков Е. Н. Основные модели контроля сознания. *Журнал практического психолога*. 1996. № 5. С. 86–95.

підтримання, призводить до негативних змін психічного здоров'я. У крайніх випадках такі зміни мають спеціальні медичні діагнози, і без допомоги кваліфікованих фахівців людина не в змозі самостійно відновити своє здоров'я.

За умов фізичної слабкості та психічної нестабільності, із спотвореною ідеологією, цінність людського життя як власного, так і оточення, значно зменшується, а то і зовсім зводиться нанівець.

Втрата людського життя відбувається через різні причини, серед яких найпоширенішими є: заборона отримання медичної допомоги, а також переконання про можливість зцілення молитвами важко виліковної хвороби (онкологія, СНІД тощо); «старанне» дотримання посту; «очищення» через застосування фізичного впливу (побої, катування, каліцтва); самогубства; ритуальні вбивства; вбивства adeptів керівництвом тоталітарної секти, через невинуватість своїх пророцтв.

Негативні наслідки, які відбуваються з людиною, закономірним шляхом переносяться на здорове суспільство через суспільні відносини, суб'єктами яких є «інфіковані» adeptи тоталітарних сект.

До негативних наслідків, які відбуваються у суспільстві, належать: регресія здатності до спілкування; тотальна ворожість до традиційної системи функціонування суспільства; руйнація родинних зав'язків; моральна та духовна деградація суспільства тощо.

Спілкування – це процес взаємодії між людьми, який має на меті обмін інформацією через сприйняття і розуміння партнерами один одного, в результаті чого виникає взаєморозуміння. Складно назвати спілкуванням монолог комунікатора-вербувальника, адже інша сторона реципієнт – потенційний adept, має лише статус слухача. Така ситуація складається через дві основні причини: по-перше комунікатори-вербувальники – це добре підготовлені люди, які мають досвід такого спілкування та регулярно відвідують тренінги, вдосконалюючи свою майстерність; по-друге реципієнти – потенційні adeptи, майже завжди не володіють необхідними знаннями для рівного спілкування. В результаті складається ситуація далека від взаєморозу-

міння, де комунікатор-вербувальник здатен лише віщувати інформацію, яка має сприйматися як істина в останній інстанції, а реципієнт – потенційний адепт, тільки слухати, адже він нічого не тямить у власній/традиційній релігії. Таке спілкування приречене, адже воно апелює до емоцій та інстинктів, а не до розуму, здорового глузду, логічних аргументів і врешті-решт власного досвіду.

Тотальна ворожість до традиційної системи функціонування суспільства проявляється від ігнорування до відкритого протистояння/порушення традицій, громадського порядку, загальноприйнятих норм поведінки тощо...

Однією із систем функціонування суспільства, яку своїми діями дискредитує діяльність тоталітарних сект, є відносини у сфері охорони здоров'я. Викликає обурення заборона отримувати медичну допомогу. Під приводом заборони будь-якого «гріховного зв'язку» з державою рядові адепти сам на сам залишаються із хворобою.

Така ситуація легко пояснюється тим, що у здорових, зазвичай фізично і психічно, адептах керівництво секти не зацікавлено.

Також дуже важливою сходинкою в опануванні впливу на людину є керування рівнем її знань. Не для кого не є таємницею, що знання ми отримуємо через навчання (освіта) та практичний досвід (робота). Різні тоталітарні секти по-різному намагаються втрутитися у процес отримання знань. Наприклад, деякі тоталітарні секти спонукають до відмови від навчання та звільнення з роботи для присвячення всього свого часу роботі у секті. Інші, навпаки, витрачають власні ресурси, аби надати адептам (обраним) гідну освіту та у перспективі просувати його по службових сходах для отримання власної вигоди. Існують секти, які намагаються проникнути у наявну систему освіти для активного проведення своєї проповідницької діяльності. У жодному із перелічених випадків керівництво тоталітарних сект не розглядає освіту як цілеспрямовану пізнавальну діяльність з отримання знань.

Діяльність тоталітарних сект нерідко керується кримінальними елементами, які своєю злочинною діяльністю паплюжать законслухняну поведінку громадян. У та-

ких організаціях кримінальна поведінка не є схильністю особи, а є нормою. Окрім злочинів проти життя, здоров'я і майна, цей перелік поповнюється злочинами, пов'язаними з обігом наркотичних речовин, торгівлею зброєю, вбивствами на замовлення, викраденням людей з метою викупу, «чорна» трансплантологія; сексіндустрія тощо. Жажливою особливістю є те, що такі злочини визнаються необхідними для опанування «істини» або виправданими на «шляху до Бога». У цьому контексті виправданість і необхідність трактуються як вседозволеність у виборі дій щодо «чужих», «грішних», позакультових членів суспільства.

Важко виправного або незворотного руйнівного впливу зазнає інститут сім'ї. Люди, які потрапляють до тоталітарних сект, поступово розривають сімейні зв'язки. Таке відсторонення відбувається через те, що першими дізнаються та відчувають зміни у способі життя рідної людини члени їх сімей, які намагаються самотужки повернути її у родинне коло. Такі спроби членів сім'ї розцінюються адептами тоталітарних сект як втручання в особистий простір секти та намагання перешкодити досягненню вищої мети. Через це відбувається розподіл оточення на «свій – чужий», «тих хто з нами і хто проти нас» і тут, вже на складно здогадатися, що «своїми» стають «чужі» члени тоталітарних сект. Родина у даному випадку належить до ворожого табору.

Така ситуація пояснюється конкурентною боротьбою за кожну людину між сім'ями, соціумом та тоталітарними сектами. Причому останні проявляють себе гіперактивно у кожній такій боротьбі. «Якщо для суспільства поразка – це втрата лише одного з плацдармів протистояння – неприємно, але без загрози для існування, то для сект – поразка позначатиме повне знищення. Тому ця загроза спонукає сектантів досягти своєї мети в будь-який спосіб, не зважаючи на мораль та етику, граючи на психологічних, моральних, матеріальних та суто фізіологічних чинниках»¹.

¹ Діденко Р. Ф. Деструктивні культу та псевдорелігійні тоталітарні секти – загроза людству нового тисячоліття. *Проблеми відродження духовності в умовах глобальної кризи*. 2010. Ч. 1. С. 92–96.

За таких обставин наслідки для сім'ї є руйнівними: розірвання шлюбу; покинуті діти; знедолені батьки. Але не звертаючи увагу на складність і тривалість «зворотного шляху», все ж таки у деяких випадках вдається повернути рідних до сім'ї і відновити стосунки.

Паралельно із переліченими вище нищівними наслідками шкоди зазнають моральна і духовна складові суспільства.

Мораль – це один зі способів регулювання і оцінки дій людей та стосунків між ними. Як правило, вона має соціально-груповий характер, отже і проявляється через взаємини між людьми у суспільстві. Мораль спонукає до належної поведінки.

У випадку з діяльністю тоталітарних сект моральна деградація відбувається з двох боків. По-перше, це аморальні дії з боку керівництва тоталітарних сект, які проявляються через: 1) саме створення такої організації, адже створюється вона здебільшого для виконання незаконної діяльності, а також для задоволення егоїстичних амбіцій (можливо, з психічними відхиленнями); 2) аморальне ставлення до своїх adeptів, які є власне інструментом у досягненні мети (здебільше прихованої) секти; 3) поширення adeptами такого ж ставлення серед позакультового суспільства, а також виконання ними незаконних, нерідко злочинних розпоряджень керівництва. У цьому випадку порушуються такі категорії моралі, як чесність, порядність, справедливість, повага, людяність.

По-друге, це суспільне ставлення до існування тоталітарних сект та їхньої діяльності. На жаль, більшість населення байдужа до цього явища або дотримується нейтралітету. За відсутності активного суспільного осуду складається враження мовчазної згоди з тим свавіллям, беззаконням, жорстокістю і безчестям, яке заподіюється діяльністю тоталітарних сект.

Складається вражаюча картина – суспільство, потерпаючи від аморального ставлення до себе, не тільки не засуджує, не критикує кривдників, не вимагає змін та відшкодування збитків від них, а й саме своєю байдужістю дає на все це мовчазну згоду.

Функціонування духовного життя суспільства відбивається через духовний світ кожної окремої особистості. Духовний світ (мікрокосмос) кожного індивіда представляє безмежний політ почуттів, емоцій, ідей, фантазій та образів. У цьому безкрайньому просторі різноманіття духовного світу існують спільні точки зіткнення, що об'єднують людей за спільними інтересами (вік, етнічна належність, релігія), через які і проявляється духовне життя суспільства.

Якщо мораль впливає на поведінку особи (зовнішній світ), то духовне життя відображає внутрішній світ людини, стан і якість його наповненості.

Беручи до уваги ту поведінку, яку люди проявляють до інших та дозволяють проявляти до себе, співіснуючи з тоталітарними сектами, складається враження, що духовний світ деяких груп населення має чорно-білий колір і зовсім не має світла в кінці тунелю. Страшно уявити ті почуття, образи та емоції, які люди відчувають, погоджуючись на фізичне, емоційне та психологічне поневолення, відмову від рідних, приниження, безчинства тощо. Все це, без сумніву, приводить суспільство до духовної деградації.

Останнім об'єктом, якому заподіюється шкода від діяльності тоталітарних сект, є держава. Оскільки держава є особливою формою організації суспільства, відстежується пряма залежність від попередньо розглянутих об'єктів: людина → суспільство → держава.

Шкода, спричинена людині і суспільству, не може не відбиватися на державі, а навіть більше того – має масштабні наслідки і розглядається як «внутрішньополітичний дестабілізуючий фактор, посилення якого негативно впливає на національну безпеку в цілому»¹.

Втручання з боку тоталітарних сект у внутрішні справи держави, спроби впровадження не властивих для української культури традицій і чужих цінностей поряд з нестабільною економічною системою, низьким рівнем життя, складною політичною та соціальною ситуацією, недосконалим законодавством у релігійній сфері, військови-

¹ Парахонський Б. О., Сьомін С. В. Нетрадиційні релігійні культури як питання національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2000. № 1–2. С. 200–212.

ми діями, має розцінюватися як спроба підризу національної та духовної безпеки України.

Нерозуміння процесів, які відбуваються у релігійній сфері, некерованість діяльності тоталітарних сект можуть призвести до таких тенденцій, як сепаратизм, екстремізм і тероризм, адже зароджуються вони в результаті дисгармонійного розвитку суспільства як у політичній, соціальній, економічній, культурній, так і в релігійній сферах.

Наступним критерієм соціально-шкідливих наслідків діяльність тоталітарних сект є суспільна небезпека.

Суспільно небезпечною є шкода, яка заподіюється охоронюваним кримінальним законом об'єктам.

Залежно від цілей, які мають керівники тоталітарних сект, ймовірні наслідки їхньої діяльності передбачені більшістю розділів особливої частини Кримінального кодексу України, наприклад: ст. 111 (державна зрада), ст. 114 (шпигунство) – Злочини проти основ національної безпеки України (розділ I); ст. 115 (умисне вбивство), ст. 120 (доведення до самогубства), ст. 138 (незаконна лікувальна діяльність) – злочини проти життя та здоров'я особи (розділ II); ст. 150 (експлуатація дітей), ст. 150-1 (використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом) – злочини проти волі, честі та гідності особи (розділ III); ст. 156 (розбещення неповнолітніх) – Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (розділ IV); ст. 157. (перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі...), ст. 181 (посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів) – злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (розділ V); ст. 189 (вимагання), ст. 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою) – злочини проти власності (розділ VI); ст. 212 (ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) – злочини у сфері господарської діяльності (розділ VII); ст. 255 (створення злочинної організації), ст. 260 (створення непередбачуваних законом воєнізованих або збройних формувань) – злочини проти громадської безпеки (розділ IX); ст. 295 (заклики до вчинення дій, що загрожують громадському по-

ряду), ст. 296 (хуліганство), ст. 300 (ввезення, виготовлення або поширення творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію), ст. 304 (втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність) – злочини проти громадського порядку та моральності (розділ XII); ст. 314 (незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів) – злочини у сфері обігу наркотичних засобів... (розділ XIII).

З огляду на викладене вище стає зрозумілим, що діяльність тоталітарних сект має вкрай небезпечний характер.

Поряд із суспільно небезпечною шкодою існує ціла низка незлочинних правопорушень, що суттєво впливають на якість суспільного життя держави. Такі правопорушення відбуваються у сфері освіти, коли під виглядом добродійних організацій тоталітарні секти намагаються завербувати у свої ряди неповнолітніх; у сфері охорони здоров'я, шляхом заподіяння психічної шкоди здоров'ю людини та спроби дискредитувати традиційну медицину; ворожість до культурно-національних цінностей, державних і суспільних інтересів тощо.

Наступним критерієм для виділення наслідків діяльності тоталітарних сект є характер завданої шкоди. За найбільш загальним поділом така шкода може бути поділена на матеріальну та нематеріальну. До матеріальної шкоди можна віднести незаконні дії з майном adeptів, незаконне використання трудової діяльності adeptів, обов'язкова сплата внесків на користь секти. Викликають сумніви і великі надходження у вигляді пожертвувань та благодійності, а також некеровані фінансові надходження з-за кордону.

Цей некерований потік грошових коштів негативно впливає не тільки на державу, оминаючи Державну фіскальну службу, а й на людей та суспільство через розроблення і застосування більш вишуканих форм і методів ошукування майбутніх adeptів.

Необхідно звернути увагу і на той факт, що збагачення лідерів тоталітарних сект відбувається не тільки через пожертвування, а також через видимість налагоджен-

ня процесу збору пожертвувань, через який відбувається відмивання мафіозних коштів та наркогрошей. Такої думки дотримується і колишній державний обвинувач у судовому процесі Марії Деві Христос і «Білого Братства», яка вважає, що «ані «Біле Братство», ані інші тоталітарні секти не існують тільки на пожертвування рядових adeptів, а живуть на пожертвування тих, кому вони вигідні, хто накопичує капітал і рветься до влади»¹.

До нематеріальної шкоди слід відносити фізичні страждання (ушкодження здоров'я), моральні страждання, порушення психічного здоров'я, неможливість отримання освіти, змушування відректися від рідних, підміна традиційних та культурних цінностей тощо.

Останнім запропонованим критерієм поділу соціально-шкідливих наслідків діяльності тоталітарних сект є сфери життєдіяльності суспільства. Економічна сфера потерпає від ухилення від сплати податків, порушення трудового законодавства, створення незаконних економічних структур під виглядом релігійних організацій, безконтрольне надходження іноземної валюти під виглядом благодійних внесків.

Намагаючись втрутитися у політичну сферу, тоталітарні секти підтримують посягання на територіальну цілісність і державний суверенітет України, підбурюють до невиконання або ігнорування державного законодавства, намагаються проникнути у владні структури, сприяють підриву національної і духовної безпеки України.

У соціальній сфері шкідливі наслідки настають через завдання або погрозу завдання шкоди життю і здоров'ю людини, руйнацію сім'ї, поширення і схвалення різних форм моральної деградації (особливо молоді), негативне ставлення до медицини, нетерпимість до традиційних конфесій, сутяжництво.

¹ Мулюн А. Противозаконная деятельность тоталитарных сект и методы правовой защиты общества и личности. URL: http://ukrsekta.info/clauses/385-protivozakonnaja_deyatelnost_totalitarnykh_sekt_i_metody_ppravovojj_zashhity_obshhestva_i_lichnosti.html (дата звернення: 18.11.2016).

Проникнення до інформаційної сфери загрожує всеохоплюючою іноземною експансією через засоби масової інформації: висвітлення своїх нових одкровень, зневажання традиційних конфесій, дискредитація політики держави. У цьому випадку поширюється інформація для того, щоб виглядати привабливими в період економічної та духовної кризи, тим самим здобувати прихильність нових членів.

Військова сфера потерпає через порушення принципу відокремлення церкви від держави у вигляді неконтрольованого «співробітництва» окремих релігійних організацій із силовими структурами і як наслідок – політизація останніх та зниження рівня боєздатності військової організації держави; створення і функціонування незаконних воєнізованих формувань під приводом необхідності захисту віри та церкви.

Варто зазначити, що не тільки військова ланка знаходиться на меті у тоталітарних сект, а й силові структури різних відомств. Це дає їм можливість як мінімум бути поінформованими щодо ставлення стосовно своєї діяльності, і як максимум – завчасно відреагувати на можливі дії з боку силових структур.

Під криміногенними результатами (ефектами) діяльності тоталітарних сект слід розуміти такі, що не є злочинними, проте вплетені в детермінаційний комплекс злочинності. Негативні результати настають у разі заборони отримання медичної допомоги через релігійні переконання, а також при спробах підмінити медичне лікування власними методиками зцілення. Такі наслідки можуть мати місце у випадках втручання тоталітарних сект в освітній процес, де під приводом проведення загальноосвітніх заходів фактично відбувається вербування до секти. Крім того, адепти, зобов'язані приймати активну фінансову участь в утриманні секти, характеризуються підвищеним рівнем корисливої мотивації діяльності, що формує детермінаційне підґрунтя для злочинної діяльності відповідного напрямку. Також варто акцентувати увагу на агресивності членів сект, їх схильності до вчинення злочинів ненависті (з англ.

hate crimes). Останні мають становити предмет окремого монографічного дослідження.

Підсумовуючи викладене вище, очевидно, що наслідки діяльності тоталітарних сект мають соціально-шкідливий характер і стосуються абсолютно всіх членів нашої держави. Власна участь, участь рідних чи близьких у тоталітарних сектах, протиправна діяльність і шкідливі наслідки, що прямо впливають на суспільство, а отже безпосередньо чи опосередковано настають негативні наслідки для людини як складової суспільства, і для держави як гаранта духовної безпеки.

Розділ 2

ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОТАЛІТАРНИХ СЕКТ

2.1 Поняття і система заходів протидії діяльності тоталітарних сект

Діяльність держави із протидії злочинності вважається однією з провідних функцій системи, що забезпечує досягнення реальних результатів у справі стримування злочинності, гарантування дотримання прав і свобод людини і громадянина та забезпечення правопорядку на загальнодержавному рівні.

Поряд з появою та розвитком злочинності виникає потреба у запобіганні їй. Ще в давнину Платон і Арістотель вважали, що боротьба із зіпсованими смаками та звичками здійснює позитивний вплив на запобігання злочинності¹.

Ш. Л. Монтеск'є у своєму трактаті «Про дух закону» говорив, що «добрий законодавець не стільки піклується про покарання за злочини, скільки про запобігання злочинів, він намагатиметься не стільки карати, скільки покращувати звички»².

Коли постає питання про застосування терміна, який позначає вплив на злочинність з метою зниження її рівня або зменшення ступеня її суспільної безпеки, за право бути обраним змагаються такі терміни, як профілактика, попередження, припинення відвернення, превенція, боротьба, контроль, запобігання та протидія. Свого часу у

¹ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 14-15.

² Криминология: учебник / под ред. акад. В. Н. Кудрявцева, проф. В. Е. Эминова. Москва: Юристъ, 1997.

науковій літературі зазначений феномен отримав назву «боротьба термінів»¹.

Розглянемо коротко основні наукові пропозиції щодо використання та змістового наповнення зазначених термінів.

Першим терміном, що претендує на визнання, є «попередження злочинності». Цей термін був використаний у першому підручнику з кримінології, що був виданий у 1966 році, та мав таке наповнення: «сукупність різних взаємопов'язаних між собою заходів, що проводяться як державними органами, так і громадськими організаціями, направлених на те, щоб відвернути злочини та усунути причини, що їх породжують»².

У свою чергу, в роботі «Теоретичні основи попередження злочинності» зазначений термін набуває більш розгорнутого визначення, а саме «попередження злочинності»:

- є спеціальною галуззю соціального управління;
- має багаторівневий характер (наприклад, усунення або нейтралізація причин і умов злочинності в цілому, окремо і груп злочинів в зазначених регіонах або серед визначених контингентів населення, конкретних злочинів);
- здійснюється в процесі вирішення як загальних завдань соціалістичного розвитку, так і спеціалізованих завдань;
- має «дерево цілей», їх ієрархію, конкретизовану у територіальному розрізі, у часі із застосуванням до кожної ланки системи;
- не зводиться до діяльності міліції, прокуратури, суду, виконавчо-трудових установ та інших органів по боротьбі зі злочинністю, а включає в себе більш широке коло заходів, що впливають на причини та умови злочинності»³.

¹ Хохлаков Г. Ф. Криминология: учебник / отв. ред. В. Н. Кудрявцев. Москва: Юристъ. 1999. С. 413-416.

² Советская криминология / отв. ред. А. А. Герцензон, И. И. Карпец, В. Н. Кудрявцев. Москва: Юридическая литература, 1966. С. 112.

³ Теоретические основы предупреждения преступности / Антонян Ю. М., Жалинский А. Э., Звирбуль В. К., Клочков В. В., и др.; отв. ред.: Звирбуль В. К., Клочков В. В., Миньковский Г. М. Москва, 1977. С. 30-31.

Ю. М. Антонян віддає перевагу терміну «попередження злочинності», та визначає його як «вплив на причини злочинності, виявлення злочинників та попереджувальні заходи, направлені на їх виправлення». Варто зазначити, що автор погоджується з думкою про використання як рівнозначних таких термінів, як «попередження злочинності», «боротьба зі злочинністю» та «профілактика злочинності», а навіть більше того – попередження і боротьбу він вважає найбільш синонімічними. Поряд з цим, в рамках «попередження злочинності» автор виділяє чотири основних види запобіжної діяльності: профілактика, запобігання, припинення та виправлення засуджених¹.

У свою чергу, Ю. О. Воронін також використовує термін «попередження злочинності», який є «комплексом взаємопов'язаних соціально-економічних, політичних, культурно-виховних заходів, що здійснюються державними, муніципальними, громадськими формуваннями та окремими громадянами з метою протидії злочинності, подолання причин, що її породжують». Віддаючи перевагу цьому терміну, автор ототожнює його з такими термінами, як «превенція» і «профілактика», обґрунтовуючи їх ідентичність у змістовному плані. У цей же час Ю. О. Воронін зауважує на необхідності розрізняти такі терміни, як «попередження злочинності», «боротьба зі злочинністю» і «контроль над злочинністю», де останній термін визначається як більш соціальний процес, а «попередження злочинності» та «боротьба зі злочинністю» є його складовими частинами².

Дослідивши і проаналізувавши думки різних науковців стосовно самого терміна, є підстави стверджувати, що попередження має певну предметну спрямованість, тобто стосується нейтралізації мотивації конкретної особи у мотиві конкретного злочину, а також бажанні його вчинити. Стає зрозумілим, що термін «попередження злочинності»

¹ Антонян Ю. М. Криминология: избранные лекции. Москва: Логос, 2004. С. 141-142.

² Воронин Ю. А. Введение в криминологию: курс лекций; учеб. пособие. Москва: Флинта: МПСИ, 2008. С. 103.

не охоплює всієї повноти злочинності як соціального явища, а виокремлює її певну складову. Більш доцільно вживати «попередження» щодо конкретних злочинів.

Попередження злочинів – це найгуманніший засіб підтримки правопорядку, забезпечення охоронюваних правом цінностей. Здійснення цієї діяльності, поряд із захистом суспільства від злочинних посягань, уберігає також нестійких громадян від подальшого морального падіння, не даючи їм стати злочинцями, і тим самим позбавляє їх від кримінального покарання. Попередження злочинів є найефективнішим засобом боротьби зі злочинністю, оскільки кримінально-правові заходи мають обмежений характер¹.

Децю іншу думку В. В. Голіна, який вважає доцільним використовувати термін «запобігання злочинності», який визначає як «сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки». Класифікуючи запобігання злочинності за рівнями, він виділяє спеціально-кримінологічне запобігання, до складу якого входять: кримінологічна профілактика; відвернення злочинів; припинення злочинів².

Кримінологічна профілактика – це сукупність заходів щодо завчасного виявлення та усунення негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути і детермінувати злочинність або її окремі види. Залежно від того, на які явища і процеси спрямовані профілактичні заходи, можна виділити такі види профілактики, як: профілактику випередження, обмеження, усунення та захисту³.

Відвернення злочинів – специфічний напрям спеціально-кримінологічного запобігання, що складається із сукупності заходів, спрямованих на окремі групи та конкретних осіб, які виношують злочинні наміри, замислюють

¹ Кримінологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв. Київ: Юрінком Інтер, 2002.

² Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. Харків: Право, 2009. С. 53.

³ Там само. С. 55.

вчинення злочинів і позитивно сприймають злочинний спосіб життя, з метою дискредитування злочинної поведінки, добровільної відмови від злочинної мотивації та наміру або продовження злочинної діяльності. Відвернення злочинів має місце тоді, коли злочинна поведінка проходить етап від моменту формування злочинного мотиву до початку виконання злочину¹.

Припинення злочинних проявів визначається як сукупність видів діяльності, спрямованих на недопущення завершення розпочатого злочину шляхом розроблення і здійснення спеціальних заходів. Особливість запобіжної роботи на стадіях готування і замаху на злочин залежить від обсягу виконаної злочинної діяльності, особи винного, характеру злочину тощо².

У кримінологічній літературі існує чимало визначень таких понять, як запобігання злочинності, так і профілактики. Між дослідниками постійно тривають дискусії щодо тлумачення цих термінів. Частина вчених вважає, що розмежування термінів «запобігання» і «профілактика» має умовний характер і їх можна використовувати як рівнозначні, інша ж частина відстоює думку про необхідність розмежувати вказані терміни (В. В. Голіна, А. Ф. Зелінський, А. П. Закалюк)³.

М. В. Щедрин вважає, що «запобігання злочинності – це специфічний різновид соціального управління, метою якого є зменшення ймовірності злочинної поведінки, для чого суб'єкт, використовуючи весь комплекс законних заходів впливу (в тому числі і примусових), стимулює включення об'єкта в систему суспільно корисних відношень та обмежує його негативні зв'язки»⁴.

А. А. Герцензон визначав запобігання злочинності як «реалізацію всієї системи державних і громадських заходів, заходів виховного, культурного та економічного ха-

¹ Там само. С. 55.

² Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. Харків: Право, 2009. С. 56.

³ Семаков Г. С. Кримінологія: курс лекцій. Київ: МАУП, 1999. С. 131.

⁴ Щедрин Н. В. Основы общей теории предупреждения преступности: учебное пособие. Красноярск, 1999. С.8.

рактеру, пов'язаних у необхідних випадках із заходами примусу»¹.

На думку Н. Р. Миронова, поняття профілактики злочинності слід розглядати в широкому розумінні – як «комплекс заходів, які застосовуються державними органами і громадськими організаціями з метою повного викоринення злочинності»².

Автори монографії «Профілактика злочинів» тлумачать профілактику злочинів як «особливий вид соціального управління, покликаний забезпечити безпеку правоохоронювальних цінностей, який полягає у розробці та здійсненні системи цілеспрямованих заходів з виявлення та усунення причин злочинів, умов, які сприяли їх вчиненню, а також у певному попереджувальному впливі на осіб, схильних до протиправної поведінки»³.

Велика кількість дослідників прямо пропорційна кількості думок стосовно взаємозамінних та неоднозначних термінів, які тим не менш мають одну мету – зменшення рівня злочинності.

Ще один термін, яким окремі вчені описують вплив на стан злочинності – контроль, що також не здобув однозначного використання у науковій літературі. Так, деякі автори вважають, що «профілактична діяльність – невід'ємна складова частина загальної системи контролю», тобто профілактика злочинів є складовою частиною контролю⁴. Також існує думка, що контроль може бути складовою частиною попередження злочинності, а саме «особливу роль та значення для досягнення цілей спеціального попередження злочинності» відіграє «діяльність численних органів державного контролю» через «використання різноманітних засобів методів виявлення правопорушень та реагу-

¹ Медичкий І. Б. Запобігання злочинності: навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2008. С.9.

² Там само. С.9.

³ Блувштейн Ю. Д., Зырин М. И., Романов В. В. Профилактика преступлений. Минск: Университетское, 1986. С. 26.

⁴ Игошев К. Е., Шмаров И. В. Социальные аспекты предупреждения преступлений. Москва, 1980. С. 20-31.

вання на них». Отже, А. І. Алексєєв вважає, що контрольна діяльність є елементом попередження злочинності¹.

У свою чергу, термін «контроль» широко використовується О. М. Литваком, який вважає, що це є «державний контроль за злочинністю» і складається з дій кримінального законодавства, застосування норм Кримінального кодексу та заходів спеціально-кримінологічного попередження².

Поряд з державним контролем виділяють і соціальний контроль, який, на думку Я. І. Гілінського, проявляється в таких діях: суспільство через свої інститути закріплює цінності і норми; забезпечує їх трансляцію і соціалізацію індивідуумам; заохочує за дотримання норм і допустиме з точки зору суспільства реформування; карає за порушення норм; вживає заходів щодо попередження небажаних форм поведінки³.

Дослідник зазначає, що соціальний контроль включає в себе як нормотворчу діяльність (щодо створення, закріплення і поширення зразків правомірної поведінки в суспільстві), так і вельми широкий спектр державних і суспільних реакцій на вчинений злочин. І якщо перша складова контролю (нормотворчість) за великим рахунком не є предметом кримінології (хоча це і не виключає проблематики кримінологічної експертизи нормотворчості), то друга – контроль за поведінкою – є предметом вже не тільки кримінології, а й інших галузей права кримінального циклу⁴.

Аналізуючи соціальний контроль саме як контроль за злочинною поведінкою, його справедливо розглядати як один із напрямків політики держави у сфері протидії злочинності, яка реалізується в таких видах діяльності, як охорона громадського порядку та забезпечення громадсь-

¹ Криминология: учеб. для юрид. вузов/под общ. ред. А. И. Долговой. Москва: ИНФРА-М Норма, 1997. С. 351-352.

² Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. С. 5.

³ Гилинский Я. И. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. С. 421.

⁴ Там само.

кої безпеки; запобігання, розкриття та розслідування злочинів; судовий розгляд і призначення кримінального покарання або інших заходів кримінально-правового характеру; виконання кримінальних покарань; постпенітенціарний вплив на осіб, які відбули кримінальне покарання; відшкодування жертвам злочинів¹.

На нашу думку, контроль як соціальний, так і державний може здійснюватися державними органами, недержавними організаціями, а також свідомими громадянами з метою отримання необхідних даних, у тому числі кримінологічного характеру, для встановлення об'єктивної картини стану речей з подальшою можливістю вплинути на цей стан самостійно або повідомити спеціальні структури.

До сучасних концепцій впливу на злочинність відносять і «безпеку», а саме «кримінологічну безпеку».

М. П. Клейменов визначає кримінологічну безпеку як «стан захищеності законних інтересів особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, джерелами яких є явища, тією чи іншою мірою пов'язані зі злочинністю, суспільно небезпечними посяганнями, кримінальної діяльністю інтересами криміналітету»².

Кримінологічна безпека з точки зору В. М. Дрёміна «відображає стан захищеності суспільства та громадян від злочинних посягань»³.

В. А. Плешаков та М. М. Бабаєв⁴ визначають кримінологічну безпеку як об'єктивний стан захищеності життєво важливих та інших істотних інтересів особи, суспільства й держави від злочинних посягань і загрози таких пося-

¹ Бандурка О. М., Литвинов О. М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 168–177.

² Клейменов М. П. Прогнозирование криминологической безопасности. *Закономерности преступности, стратегия борьбы и закон* / под. ред. профессора Долговой А. И. Москва: Российская Криминологическая ассоциация, 2001. С. 41–45.

³ Дрёмин В. Н. Миграция и проблемы обеспечения криминологической безопасности в Причерноморском регионе. *Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць*. Одеса, 2004. № 20. С. 123–131.

⁴ Плешаков В. А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимовлияния организованной преступности и преступности несовершеннолетних. Москва: Академия МВД России, 1998.

гань, породжуваних різного роду криміногенними факторами (явищами й процесами), а також як усвідомлення людьми такої своєї захищеності.

О. М. Костенко розглядає кримінологічну безпеку людини з позицій концепції соціального натуралізму як стан захищеності усього того, що є необхідним для її нормального, тобто узгодженого із законами людської природи, життя від сваволі, яка проявляється у вигляді злочинів. Кримінологічна безпека може бути забезпечена формулою «культура плюс закон»: покарання обмежує злочинні вирази сваволі у тих осіб, у яких не сформувалася антикриміногенна культура¹.

Узагальнюючи дослідження науковців стосовно концепції «кримінологічної безпеки» можна стверджувати, що саме кримінологія розробляє загальну тенденцію попередження злочинності як специфічної форми соціального управління та контролю; досліджує та обґрунтовує основні напрями попередження злочинності у державі, конкретні форми і методи цієї діяльності, систему органів кримінологічної профілактики, розробляє її правові та організаційні основи, питання планування та координації зусиль державних та громадських органів щодо профілактики злочинності², а отже забезпечує недопущення як криміногенних, так і кримінальних загроз безпеці особи, суспільства і держави.

Ще один термін, який використовується дослідниками для стримування злочинності, є «боротьба зі злочинністю», який був розкритий ще 60-ті роки минулого століття. Так, у своїй роботі «Проблема злочинності» І. І. Карпец обґрунтував, що боротьба зі злочинністю, здійснювана правоохоронними органами, складається з таких етапів: попередження злочинів; їх розкриття; розслідування кримінальних справ; судовий розгляд кримінальних справ та покарання винних; робота з виправлення та перевиховання

¹ Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. Київ: Атіка, 2008. С. 177-182.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2002. С. 199.

осуджених; нагляд за звільненими з міст позбавлення волі, проведення з ними спеціальної виховної роботи¹.

Існує думка, що боротьба зі злочинністю є складовою кримінально-правового аспекту, до якого входить діяльність правоохоронних органів з виявлення та розслідування злочинів, встановлення винних осіб та притягнення їх до відповідальності, судовий розгляд кримінальних справ, призначення та виконання покарань, тобто вплив відбувається через дію на особу злочинця. Боротьба зі злочинністю передбачає жорсткі форми заперечення злочинності і на сьогодні є важливою компонентою будь-якої стратегії впливу на злочинність².

Останнім часом поряд зі згаданими вище термінами широко використовується поняття «протидія злочинності» і розуміють її як особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, що складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність із метою зниження інтенсивності процесів її детермінації на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня³.

На нашу думку, саме протидія злочинності є тим терміном, який повною мірою відображає головні напрямки реалізації завдань кримінології, окреслює коло суб'єктів, які залучаються до цієї діяльності, а також відображає всю сукупність діяльності держави, суспільства та громадян щодо недопущення злочинних проявів. Протидія злочинності охоплює значний період часу – з моменту завчасного попередження негативних явищ, які можуть вплинути на виникнення детермінант злочинності, до повної ліквідації злочину та його наслідків. Також ним охоплюється широ-

¹ Карпец И. И. Проблемы преступности. Москва: Юрид. лит., 1969. С. 149.

² Иншаков С. М. Криминология. Москва.: Юриспруденция, 2000.

³ Криминологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головіна. Харків: Право, 2014. С. 176.

кий спектр і профілактичних, і запобіжних, і припиняючих заходів, що дозволяє оперувати категорією «протидія злочинності» як комплексною, системною. Відтак, термін «протидія злочинності» повною мірою відображає інтегративне розуміння природи злочинності як такої, що об'єднує системний, інституційний, діяльнісний, коснтурктивістський підходи, а також забезпечує широкоформатний, багаторівневий, проактивний, нелінійний деструктивний вплив на динамічний комплекс криміногенної детермінації на масовому, груповому та індивідуальному рівнях

Відводячи профілактиці перше за соціальним показником місце, ми погоджуємося із висловлюваннями, що «профілактика» означає сукупність заходів, які запобігають чому-небудь чи попереджують від чого-небудь¹, «превентивний» – той, що запобігає чому-небудь, попереджуючий що-небудь². Також враховуючи той факт, що цей термін запозичений із медицини і вживається для позначення широкого спектра різнорідних дій, метою яких є збереження людського здоров'я (збалансоване харчування, здоровий спосіб життя, заняття фізичною культурою, дотримання режиму дня, особиста гігієна, гігієна харчування, своєчасне проходження профілактичних медичних оглядів, дотримання правил спілкування з тваринами, тощо), так само і кримінологічна профілактика охоплює чимало сфер людського життя аби зменшити, а у деяких випадках унеможливити вплив злочинності на людину-соціум-державу (правове виховання, якісна освіта, інформованість населення, знання власних традицій, підвищення загальнокультурного рівня, вчасна реакція на злочинні прояви). Отже, всебічно впливаючи на покращання духовного стану людини, позитивні зміни відбувають у більш складних соціальних утвореннях – суспільство, держава, тим самим максимально зменшуючи простір для існування злочинності.

Додаючи до системи кримінально-правову превенцію, вважаємо її першим етапом завершальної стадії у

¹ Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва: Рус. яз., 1970. С. 574-575.

² Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1981. С. 1064.

процесі протидії злочинності (за ним йде кримінально-виконавча превенція (поственція), пробаційні заходи). Коли мова йде про протидію злочинності, не можна відносити злочин до суто кримінально-правового аспекту. Саме вивчення причин, умов, місця, особи злочинця, мотивів і т. ін. дає підґрунтя науковцям та практичним працівникам бути попереду у часовому просторі стосовно майбутніх злочинних проявів, починаючи з негативних соціальних відхилень до настання незворотних злочинних наслідків, а отже впливати на злочинність як соціальне явище.

Ще одним аргументом на підтримку включення кримінально-правової превенції до системи протидії злочинності є її вплив не тільки на особу, яка вчинила злочин, а й на оточення, яке не причетне до конкретного злочину, але спостерігає за встановленням правосуддя – свого роду загальна профілактика.

Ми також вважаємо, що до системи протидії злочинності недоцільно включати контроль як окрему складову, оскільки він є радше управлінською функцією (основною чи додатковою) різноманітних суб'єктів (державних, недержавних) протидії злочинності, а не змістовним превентивним заходом чи їх комплексом.

Залежно від цілей, що ставляться перед заходами протидії злочинності, вони мають різні класифікації: 1) за рівнем: загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні; 2) за масштабом: заходи, які здійснюються у територіальному розрізі, на окремому об'єкті, щодо групи осіб; 3) за змістом: заходи соціально-економічного, соціально-демографічного, технічного, екологічного, правового та іншого характеру; 4) за суб'єктами: заходи, що здійснюються органами всіх гілок влади, організаціями, трудовими об'єднаннями, установами, окремими громадянами; 5) за об'єктами: відповідно до видів злочинів, на протидію яким вони спрямовані.

Така кількість класифікаційних критеріїв, як і при класифікації релігійних організацій, обумовлена цілями, що стоять перед дослідниками, головною вимогою їхнього існування має бути доцільність, необхідність та можливість практичного застосування.

Розглянемо класифікацію, що найчастіше використовується різними авторами – за рівнями, із застосуванням її до предмету дисертаційного дослідження.

Загальносоціальний рівень – це комплекс соціальних, економічних та культурних заходів, що спрямовані на ефективне функціонування всіх позитивних інститутів соціальної правової держави. Мета загальносоціального рівня, головним чином, спрямована на вирішення соціальних та економічних завдань держави, а отже попередження злочинності не є її безпосередньою метою. Але не можна не вбачати залежності між позитивним результатом соціальної політики держави (підвищення стандарту життя людини, зменшення рівня безробіття, впровадження у суспільство високих моральних, культурних цінностей тощо) і нейтралізації впливу криміногенних факторів соціально-економічного характеру та зменшення рівня злочинності в цілому.

Однією з причин, що підштовхує людину до вступу у тоталітарну секту, і є нестабільний соціально-економічний стан держави і суспільства, а саме: низький прожитковий мінімум; відсутність стабільної, офіційної, гідно оплачуваної роботи; проблеми з житлом; нездатність сплатити медичні послуги; відсутність освіти; занепад культурних традиційних цінностей та втрата моральності. Всі ці проблеми доволі швидко, легко, а головне «безкоштовно» пропонують вирішити тоталітарні секти в обмін на віру, начебто відому, знайому, але трохи нову.

Спеціально-кримінологічний рівень цілеспрямовано впливає на криміногенні фактори, що пов'язані з певними видами злочинів. Метою спеціально-кримінологічного рівня протидії злочинності є недопущення вчинення реально можливих злочинів, а також виявлення і припинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Спеціально-кримінологічна протидія здійснюється суб'єктами, основною компетенцією або окремою функцією яких є цілеспрямована профілактика злочинних проявів.

Складно визначити діяльність тоталітарних сект як злочинів на релігійному підґрунті, оскільки здійснення релігійної діяльності не передбачалося з моменту створення

тоталітарної секти. Проте кожна тоталітарна секта вимагає від своїх adeptів віри, бо саме віра, а не просте виконання загальнолюдських моральних заповідей, необхідні церкві і Богу. Цим моментом дуже вдало користуються тоталітарні секти, насправді пропонуючи вірити у неправдиву релігію. Отже, з самого початку зануривши своїх adeptів у неправдиву релігію, керівники тоталітарних сект вимагають беззаперечного виконання будь-яких розпоряджень, як правило, злочинних. І вже залежно від жадібності керівників тоталітарних сект залежить ступінь злочинної поведінки їх послідовників і окреслюються споріднені суспільні відносини, на які посягають відповідні злочини. Так, наприклад, вимагаючи систематичні пожертвування або вселяючи необхідність відвідати необхідні курси навчання (зазвичай платні), або придбати за власні кошти періодичні видання секти для подальшого поширення, adeptи вимушені вчиняти злочини проти власності (ст. 185, 186 КК). У випадках, коли лідери тоталітарних сект ставлять за мету досягнення істини через сексуальні відносини, вчиняються злочини проти статевої свободи, статевої недоторканості особи (ст. 152, 156 КК).

Індивідуальний рівень протидії злочинності стосується конкретної особи, чия поведінка вступає в конфлікт з законом, а також жертви злочину. Метою зазначеного рівня є усунення особистісно зумовлених причин та умов окремого злочину.

Принагідно зауважимо, що релігія, будучи одним з могутніх важелів управління громадською свідомістю і поведінкою, в силу свого впливу на умонастрій і почуття людей, володіє не тільки значним антисоціальним та антикриміногенним, але й зворотнім потенціалом. Зазначений потенціал полягає у тому, що під впливом релігії люди вчиняють карні діяння в силу своєї віри і переконань, які інколи доведені до фанатизму і ґрунтуються не на розумі, а на почуттях. Саме на тлі цих почуттів «недобросовісні» релігійні організації використовують релігію у своїй незаконній діяльності.

Підсумовуючи, зауважимо, що спеціально-кримінологічний рівень протидії діяльності тоталітарних

сект цілеспрямовано впливає на видові та групові криміногенні фактори, пов'язані з кримінальною та криміногенною активністю вказаних організацій, а також віктимною поведінкою. Індивідуальний рівень протидії виходить з примату заходів впливу на особистість злочинця та його жертви, яка є адептом тоталітарної секти. Вкрай важливо сформувати постійно діючу систему залучення до роботи з припинення участі останніх у діяльності сект кваліфікованих психологів, психіатрів, а також членів сім'ї, інших близьких жертви осіб. Така робота на постійній основі має проводитися, передусім, підрозділами Національної поліції за широкої підтримки представників громадськості, релігійних організацій.

2.2 Правові заходи протидії діяльності тоталітарних сект

Базовим нормативно-правовим актом, що регулює релігійні відносини в нашій державі, є Конституція України. Спеціальним нормативно-правовим актом є Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Згідно зі ст. 9 Конституції України, частиною національного законодавства України є чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість надана Верховною Радою України, а саме ті, в яких закріплюється свобода віросповідання. До них належать Загальна декларація прав людини (ООН, 1948, ст. 18), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ООН, 1966, ст. 18) та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рада Європи, 1950, ст. 9).

На жаль, багато фахівців та науковців різних галузей наукового знання, а також практичних працівників, які досліджують та безпосередньо стикаються з діяльністю релігійних організацій, невпинно наголошують на лояльності, ліберальності та недовершеності чинного законодавства, яке майже виключає можливість боротьби із такою загрозою, як тоталітарні секти. Про це свідчить власний досвід України, коли нею прокотилася хвиля злочинів, вчинених організаторами й активними учасниками секти «Біле Братство». Його вчення полягало в повному відкиданні су-

часного світу «безбожників» і програмі перетворення світоустрою; шляхом цієї перебудови вважалися відмова від усіх людських цінностей, загибель людства і «кінець світу». В секту залучалась здебільшого молодь, при цьому використовувалися методи гіпнозу і психічного тиску. Але «кінець світу», призначений на листопад 1993 р., не відбувся. Через вчинення хуліганських дій та скривдження святинь Софійського собору лідери «Білого Братства» були заарештовані, а рядові братчики затримані та відправлені на лікувальну реабілітацію¹.

Відповідно до Конституції України, Закону України від 23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ «Про свободу совісті та релігійні організації» встановлюється досить ліберальний та комфортний режим для створення і діяльності релігійних організацій. Держава зобов'язується у відносинах з ними діяти у диспозитивному руслі, не допускаючи методів імперативного управління, силового тиску, ґрунтуючись на принципах демократії, міжрелігійного плюралізму, верховенства закону та норм міжнародного права².

Відповідно до цих же нормативно-правових актів держава не може втручатися у справи релігійних організацій, поки вони не вчинять протиправних дій. Держава в особі правоохоронних органів активізується лише після вчинення злочинів та завдання фізичної, психологічної та матеріальної шкоди, в той час коли іноді цьому можливо було запобігти заздалегідь. Для того щоб не допустити настання негативних наслідків, держава має через власну законотворчу діяльність коригувати та спрямовувати процеси, що відбуваються у релігійній сфері, і які б відповідали суверенній і незалежній, демократичній, соціальній, правовій державі (ст. 3 КУ), що сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (ст. 11 КУ) і де кожен має право на свободу світогляду та віросповідання (ст. 35 КУ).

¹ Іващенко О. Моя версія «Білого братства». *Дивосвіт*. 2003. № 3. С. 35–38.

² Черній А. М. Релігієзнавство: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2003.

Інакше можливість впливати на зазначені процеси у нашій державі може бути використана іншими організаціями на власну користь.

Вважаємо, що основною метою правових заходів протидії діяльності тоталітарних сект є створення належної і достатньої правової основи для ефективного впливу на розвиток природної релігійної змагальності, щоб забезпечувався як сутнісний релігійний, так і соціально корисний прогрес у релігійному середовищі через збереження принципу свободи совісті та охорони такого порядку, який повинен певною мірою допускати змагання особистостей, їх боротьбу за краще життя. Знищити цю боротьбу означало б убити в особистості прагнення досягти кращого; це означало б зупинити прогрес та спрямувати людство на повне вимирання. Тільки тією напругою сил, яка називається боротьбою, розвивається особистість¹.

До системи правових заходів протидії діяльності тоталітарних сект можна віднести: 1) правотворчість у напрямі усунення колізій та прогалин у чинному законодавстві; 2) правозастосування щодо неухильного дотримання існуючого законодавства; 3) правореалізація релігійних організацій, громадськості, окремих громадян у напрямі недопущення появи тоталітарних сект, виявлення і припинення їх кримінальної та криміногенної діяльності, віктимологічної профілактики.

Таким чином, на порядку денному стоїть питання про балансування фундаментальних прав у сфері духовності українського суспільства, тобто, з одного боку, захистити їх від порушень, а з іншого – від зловживання цими правами.

У цьому зв'язку вважаємо доцільними такі заходи:

1. Враховуючи текст п. 3 ст. 3 та п. 4 ст. 6 (розділ I «Загальні положення») Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», складається доволі вільний простір для організації релігійної освіти для дітей. Вибір віровчення залежить від батьків, або осіб, що їх замінюють,

¹ Познышев С. В. Религиозные преступления с точки зрения религиозной свободы. Москва, 1906.

якість релігійного навчання від викладачів релігійних віровчень та релігійних проповідників. В результаті ніхто, окрім зазначених осіб, не знає і не має підстав дізнатися про організацію і методику навчання.

Вважаємо доцільним на законодавчому рівні закріпити обов'язкове відвідування будь-яких форм навчання релігійній освіті дітей соціальними представниками із складанням звіту про загальну психологічну атмосферу конкретної групи.

Можливо, такий захід є дещо упередженим або зайвою засторогою, та коли мова йде про дітей – краще діяти на випередження.

У Німеччині спеціалістами викрито до 200 тис. дітей, які потрапили під інтенсивну психологічну обробку власних батьків – активних членів різноманітних неорелігійних сект. Про це повідомив наприкінці 1996 року представник Німецької громади допомоги дітям. За його словами, зараз в цій країні відбувається активне формування «другого покоління» тоталітарних сект і культів¹.

2. У II розділі Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» «Релігійні організації в Україні» міститься перелік видів релігійних організацій в Україні, ними є: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються із зазначених вище релігійних організацій, але не міститься жодних пояснень щодо того:

– хто саме може бути засновником релігійної організації (наприклад: чи може це бути громадянин іншої держави?);

– чи має значення територіальна приналежність при утворенні цих релігійних організацій, а якщо має, то яка?;

– чи є обмеження щодо засновників та членів релігійних організацій (наприклад: якщо у організатора є судимість?).

¹ Сьомін С. Українська молодь під прицілом новітніх релігійних культів і сект. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 59.

3. Доцільно було б включити до вимог реєстрації релігійної організації відомості про основи віровчення і відповідні йому практики, також історію виникнення такої організації та її релігію, про форми та методи її діяльності, про ставлення до сім'ї і шлюбу, до освіти, особливості відношення до здоров'я своїх послідовників та обмежень для членів організації відносно їхніх цивільних прав та обов'язків.

4. Зобов'язати релігійні організації звітувати перед податковою інспекцією за фінансові надходженні з-за кордону.

5. Детально прописати перелік підстав для відмови реєстрації релігійних організацій.

6. Детально описати підстави, за якими суд припиняє діяльність релігійної організації. Доцільно було визначити і стягнення, які застосовуються до засновників релігійних організацій – правопорушників.

7. Для новостворених релігійних організацій на визначений період запровадити перевірки їхньої внутрішньої діяльності. Також мати законні підстави для перевірки фінансової та майнової сфери діяльності релігійних організацій (занепокоєння викликають великі суми пожертвувань на користь релігійної організації з боку благодійних організацій; сумніви викликають і «добровільні» багаторазові випадки передачі майна адептів у власність релігійної організації).

8. Доцільно було б встановити певний термін для існування релігійної організації перш ніж надати можливість їй стати офіційно зареєстрованою (отримати статус юридичної особи).

Ще одним із нормативно-правових актів, що потребує уточнення, є Кримінальний Кодекс (КК) України, оскільки ефективна боротьба з тоталітарними сектами можлива за наявності відповідної кримінально-правової бази.

Надаючи пропозиції з удосконалення діючого кримінального законодавства України у сфері протидії злочинам з релігійним змістом, не можна не погодитися з

С. Г. Киренком, який пропонує включити до КК поняття підґрунтя¹.

Дійсно, проаналізувавши статті КК, які регулюють релігійну сферу відносин, поняття «релігійне підґрунтя» більш доцільне, воно охоплює і розбрат, і ворожнечу, і нетерпимість.

Зміст п. 3 ч. 1 ст. 67 Загальної частини КК однією з обставин, що обтяжує покарання, зазначає вчинення злочину на підґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату (необхідно зазначити, що у коментарях до КК релігійна ворожнеча або розбрат визначаються як хибні уявлення про переваги одного віросповідання над іншим чи однієї конфесії над іншою в середині одного віросповідання). Така редакція зазначеної статті звужує її практичне застосування, оскільки релігійні мотиви злочинів не вичерпуються лише ворожнечею або розбратом. Прикладом цього може бути ритуальне вбивство маленької дівчинки в Бельгії, коли вбивці (як видавалося, пристойна подружня пара) заявили потім, що це була якась дитина, а людське жертвопринесення – це невід’ємна частина їх вірування, тому вони повинні були зробити це, адже від цього залежало їх безсмертя. З приводу цього прикладу учений Д. Данінг зазначав, що люди, які приносять дітей у жертву Сатані, не обов’язково взагалі не люблять дітей, а просто таким чином намагаються отримати від нього нагороду². Отже, у цьому випадку ані релігійної ворожнечі, ані релігійного розбрату немає, тому що для жертвопринесення необхідна була будь-яка дитина (віросповідання чи атеїзм дитини взагалі ніякої ролі не відігравали). Отже, доцільно інтерпретувати п. 3 ч. 1 ст. 67 КК як вчинення злочину на расовому, національному чи релігійному підґрунті. Це дасть змогу застосовувати зазначені підстави й тоді, коли вони не передбачені в конкретних складах злочинів.

¹ Киренко С. Г. Кримінально-правова протидія злочинам, учиненим на релігійному підґрунті. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 178–183.

² Дининг Д. *Оккультные убийства* / пер. с. англ. Москва: Панорама, 1998. С. 5.

Так, наприклад, це може стосуватися ст. 119 КК «Вбивство через необережність» і ст. 120 КК «Доведення до самогубства».

Таких змін потребує і п. 14 ч. 2 ст. 115 Особливої частини КК, який передбачає відповідальність за умисне вбивство, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Долучення такої обтяжуючої обставини є вагомим прогресом вітчизняного кримінального законодавства, оскільки протягом тривалого часу підвищена суспільна небезпека осіб, які зазіхали на життя інших людей через їх расове, етнічне походження або приналежність до іншої релігійної конфесії залишались без належної уваги законодавця. Практика свідчить, що існують умисні вбивства з релігійним мотивом, але при цьому релігійна нетерпимість відсутня. Як приклад можна навести випадок, що трапився влітку 1996 року у Тюменській області: у селищі Антипено було знайдено близько 30 трупів юнаків без явних ознак насильницької смерті, повішаних на шкіряних ременях (цікавий факт: жодна кримінальна справа по фактам численних «самогубств» підлітків порушена не була). Тільки завдяки розшифруванню записів одного з загиблих юнаків (детальний опис коли і як його будуть вбивати) стало зрозумілим, що всі вони входили до сатанинської секти. Слідством по справі встановлено, що адепти цієї секти проходили сім ступенів посвячення, після чого підлітків очікував «егромус» – ритуальне вбивство, закликане звільнити посвячену сатані душу від земної оболонки. Був встановлений і спосіб вбивства – жертву підвішували на ремені і обертали, доки вона, скручуючись, не підніме «агнця» над землею¹.

У цьому разі також використання терміна «підґрунтя» є доцільним і повним, оскільки може охоплювати умисні вбивства, вчинені з мотивів релігійної нетерпимості, так і у разі її відсутності. Відсутність релігійної нетерпимості має місце серед членів однієї тоталітарної секти і тоді вже йдеться про ритуальне вбивство, яке не має нічого спільного з релігійною нетерпимістю. В такому випадку зміст п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України має бути таким: умисне вбивс-

¹ Скобенников А. Вкус крови. *Версія*. 1999. № 18 (42). С. 12.

тво, вчинене на расовому, національному чи релігійному підґрунті.

Зазначену статтю у разі необхідності можна доповнити приміткою з визначенням поняття «ритуальне вбивство».

Ритуальне вбивство людини – діяння, що потягло за собою смерть людини, здійснене шляхом фізичних і психічних впливів при здійсненні або для здійснення релігійного або світського культу, обряду, ритуалу¹.

Таким же чином слід замінити кваліфікуючі ознаки і у ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», 126 «Побої і мордування», 127 «Катування» та 129 «Погроза вбивством» КК України: вчинення злочинів з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості на вчинення злочинів на расовому, національному чи релігійному підґрунті. Саме в тоталітарних сектах злочини, що наведені у цих статтях, використовуються як невід’ємна частина «вчення» або як засіб очищення, перевиховання тощо... В такому разі нанесення тілесних ушкоджень чи то побоїв не можна трактувати як нетерпимість, вони є способом очищення, однією з умов «пізнання істини» та кроком у «безсмертне» життя.

Привертає до себе увагу існування фактів ненадання медичної допомоги особам, які перебувають в небезпечному для життя стані. Так існують загальновідомі випадки, коли релігійній організації «Свідки Єгови» за релігійними переконаннями суворо забороняється переливання крові навіть у тих випадках, коли існує реальна загроза життю її членам або їх дітям (16 липня 2017 року стало відомо про смерть чотирьохрічної Вікторії Сусаєвої. Навесні дівчинці встановили діагноз – злоякісна пухлина печінки. Її історія отримала резонанс на всю країну, оскільки її мати Наталія Сусаєва, будучи «Свідком Єгови», з релігійних міркувань відмовилася від переливання крові²). На сьогоднішній день

¹ Тонконогов А. В. Пенитенциарная сектология: учебно-практическое пособие. Москва: НИИ УИС Минюста России, 2004.

² Мостовая Е. «На все воля Иеговы»: Скончалась 4-летняя казахстанка, спрятанная религиозной матерью в Индии от врачей. URL: <https://newtimes.kz/eksklyuziv/item/55721-na-vse-volya-iegovy-skonchalas-4-letnyaya-kazakhstanka-spryatannaya-religioznoj-materyu-v-indii-ot-vrachej> (дата звернення: 25.07.2017).

позиція організації «Свідки Єгови» щодо переливання крові залишається незмінною (інформація надана членом релігійної організації «Свідки Єгови»). Малі діти у секті Вісаріона залишені на самовиживання, їм не надається медична допомога і не робляться щеплення¹. Доречно згадати, що свого часу, релігійна організація «Свідки Єгови» також забороняла щеплення для своїх послідовників, але з часом їх погляди змінились.

Отже, для того щоб захистити людей від антигуманних релігійних проявів, до КК слід включити додаткову статтю 136-1 КК «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, через дотримання певного світогляду або віросповідання». Доцільно до відповідальності притягати також і осіб, які підбурюють до вчинення зазначених дій.

Уваги також потребують злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а саме у тих випадках, коли вони утворюють склад більш тяжких злочинів, аніж передбачений ст. 181 КК (статева розпуста). Такі злочини, як «Згвалтування» ст.152 КК, «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом» ст. 153 КК та «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості» ст. 155 КК мають бути прямо передбачені ст. 181 КК.

Існує чимало фактів зазіхання керівників тоталітарних сект на статеву свободу своїх adeptів: релігійну групу у Києві у середині 90-х років ХХ ст. заснували колишні православні ченці – отці Василь та Сергій (особи не встановлені). Вони згуртували біля себе підлітків віком 15–17 років, яким для кращого засвоєння «духовної істини» пропонували вступати з ними у статеві зв'язки².

Усуненню прогалін також потребує ст.180 КК України, яка передбачає відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійного обряду. Така увага одній

¹ Сьомін С. Українська молодь під прицілом новітніх релігійних культів і сект. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 58.

² Білоус І. М. Загальна характеристика релігійних організацій, діяльність яких побудована на деструктивних ідеологіях. *Вісник Академії Адвокатури України*. 2006. Вип. 5. С. 124–130.

складовій з усієї релігійної діяльності видається несправедливою, оскільки релігійна діяльність складається також з богослужіння, релігійних церемоній, процесій і поширенням обраної віри¹.

Таким чином, пропонується така редакція статті: перешкоджання здійсненню релігійної діяльності. Це дасть змогу встановити кримінальну відповідальність у будь-якій складовій релігійної діяльності.

Доречно і у ст. 181 КК «Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів» використовувати термін «релігійна діяльність», аби не звужувати підстави для притягнення до відповідальності тільки за злочини, вчинені під час релігійного обряду.

Особливої уваги вимагає регулювання релігієзнавчої експертизи, яка може стати суттєвою перешкодою на шляху діяльності тоталітарних сект та забезпечити виявлення серед зареєстрованих релігійних організацій таких, що мають деструктивний характер та негативні наслідки для людини суспільства і держави.

Хоча правовий статус релігієзнавчої експертизи і регламентується ст. 30 ЗУ «Про свободу слова та релігійні організації», яка передбачає «Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, забезпечує проведення державної політики щодо релігій і церкви шляхом...забезпечення релігієзнавчої експертизи за участю представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів»², та все ж доцільно керуватися правовим механізмом проведення державної релігієзнавчої експертизи. Закон має містити: визначення поняття «релігієзнавча експертиза»; випадки, коли вона призначається; вимоги до осіб, які входять до складу релігієзнавчої експертної ради; процедуру її проведення; об'єкт експертизи; термін її

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Юрид. думка, 2009. С. 4.

² Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення: 18.10.2016).

проведення; вимоги до змісту експертного висновку та його правове значення.

Доцільно зазначити, що вивчення новітніх релігійних течій та напрямків в Україні на державному рівні практикувалося наприкінці 1990-х початку 2000-х рр. В інформаційному звіті Державного комітету України у справах релігій за 1998 р. «Про стан та тенденції розвитку релігійної ситуації, державно- церковних відносин в Україні» повідомлялося, що Комітетом було запроваджено систему вивчення процесів, які відбуваються у середовищі неорелігій, випереджувального орієнтування на культу, що мають негативну міжнародну репутацію й намагаються утвердитися в Україні. Також йшлося про те, що Кабінет Міністрів України за ініціативою Комітету створив державну релігієзнавчу експертну раду, яка буде займатися експертизою віросповідної доктрини неорухів, вивченням їхньої практики. До того ж, відповідно до п. 11 Положення про Державний комітет України у справах національностей та релігій (затвердженого Постановою КМУ № 201 від 14.02.2007 р.) для здійснення релігієзнавчої експертизи у Держкомнацрелігій утворювалася експертна рада за участю представників наукових установ, учених-релігієзнавців та фахівців з інших галузей. Склад експертної ради та положення про неї затверджував Голова Держкомнацрелігій. Однак не відомо жодного оприлюдненого висновку згаданої експертної ради при Держкомнацрелігій України, який би стосувався реєстрації новітніх релігійних рухів та течій¹.

На відміну від України, процедура релігієзнавчої експертизи детально регламентована у нормативно-правових актах Республіки Білорусь та Російської Федерації. Зокрема, ст. 11 Закону Республіки Білорусь «Про свободу совісті та релігійні організації» наділяє республіканський орган державного управління у справах релігій правом призначати державну релігієзнавчу експертизу (далі – ДРЕ) та створювати відповідну Експертну раду. Ст. 22 уточнює, що експертиза призначається при створен-

¹ Хаварівський У., Хаварівська Г. Правові засади забезпечення державної релігієзнавчої експертизи. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 31. С. 68–76.

ні релігійних організацій, а також у разі здійснення ними діяльності¹. Порядок призначення і проведення ДРЕ визначається республіканським органом державного управління у справах релігій. Положення про Експертну раду при Уповноваженому у справах релігій і національностей (далі – Уповноважений) та порядок проведення ДРЕ затверджено наказом Уповноваженого у справах релігій і національностей № 28 від 23.07.2007 р. (діє в редакції наказу № 11 від 19.03.2010 р.). Експертна рада при Уповноваженому у справах релігій і національностей є єдиним органом, який вправі здійснювати ДРЕ, передбачену законом².

Чинне законодавство Російської Федерації найбільш детально регламентує процедуру релігієзнавчої експертизи, правовою підставою якої є п. 8 ст. 11 Федерального закону «Про свободу совісті та про релігійні об'єднання», а саме (мовою оригіналу): «орган, принимающий решение о государственной регистрации религиозной организации, вправе продлить срок рассмотрения документов до шести месяцев для проведения государственной религиоведческой экспертизы. Порядок проведения государственной религиоведческой экспертизы устанавливается уполномоченным федеральным органом исполнительной власти»³. Порядок проведення державної релігієзнавчої експертизи, який діяв понад десять років, був прийнятий Постановою Уряду РФ від 03.06.1998 р. Згодом, наказом Міністерства юстиції РФ № 53 від 18.02.2009 р. «Про державну релігієзнавчу експертизу» були затверджені Порядок проведення державної релігієзнавчої експертизи, Положення про Експертну раду з проведення державної релігієзнавчої експертизи при Міністерстві юстиції Російської Федерації, зразок бланка Експертної ради з проведення державної релігієзнавчої експертизи. Документ визначив об'єкт та завдан-

¹ . О свободе совести и религиозных организациях: Закон Республики Беларусь № 2054-XII от 17.12.1992 г. URL: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=119%3A1&catid=42%3Aaccount&Itemid=69&lang=ru (дата звернення: 22.07.2015).

² Там само.

³ О свободе совести и о религиозных объединениях: Федеральный закон № 125-ФЗ от 26.09.1997 г. (с изменениями). URL: <http://graph.garant.ru:8080/SESSION/PILOT/main.htm> (дата звернення: 22.07.2015).

ня експертизи, суб'єктів експертизи, підстави, відповідно до яких Мінюст РФ (його територіальний орган) має право направити запит про проведення експертизи, визначити термін її проведення та вимоги до змісту експертного висновку, його правове значення¹.

Як приклад можна навести експертні висновки, які надані сторонами у ході судового процесу у Головінському міжмуніципальному суді у зв'язку з поданням прокурора Західного адміністративного округу м. Москва про ліквідацію та заборону діяльності релігійної громади «Свідки Єгови». За результатами дослідження загальнодоступних віронавчальних документів та літератури релігійної громади «Свідки Єгови» містяться такі висновки: «а) розпалювання релігійної ворожнечі у формі підриву поваги і формування ворожості до інших релігій; б) зазіхання на такі права і свободи громадян, як право на життя, медичне обслуговування, право на відпочинок, а також на свободу розпоряджатися своїм часом»². Там же міститься і такий висновок: «В літературі і документах Свідків Єгови містяться положення, що направлені на розкол між особистістю і державою, найбільш яскравим свідченням чого є заклик і до ухилення від пошани державних символів, і до відмови від військової служби як у звичайній, так і альтернативній формі, що становить собою примушування до відмови від виконання встановлених законом громадянських обов'язків»³.

Схожі висновки містить і експертне рішення, підготовлене спеціалістами релігієзнавчої дослідницької групи Інституту розвитку особистості Російської академії освіти організація «Свідки Єгови» цілком підпадають під визначення деструктивного культу (тоталітарна секта). В наявності установка на глобальне протистояння з «зовнішнім світом», всіма іншими людьми, агресивне заперечення всієї

¹ О свободе совести и о религиозных объединениях: Федеральный закон № 125-ФЗ от 26.09.1997 г. (с изменениями). URL: <http://graph.garant.ru:8080/SESSION/PILOT/main.htm> (дата звернення: 22.07.2015).

² Бирюков В. Ю. Оценка деструктивности нетрадиционных религиозных организаций: постановка проблемы, ее юридические и социально-психологические аспекты. *Труды СПИИРАН*. 2007. Вып. 5. С. 151–160.

³ Там само.

суми людської культури не тільки в релігійному, духовно-моральному аспекті, але й в усіх інших: політичному, економічному, національно-культурному, правовому, буденному і т. ін. Як наслідок такої позиції та її пропаганди – розпалювання релігійного та національного розбрату, проповідь ідей абсолютних переваг одних людей над іншими, руйнування сім'ї, держави, традиційних способів життя людей, наклепи, погрози, образи релігійних та національних почуттів, гідності особистості... Діяльність організації «Свідки Єгови» несумісна з міжнародним законодавством про права людини та російським законодавством («О свободе вероисповеданий», «Об образовании» и др.), зневажає положення конституції РФ в частині охорони прав і свобод особистості, сім'ї і захисту держави»¹.

Практика створення інформаційних центрів із вивчення потенційної небезпеки новітніх релігійних рухів (далі – НРР) із метою інформування населення є поширеною також у країнах Європи. Так, Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла Рекомендацію 1412 «Протиправні дії сект» (1999 р.), пропонує урядам держав-членів у разі необхідності створювати та підтримувати незалежні загальнонаціональні та регіональні інформаційні центри про релігійні групи, проводити їхню експертизу².

Такими державами, як Австралія, Бельгія, Німеччина та Франція були створені спеціальні парламентські комісії з державного дослідження діяльності небезпечних релігійних організацій.

В Австрії, де держава відокремлена від церкви, релігійними питаннями займається Міністерство освіти і мистецтв (секція культури). На підставі закону від 1998 р. «Про створення документальної та інформаційної служби з питань сект» також створена Федеральна служба з питань сектантства. До її завдань належить збір документів та інформації про небезпеку, яка може ґрунтуватись на про-

¹ Бирюков В. Ю. Оценка деструктивности нетрадиционных религиозных организаций: постановка проблемы, ее юридические и социально-психологические аспекты. *Труды СПИИРАН*. 2007. Вып. 5. С. 151–160.

² Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи 1412 (1999) «Протиправні дії сект». *Людина і світ*. 1999. № 9. С. 25–26.

грамах чи діях сект. Служба надає інформацію про діяльність нових релігійних рухів. Діяльність служби не поширюється на церкви та релігійні організації, що визнані на законних підставах. У Бельгії конфесійними справами займається Міністерство юстиції, у структурі якого є Генеральне управління цивільного законодавства і культів (адміністрація культів). Законом від 1998 р. Також створений Інформаційний і консультативний центр з вивчення шкідливих релігійних сект (CIAOSN), який став результатом рекомендації парламентсько-слідчої комісії виробити політику боротьби з нелегальною практикою культів і попередження небезпек, які вони становлять для суспільства¹.

У Франції діє комісія при Прем'єр-міністрові та робоча група в Міністерстві внутрішніх справ, які здійснюють експертизу відповідних організацій та контроль за їхньою діяльністю².

Отже, дії держав як близького зарубіжжя, так і Європейського Союзу свідчать про необхідність і доцільність захисту своїх громадян, самобутньої культури, а також традиційної релігії від негативного впливу релігійних організацій, серед яких намагаються залишитися непомітними тоталітарні секти.

Правова система потребує наявності дієвих механізмів у протидії діяльності тоталітарних сект, які не дозволять їх зрощенню зі злочинністю. Тобто йдеться про забезпечення національної безпеки від релігійного екстремізму, оскільки діяльність тоталітарних сект не обмежується кордонами однієї держави, а має розгалужену систему по всьому світу.

Релігійний екстремізм є одним із важливих джерел загроз, які здатні порушити стабільність функціонування соціальної системи, і боротьба з ними була і є пріоритетним завданням держави, зацікавленої в забезпеченні безпечно-го та поступового розвитку сучасного суспільства³.

¹ Єленський В. Релігія і право. *Людина і світ*. 2001. № 9. С. 32–41.

² Єленський В. Новітні рухи – зони занепокоєння. *Людина і світ*. 2000. № 9. С. 2–10.

³ Хвыля-Олинтер А. И. Религиозно-духовная безопасность: методическое пособие для служащих органов государственной власти и местного самоуправления Белгородской области. Белгород, 2004.

За рівнем деструктивного впливу на особистість, суспільство і державу релігійний екстремізм є одним із основних джерел загрозуютьвальних факторів, нарівні з організованою злочинністю, корупцією, наркобізнесом, у низці випадків випереджає їх за силою соціальної небезпеки, і у зв'язку із цим зведення проблеми боротьби з цією загрозою у ранг першочергових є закономірною і неминучою реакцією держави на виклики часу¹.

Стосовно ситуації на Україні, то на її території здебільшого знаходяться філії тоталітарних сект, а керівні центри – за кордоном. Враховуючи цей факт, дуже складно зрозуміти, хто саме приховується під маскою «місіонера» і які «релігійні істини» несе та чи інша тоталітарна секта.

Коли йдеться про релігійний екстремізм, то дуже важливо розуміти, що релігія є не тільки духовним вченням, але й визначеною моделлю поведінки. Оскільки свої релігійні догмати лідери тоталітарних сект формують з суміші різних традиційних релігій, доповнюють стародавніми віруваннями та завуальовують окультизмом і містицизмом, то дуже важко передбачити поведінку людини в тій чи іншій ситуації. Врешті-решт, згадуючи вислів, що спочатку з'являється місіонер, потім купець і нарешті завойовник, то вимальовується невтішна картина – відсутність кордонів для релігійного екстремізму, а отже загроза національній безпеці держави.

Варто зазначити, що релігійним екстремізмом діяльність тоталітарних сект не обмежується. Суміжною є проблематика релігійного тероризму.

На думку С. Г. Сукіасяна, тероризм властивий як невеликим культовим сектам, так і найбільшим світовим релігіям. Релігійний тероризм виділяється діяльністю неортодоксальних релігій та сект. Небезпеку, яка від них походить, учений пояснює таким чином: «... у них антропологічний дуалізм може доходити до найкрайніших формулювань: члени секти ототожнюються з «обраними», а всі інші

¹ Бирюков В. Ю. Оценка деструктивности нетрадиционных религиозных организаций: постановка проблемы, ее юридические и социально-психологические аспекты. *Труды СПИИРАН*. 2007. Вып. 5. С. 151–160.

– з «проклятими». А якщо так, то смерть для них – єдина дорога. Виправданість насильства у такому випадку стає в очах сектантів само собою зрозумілим»¹.

П. І. Сидоров звертає увагу на те, що тоталітарні секти та терористичні організації поєднує спільна характеристика їхньої діяльності:

– потужна антидержавна спрямованість – заборони на участь людини у житті держави та суспільства;

– жорстка ієрархічність організації з беззаперечним підкоренням лідеру;

– схожість у джерелах фінансування – зовнішнє фінансування з-за кордону, часто через різні фонди. Створення фінансової залежності від організації;

– створення іміджу безкорисливості та доброзвичайності – декларування принципів свободи, рівності та братерства;

– використання спеціального антуражу та групових психотехнік: у терористів – різні клятви і посвячення зі зброєю, у сектантів – використання релігійних обрядів;

– інтенсивні методи агітації і реклами з претензією на інтернаціональність;

– залучення максимальної кількості потенційних членів, особливо серед молоді;

– однорідні психічні зміни в учасників – деформація структури особистості під інтенсивним психологічним впливом².

На думку того ж самого автора, діяльність тоталітарних сект є не меншою загрозою національній безпеці держави, аніж тероризм. З цього приводу слухна думка автора: «... тоталітарні культу можна визнати різновидом психологічного тероризму, що включає вплив на психіку людини з метою знищення її індивідуальності та підкорення поведінки, керування емоціями та волею. Психічний тероризм – наймасовіша форма нелетальної зброї»³.

¹ Сукиасян С. Г. История болезни цивилизации: диагноз терроризм (попытка психопатологического анализа). Ереван: Асогик, 2005.

² Сидоров П. И. Тоталитарные культы и зависимое поведение. *Наркология*. 2004. № 3. С. 32–35.

³ Там само.

Також варто звернути увагу й на ту обставину, що в низці країн Європи, Азії і СНД існують закони про захист громадян від шкідливого психологічного впливу, психологічного насильства. З цього приводу Василь Усенко зазначає, – «Засоби психотехнічного впливу на маси перебувають у вільному використанні – вони доступні для всіх. Це страшно і дуже ефективна зброя»¹. Той же Василь Усенко, кандидат медичних наук, науковий консультант Дніпропетровського центру «Діалог», вважає наслідки такого впливу на свідомість українців передбачуваними: «Ще наприкінці XIX століття всесвітньо відомий професор Бехтерев дослідив нищівні для психіки наслідки перебування людей у неокульті Кіндрата Мальованого. А на початку 90-х років минулого століття шведські вчені повідомили про те, що в Швеції серед adeptів неокульту, який є дуже поширеним в Україні, 63 % мали досить суттєві психічні розлади, а чверть із них навіть робила серйозні спроби самогубства. Швеція була змушена державним коштом відправляти цих людей до США на лікування»².

У свою чергу, спеціалісти Департаменту психологічної безпеки при Харківському відділенні Міжнародної поліцейської асоціації зазначають, що особа, яка перебуває більше 3-х років у деструктивній секті, повністю змінюється, її ніби «стирають», людина-адепт є, як правило, вже невиліковною і повністю втраченою для близьких та суспільства, крім «братів по вірі»³.

Відповідно до Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу, психологічний вплив – це вживання спрямованих дій на психіку людини, усвідомленого або неусвідомленого характеру за допомогою переконання, психологічного переформування або сугестії для формування певної системи уявлень, дій та від-

¹ Ткачук М. «Похрещені» чортзна ким. Україна молода <http://umoloda.kiev.ua/number/1467/188/51615/> (дата звернення: 12.09.13)

² Там само.

³ Байда А. О. Правове забезпечення психологічної безпеки суспільства. *Адвокат*. 2012. № 8 (143). С. 29–34.

ношень, які суб'єктивно сприймаються особою як особисто приналежні¹.

Варто зазначити, що не будь-який незаконний вплив дослідники вважають таким, що потребує кримінально-правового впливу. Зокрема, наводиться висновок, що небезпечний психологічний вплив – це психологічний вплив та інші маніпуляції з емоційно-вольовою сферою людини з використанням емоційних та психологічних перенавантажень, стресів, індивідуальної схильності до навіюваності, безвілля, недостатнього розумового розвитку і незрілості емоційно-вольової сфери особи, що призводить до втрати нею соціальних орієнтирів або цінностей, зниження власної самооцінки, тимчасового розладу психічної діяльності².

Отже, незаконний психологічний вплив – це протиправне втручання у психічні процеси індивіда, використовуючи особливі методики, які вводять потерпілого у стан заміщеної або зміненої свідомості, що призводить до пригнічення його емоційно-вольових процесів з метою створення у нього стану психіки, необхідного для формування поведінки, потрібної винному. Незаконний психологічний вплив є формою психічного насильства, який через специфіку застосовуваних методів та прийомів потребує самостійної кримінально-правової оцінки. Водночас така норма є необхідною умовою всебічного захисту життя і особливо здоров'я громадян. Вважаємо, що вкрай важливо приділити увагу правовим засадам охорони психічного здоров'я населення від шкідливого психологічного впливу. Сприяти покращенню такої охорони має прийняття Закону України «Про охорону психічного здоров'я населення», який має створити додаткові гарантії для захисту суспільства від не-

¹ . Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу: Наказ МОЗ України від 15 квітня 2008 р. № 199. *Офіційний вісник України*. 2008. № 50. Ст. 1644.

² Співачук В. Л. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін та доповнень до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=26000 (дата звернення: 15.05.2017).

законного застосування психогенного впливу, який, зокрема, поширений в діяльності тоталітарних сект.

Зміни у законодавстві мають враховувати і той факт, що тільки заборони і покарання не приведуть до бажаного результату у протидії з тоталітарними сектами, а змусять їх переховуватися та йти у підпілля. Прикладом саме таких дій є ліквідація релігійної організації «Свідки Єгови» у Росії. Незважаючи на заборону існування їхньої організації, вони таємно продовжують свою діяльність (інформація надана нам особисто членом релігійної організації «Свідки Єгови»). Тож для України на сьогоднішній день, вважаємо, першочерговим завданням є підвищення правозастосовної діяльності правоохоронних органів у напрямку запобігання злочинам, вчинюваним членами тоталітарних сект.

2.3 Ідеологічні заходи протидії діяльності тоталітарних сект

Ідеологія (від грецьк. *idea* – початок, основа, первообраз і *logos* – слово, поняття, вчення) – один з найчіткіше виражених комплексів духовного життя суспільства, який відображає сукупність поглядів, ідей, цілей та ідеалів людей, що характеризують їхню самосвідомість, відношення до дійсності та становище у конкретно-історичних умовах суспільного життя¹. Ідеологія є як теоретично систематизованою свідомістю як окремої соціальної групи, так і суспільства в цілому.

Ідеологія – складне духовне утворення, яке включає певну теоретичну основу, а також програму дій і механізми поширення ідеологічних настанов у масах, що впливають з цієї теоретичної основи.

Однією з принципових рис ідеології є те, що вона не виникає з повсякденної діяльності людей, а створюється свідомо та цілеспрямовано цілим прошарком людей – професійними ідеологами, соціальними мислителями, політиками, науковцями. А отже ідеологія повинна консолідувати

¹ Ідеологія – Історія України. URL: <http://histua.com/slovník/i/ideologiya> дата звернення: 11.05.2017).

людей різних віросповідань, переконань і позарелігійних людей у тому числі, тобто бути запорукою гармонійного розвитку людини як вищої цінності, незалежно від будь-яких відмінностей один від одного.

Щоб краще зрозуміти вплив ідеології на соціальний світогляд як окремого індивіда, так і на інтерес всього суспільства, класу, нації, необхідно визначити її соціальні функції:

- пізнавальна – проявляється в тому, що ідеологія пропонує людині визначену модель інтерпретації навколишнього світу, суспільства та свого місця в ньому;

- оціночна – дозволяє людині обрати адекватні її соціальним інтересам цінності та норми, щоб керуватися ними у повсякденному житті;

- програмно-цільова, в якій ідеологія ставить перед людиною певні стратегічні і тактичні цілі, встановлює їх субординацію та пропонує програму з їх досягненням;

- футуролого-прогностична – функція, що пропонує суспільству модель кращого майбутнього, до якого необхідно прагнути, а також обґрунтовує можливість його існування;

- інтегративна – проявляється в тому, що ідеологія сприяє згуртуванню суспільства або соціальної групи на основі єдиної цілі, суспільних проблем і необхідності суспільних дій;

- захисна – забезпечує взаємодію з іншими ідеологіями у вигляді боротьби або співіснування;

- соціально-організаційна – визначає принципи організації суспільства та керування ним¹.

Отже, сильна, ефективно працююча держава за умов наявності правильної (визнаної та затребуваної) ідеології має всі шанси забезпечити реалізацію свободи слова і віросповідання, зберігаючи при цьому консолідоване і стабільне суспільство, чим унеможливить існування тоталітарних сект.

Виборовши самостійність та відмовившись від комуністичної ідеології Радянського Союзу, Україна не змог-

¹ Понятие и сущность идеологии. URL: <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/ideologiya.html> (дата звернення: 17.07.2016).

ла віднайти власну концепцію державного будівництва і справедливі правила життя для кожного громадянина, тому тривалий час знаходиться під чужим ідеологічним впливом. У свою чергу, серед більшості науковців та політиків України стали популярними ліберальні ідеї, які вже мали значний вплив у світі і як результат – посіли «вільне місце» у розумінні ідеології.

У класичному варіанті під ліберальними ідеями маються на увазі прагнення до свободи, демократії, гуманізму. Лібералізм ґрунтується на визнанні пріоритетності прав особи, яка є вищою цінністю порівняно з колективом, нацією, суспільством та державою. Цей світогляд закріплює визнання святості та недоторканості приватної власності, гарантії прав та свобод особи¹.

До основних ознак цього вчення можна віднести: по-перше, ліберальна ідеологія передбачає індивідуальну свободу громадянина; по-друге, у вченні важливим вважається захист всіх основних прав людини; по-третє, це свобода здійснення підприємницької діяльності та пріоритет приватного володіння власністю; по-четверте, це велика важливість рівності можливостей, ніж соціальної рівності; по-п'яте, це поділ громадянського суспільства і держави; по-шосте, це правова рівність людей; по-сьоме, це вільні вибори для всіх галузей влади; по-восьме, це важливість приватного життя людини і гарантія невтручання в неї з боку держави².

Зрештою, Україною була сприйнята ліберальна ідеологія і впроваджена у ст. 15 КУ, де суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Наразі у занепаді перебуває стан духовності людини, стан моральних відносин у сучасному суспільстві. Відчуженість, грубість, невміння, небажання зрозуміти іншого, проявити повагу, толерантність, співчутливість, мило-

¹ Ліберальна ідея в Україні. URL: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r04.htm> (дата звернення: 17.07.2016).

² Ліберальна ідеологія. Дата оновлення: 31.10.2013 URL: <http://svitohlyad.com.ua/novyny-i-suspilstvo/liberalna-ideolohiya/> (дата звернення: 18.07.2016).

сердя, справедливість – незаперечні докази дефіциту моральності, гуманності, який, на жаль, все частіше проявляється у поведінці дітей, підлітків, молодих людей і вже збагачених життєвим досвідом старших осіб¹. Саме з цими проявами, власне, і покликана боротися ідеологія. І на противагу таким вадам людського характеру, як егоїзм, цинізм, жорстокість, озлобленість, неповага до іншого, відсутність власної гідності та самоповаги протиставляти моральні засади і фундаментальні духовні, національні, загальнолюдські цінності.

Вимальовується невтішна картина, з одного боку, ідеологічна багатоманітність, яка саму суспільну мораль робить предметом дискусій, а з іншого – засилля релігійними організаціями. Саме така ситуація є сприятливою для діяльності тоталітарних сект.

Враховуючи викладене вище, видається за доцільне формування системи ідеологічних заходів протидії діяльності тоталітарних сект, яку мають складати такі елементи: освітня, науково-дослідна, інформаційно-просвітницька діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських та релігійних об'єднань.

Принагідно зауважимо, що проблема пошуку сенсу життя особливо гостро постає у підлітковому віці. Більшість батьків не в змозі задовольнити духовні потреби своїх дітей через різні причини, але найбільш поширеною і шкідливою є власна необізнаність у питаннях релігії (за проведеним анкетуванням 49 % опитуваних вважають свої знання у релігійній сфері недостатніми). Отже, як наслідок – діти повинні шукати відповіді самостійно, чим вміло користуються керівники тоталітарних сект. Професійне використання власних форм і методів діяльності дає можливість тоталітарним сектам вдало використовувати підліткову неоглядність на свою користь.

Володіючи великими фінансовими можливостями, представники тоталітарних сект без зайвих труднощів здо-

¹ Дроботова Л. А. Проблема моральності особи та її духовності у сучасному суспільстві, світі, середовищі. *Проблеми відродження духовності в умовах глобальної кризи*. Ірпінь, 2010. Ч. 1. С. 97–100.

бувають прихильність керівників світських навчальних закладів. Сучасна складна ситуація вимушує духовно сліпих директорів шкіл і інтернатів, у гонитві за спонсорами, іти на контакт з нетрадиційними релігійними організаціями, серед яких є і тоталітарні секти. А ті, в свою чергу, обіцяють обладнати спортивні зали, бібліотеку, або за свій рахунок провести ремонт приміщення і для недалекоглядного керівника освітнього закладу вже неважливо, чому навзаєм будуть вчити ці благодійники, отримавши доступ до дітей.

Необхідно зазначити, що більшість населення нашої держави не володіє достатніми знаннями про особливості тоталітарних сект, тим більше про форми і методи їхньої діяльності. Також необхідно визнати і той факт, що поряд з відсутністю будь-яких знань про тоталітарні секти ми самі небагато знаємо про традиційні культуроутворювальні релігійні конфесії, в яких склалися стійкі та конструктивні правові відносини з державою. Необізнаність про традиційні релігійні конфесії власної держави ускладнює можливість своєчасно розпізнати пастки, розставлені тоталітарними сектами.

Отже, в рамках ідеологічної протидії тоталітарним сектам головним кроком з боку держави буде донесення необхідної інформації з питань релігії до громадян у різний спосіб.

Одним зі способів донесення хоча б мінімальної інформації про релігійний світогляд є надання освіти без порушення прав на світську освіту та без релігійної дискримінації. Це може бути як самостійна дисципліна («Релігієзнавство»), так і декілька таких уроків, що включені до такої дисципліни, як «Суспільствознавство».

На думку автора дисертаційного дослідження, така поінформованість більш незахищеної категорії нашого суспільства зробить вагомий внесок у формуванні релігійної свідомості молоді. Така ситуація зумовлена тим, що більшість батьків не мають достатніх знань, тим паче необхідної освіти для пояснення ролі релігії або її відсутності в житті людини. Годі й говорити про час, необхідний для відвідування релігійних споруд.

До речі, американський психоаналітик Г. Хендін зауважив, що серед молодих людей, втягнених в ту чи іншу культову групу (тоталітарну секту), йому не зустрівся жодний, в кого б не було серйозних проблем у стосунках з батьками, а Р. Хефлі взагалі серед важливих причин зростаючого впливу нетрадиційних культів називає руйнування тісних міжособистісних стосунків, перш за все внутрішньородинних¹.

Отже, діти нашої держави будь-якого віросповідання можуть отримати базові знання про те, що таке релігія, як вона виникла, розвивалася, як впливала на духовний світ людей, елементи порівняльного релігієзнавства, а також отримати відповіді на питання про співіснування різних світових релігій. Важливим стане і той досвід, що діти будуть знати, де і від кого вони можуть отримати фахові відповіді на питання, що їх турбують. Разом із цим, дітям буде пояснюватися і сучасна релігійна ситуація на території України, і звісно ж вивчатиметься питання різноманіття сект загалом, і тоталітарних сект зокрема.

На підтримку викладеного матеріалу про те, що діти є більш вразливими і потребують особливої уваги та захисту, свідчать і міжнародні документи.

Парламентська Асамблея Ради Європи прямо рекомендує керуватися рекомендаціями 1396 (1999) «Релігія та демократія»² і 1412 (1999) «Про незаконну діяльність сект»³ зокрема йдеться про те, що Асамблея надає великого значення захисту найбільш вразливих осіб, особливо дітей членів релігійних, езотеричних та духовних груп у випадку

¹ Григулевич И. Р. Пророки «Новой истины». Москва: Политиздат, 1983.

² Рекомендація 1396 (1999) «Релігія та демократія»: прийнято Парламентською Асамблеєю Ради Європи 27.01.1999 р. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 36. С. 16–17. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43865/2005_36_9.pdf?sequence=1 (дата звернення: 15.06.2017).

³ Рекомендація парламентської Асамблеї Ради Європи 1412 (1999) «Про незаконну діяльність сект». *Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод* / за ред. Володимира Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; худож.-оформлювач Б. Захаров. Харків: Фоліо, 2005. С. 71–73. URL: http://www.irs.in.ua/files/publications/2006_UGSPL_Svoboda_sovesti_i_prava_ludini.pdf (дата звернення: 15.06.2017).

неналежного поводження, згвалтування, ігнорування, навіювання за допомогою «промивання мозку» та неприйняття до школи, що робить неможливим для соціальних служб здійснювати нагляд.

Тому Асамблея закликає уряди країн-учасниць включати інформацію щодо історії та філософії важливих релігійних шкіл до загальної шкільної програми¹.

Зокрема, на Буковині викрили секту, члени якої, за припущенням правоохоронців, розбещували неповнолітніх. Отримавши ордер на обшук помешкання, міліція встановила, що там проживали 25 осіб. Серед них і 14 дітей. Організаторам секти інкримінують розбещення і незаконне позбавлення волі дітей².

О. М. Ігнатова з цього приводу зазначає, що примушування дітей та підлітків до участі в діяльності секти є достатньою підставою для визнання поведінки відповідних осіб злочинною³.

До речі, ще один закордонний приклад, як уберегти дітей від тоталітарних сект, запроваджений у ФРН. Така форма застереження стосується саме школярів, яким роздаються листівки з такою інформацією: у групі ти знайдеш саме те, що до сих пір марно шукав; вона знає абсолютно точно, чого саме тобі не вистачає; вже перша зустріч відкриває для тебе повністю новий погляд на речі; світогляд групи шалено простий і пояснює будь-яку проблему; важко скласти точну характеристику групи. Ти не повинен роздумувати та перевіряти; у групі існує вчитель, вождь або гуру, тільки він знає істину; тільки вчення групи вважається

¹ Рекомендація 1396 (1999) «Релігія та демократія»: прийнято Парламентською Асамблеєю Ради Європи 27.01.1999 р. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 36. С. 72-73. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43865/2005_36_9.pdf?sequence=1 (дата звернення: 15.06.2017).

² Вишнеvsька І. Управа на збоченця. *Україна молода: щоденна інформаційна політична газета*. Дата оновлення: 14.07.2011. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1911/116/68012/> (дата звернення: 09.11.2013).

³ Ігнатова А. Н. Уголовный закон охраняет права несовершеннолетних. Москва: Юридическая литература, 1971. С. 81.

ся справжнім. Традиційна наука, раціональне мислення, розум не визнаються, оскільки вони негативні, сатанинські¹.

Другим ідеологічним способом, що входить до системи протидії діяльності тоталітарних сект, є інформаційно-просвітницька діяльність: розміщення необхідної повної достовірної інформації у засобах масової інформації. ЗМІ мають величезний потенціал, тому здійснюють не тільки інформування населення, а й активно формують його правосвідомість та ідеологічний світогляд.

Кримінологи вбачають задачу ЗМІ в оголенні соціальних коренів злочинності, у першу чергу тих, що знаходяться у повсякденному житті, психології малих соціальних груп. Неприпустимий навіть найменший натяк, що дозволяє романтизувати злочинні організації, спосіб життя й поведінку окремих її представників, робити їх привабливими в очах молодих людей².

Оскільки сприйняття інформації людиною може відбуватися різними органами чуття, тому й інформація повинна надходити у різні способи.

Візуальне (зорове) сприйняття інформації відбувається за допомогою друкованих засобів масової інформації (газети, журнали тощо). Наприклад, в періодичних виданнях у рубриці «Духовний світ» мають міститися новини про релігійні організації такого характеру: відомості про нещодавно утворені релігійні організації; їх територіальне розташування; своєчасне оновлення даних про релігійні організації, які припинили своє існування; повна назва релігійної організації; біографія керівника; структура релігійної організації; статут організації; обов'язкове інформування про правопорушення, скоєні як керівництвом, так і адептами релігійної організації та дані про притягнення їх до адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Варто навести приклад, що в США більше десяти років публікується унікальний журнал – «Журнал дослі-

¹ Дворкин А. Л. Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования. Издание 3-е, переработанное и дополненное. Издательство братства во имя св. князя Александра Невского. Нижний Новгород, 2002.

² Организованная преступность / под ред. А. И. Долговой, С. В. Дьякова. Москва: Юрид. лит., 1989.

джені культурів: психологічне маніпулювання і суспільство», повністю присвячений тільки цій проблемі¹.

Під час отримання інформації з телебачення та Інтернету, одночасно відбувається сприйняття візуальним та аудіальним (слуховим) шляхами. Отже, доцільно у програмі телепередач включати освітні випуски у сфері духовного життя суспільства та релігійної освіти громадян. Участь в таких програмах обов'язково повинні брати, окрім представників різних релігій, фахівці з психології, медицини, правознавства, педагогіки та представники практичних підрозділів системи правоохоронних органів, а також інші спеціалісти у разі необхідності.

На нашу думку, представникам світових релігій необхідно брати участь також у сучасних телевізійних проєктах, тим самим привертати увагу суспільства до багатовікових світових релігій. Таким чином, буде підкреслено, що історичні традиційні релігії не є чимось сталим, пережитком минулого, а цілком сучасні, актуальні, тому для задоволення духовних потреб суспільства не обов'язкового вигадувати щось нове. Особливо це актуально на фоні того, що сучасний телеефір наповнений інформацією про Бога, яку цілодобово на власний лад віщають через телеканали «Новый христианский» та «Возрождение».

Особлива ситуація складається з інформацією в мережі Інтернет. Доступ до мережі мають практично усі, тому без ускладнень можна отримати інформацію з будь-яких питань. У такому способі отримання інформації вагоме місце займає зміст інформації та можливість людини правильно його розуміти. Гостро стоїть питання саме зі змістом викладеної інформації, тому що на теперішній час питання про відповідальність за поширення неправдивої інформації в мережі Інтернет не до кінця врегульовано на законодавчому рівні.

¹ Феномен деструктивных культов и контроля сознания. Дата оновлення: 13.04.2011. URL: <http://antisektaperm.livejournal.com/32191.html> (дата звернення: 11.11.2013).

Отже, не володіючи навіть мінімальними знаннями у релігійній сфері, інформація з Інтернету може негативно вплинути на розвиток духовного світу людини.

Ще одним із способів отримання інформації є радіо. У цьому випадку інформація отримується аудіальним шляхом (слуховим). Така інформація може надходити як у рубриці новин, так і у рамках окремих тематичних передач. Вплив інформації, що лунає з радіо, є однозначно вагомим, оскільки інформація неодноразово повторюється протягом дня і часто лунає як фон, впливаючи на підсвідомість людини.

Таким чином, інформацію про духовне життя суспільства необхідно висвітлювати у засобах масової інформації, маючи на меті релігійне виховання громадян та роз'яснення сучасної релігійної ситуації в країні та світі в цілому. Вона повинна надаватися спеціалістами з відповідних галузей, які нестимуть персональну відповідальність за достовірність інформації.

Як приклад можна навести політику попередження негативних наслідків діяльності тоталітарних сект Сполучених Штатів Америки, яка будується переважно на впровадженні широкої інформованості суспільства. Маючи в своєму правовому полі майже дві тисячі нормативно правових актів, що регулюють взаємовідносини держави з релігійними організаціями, все одно будь-яка інформація про діяльність тоталітарних сект підлягає оприлюдненню через усі ЗМІ.

Третім ідеологічним способом, що входить до системи протидії діяльності тоталітарних сект, є науководослідна робота, а саме: проведення спільних практичних нарад, науково-практичних конференцій, круглих столів і семінарів, спрямованих на розробку фахових рекомендацій щодо протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам духовної безпеки України провідними кафедрами ВНЗ МВС, СБУ, ГУР МО, СЗР України.

Для обміну передовим досвідом та координації проведення досліджень важливою буде участь у зазначених заходах представників практичних правоохоронних органів. До питання протидії діяльності тоталітарних сект вони

мають безпосереднє відношення, першими стикаючись з правопорушеннями та злочинами з боку тоталітарних сект. Проаналізувавши практичний досвід, можна виявити труднощі, що виникають під час розслідування та особливості проведення окремих слідчих дій, огляду місця події, допиту свідків, потерпілих та підозрюваних, обшуку, призначення судових експертиз та запропонувати кримінологічні рекомендації щодо удосконалення їх проведення.

Представники галузі релігієзнавства можуть роз'яснити коректне однозначне використання спеціальної термінології в галузі релігії та пояснити явища і процеси, що відбуваються у сучасному духовному світі. Правильне застосування наданої інформації унеможливить тлумачення законодавства на користь тоталітарних сект.

Залучати до конференцій і семінарів необхідно і медичних працівників з галузі психології та психіатрії. Надана ними інформація допоможе зрозуміти психологічний стан людини-адепта тоталітарної секти, здатність розуміти і керувати своїми діями, а також оцінити наслідки заподіяної шкоди фізичному та психічному здоров'ю.

Проаналізувавши отриману інформацію, спеціалісти з галузі права можуть заповнити прогалини у діючому законодавстві та розробити нове ефективне законодавство у регулюванні релігійної сфери.

Ще одним ідеологічним способом, що має місце в системі протидії діяльності тоталітарних сект, є просвітницька робота представників традиційних релігій та міжрелігійний діалог, який забезпечується світовими релігіями.

Звичайно, серед різних релігій, особливо коли вони співіснують на території однієї держави, а також серед конфесій в рамках однієї релігії будуть виникати теологічні та епістемологічні суперечки, та це не є приводом для конфліктів. Навпаки, дії світових релігій повинні бути направлені на вирішення спільних проблем, без визначення віросповідання. Отже, в результаті міжрелігійного діалогу важливо знайти заходи протидії таким явищам, як тероризм, війна, агресія, голод, проституція, незаконні аборти, питання евтаназії, суїциду, фізичних катувань, психологічного примусу, рабства, перелюбства, торгівлі людьми, ва-

жких умов праці та ін., які загрожують життю всього людства¹.

Необхідність релігійного діалогу зазначає й І. В. Бестужев-Лада, який стверджує, що спроби нав'язати іншому свою релігію силоміць, обманом, маніпулюванням свідомістю людини є бузувірство, справа, огидна Богу. На думку вченого, всі світові релігії і релігійні організації (окрім тоталітарних сект) об'єднують спільні проблеми, за виключенням суто конфесійних, які повинні бути предметом діалогу серед глобальних проблем сучасності, а саме: гонитва озброєнь; зниження народжуваності у світі; стан навколишнього середовища; стан культури; злочинність, особливо тероризм; якісні зміни умов розвитку особистості і суспільства у зв'язку з комплексною комп'ютеризацією виробництва; релігійне виховання зростаючого покоління. У цьому діалозі особливе місце повинні займати проблеми свободи совісті та пов'язані з нею віротерпимість, роль більшості і положення меншин в країнах з декількома релігіями, релігійні і національні елементи у формуванні культурної ідентичності того чи іншого народу світу, взаємовплив культур та ін.²

У багатьох парафіях РПЦ з моменту появи різного роду релігійних сект на території Росії вивішуються списки нових релігійних організацій, діяльність яких становить загрозу для психічного і фізичного здоров'я громадян і спрямована на порушення прав і свобод людини. Така діяльність сприяє профілактиці збільшення чисельності і поширенню діяльності зазначених релігійних сект, так як офіційна негативна оцінка сектантства ієрархами РПЦ сприймається не тільки православними християнами, але і значної частиною суспільства³.

¹ Aydı D. Tarih boyunca Dinlerarası Diyalog. İstanbyl: İşık Yay, 2004.

² Бестужев-Лада И.В. Диалог между религиями: Возможен ли? Нужен ли? *Вопросы философии*. 2002. № 4. С. 60–66.

³ Демидов А. В. Правовое обеспечение предупреждения преступности, связанной с противоправной деятельностью религиозных организаций деструктивного характера. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2010. № 2 (46). С. 68–71.

Можливо, така практика має дещо обмежений характер, оскільки ознайомитися з такою інформацією можуть здебільшого люди, які мають вже власні релігійні переконання (чи то обраний спосіб життя, чи то формальне ставлення до релігії), проте зазначена практика приносить більше користі, аніж байдужість до процесів, що досліджуються.

В результаті проведеного опитування представників традиційної релігії (УПЦ) у м. Харків та Харківській області встановлено, що робота із дослідження діяльності тоталітарних сект на сьогоднішній день не проводиться. Пояснюється такий стан речей тим, що кожна людина самостійно обирає свій шлях до Бога. Складно надати таким діям позитивну чи негативну оцінку, з одного боку, це виглядає як неухильне дотримання православних догматів, а з іншого – як самоусунення. Такий контраст особливо виражений на фоні того, що тоталітарні секти усіма правдами й неправдами змагаються за кожного адепта, а традиційна релігія смиренно очікує своїх дітей.

З огляду на вказане вище можна зробити висновок: якщо людина має загальну релігійну освіту, поінформована про сучасну релігійну ситуацію та спостерігає за діями світових релігій взагалі, та релігій, які взаємодіють на території батьківщини, то у неї не виникне необхідності шукати допомоги у невідомих, щойно створених з химерними ідеями релігійних організаціях, які на повірку виявляються тоталітарними сектами.

2.4 Організаційно-тактичні заходи протидії діяльності тоталітарних сект

Протидія злочинності проявляються через активну діяльність державних і недержавних, спеціалізованих і неспеціалізованих суб'єктів.

Ці суб'єкти здійснюють певні види зв'язків: зв'язки взаємодії, будови, функціонування, забезпечуючи життєді-

яльність системи, зв'язки розвитку, координації і субординації, керування та самокерування¹.

В широкому значенні до протидії злочинності залучаються органи державної влади, органи місцевого самоврядування, судові органи та правоохоронні органи, вся система галузевих органів управління, підприємств, установ, організацій, що функціонують у різних сферах суспільної діяльності, громадські об'єднання і окремі громадяни. З цього приводу О. М. Бандурка та О. М. Литвинов зазначають, що «здебільшого вказана діяльність здійснюється переважно більшістю названих органів або організацій «супутньо» в процесі вирішення набагато загальніших питань. Лише для порівняно невеликої частини цих суб'єктів, які реалізують спеціальні цілі і завдання протидії злочинності, наділені відповідними правами і обов'язками з впливу на ті або інші кримінальні фактори і у зв'язку з цим здійснюють відповідне інформаційне, методичне, ресурсне, кадрове забезпечення, вказана діяльність є спеціально обумовленою»².

Велику групу складають спеціалізовані суб'єкти профілактики злочинів, для яких попередження злочинності є основною, головною або однією із функцій. Як вважають деякі вчені-кримінологи, їх «загальною системоутворювальною ознакою у цьому випадку є призначення для боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями (враховуючи їх попередження та профілактику), яка у цих суб'єктів є єдиною або профілюючою (одну з основних) функцією»³.

Такими суб'єктами є правоохоронні органи: Національна поліція, служба безпеки, судові органи, органи прокуратури.

Організаційно-тактичні заходи з протидії діяльності тоталітарних сект обумовлені чіткою компетенцією правоохоронних органів у забезпеченні релігійної безпеки Укра-

¹ Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / под ред. В. Н. Кудрявцева. Москва: Изд-во Московского университета, 1984.

² Бандурка О. М. Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Харків: ХНУВС, 2011. С. 80.

³ Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: монография / Алексеев А. И., Герасимов С. И., Сухарев А. Я. Москва: Норма, 2001.

їни як складової духовної безпеки України шляхом викриття, документування та знешкодження лідерів та учасників тоталітарних сект, у тому числі транснаціональних та з міжнародними зв'язками, які діють на території України та за кордоном, знешкодження їх інфраструктури та протидія вчинення ними нових злочинів¹.

Деяким напрямкам забезпечення релігійної безпеки правоохоронними органами були присвячені роботи як українських, так і закордонних науковців: В. Г. Беспальського, І. М. Бондаренка, В. О. Глушкова, О. Ф. Долженкова, М. М. Галамби, В. В. Крутова, Т. В. Кузнецової, В. В. Костицького, В. М. Петрика, М. В. Палія, А. О. Шульги та ін.

Безперечно, саме від удосконалення роботи правоохоронних органів з протидії діяльності тоталітарних сект залежить забезпечення прав і свобод громадян України у сфері духовної безпеки України. Беручи до уваги світовий досвід, слід визнати необхідність прийняття на державному рівні відповідних заходів для відстоювання національних інтересів нашої держави у релігійному напрямі.

Для якісного виконання службових обов'язків у організації діяльності системи МВС використовують два види взаємодії: внутрішню, яка базується на основі тісної співпраці з іншими службами органів внутрішніх справ, і зовнішню взаємодію, тобто координацію дій із державними органами, громадськими організаціями, трудовими колективами.

Для визначення внутрішньої взаємодії слід використати визначення з теорії оперативно-розшукової діяльності, де взаємодія – це сумісна робота двох і більше підрозділів (працівників), не підпорядкованих по службі, для концентрації сил, засобів і здійснення спільних заходів, вибору таких тактичних прийомів або їх комбінацій, які найкраще забезпечують виконання завдань у винятково короткі терміни силами і засобами, що є в розпорядженні суб'єктів взаємодії, з найменшими їх затратами, за безумовного до-

¹ Ключ В. В. Релігійний екстремізм як загроза духовної безпеки України. *Митна справа*. 2014. № 1 (2.1). С. 74–79.

тримання чинного законодавства. Їх взаємодія у рамках системи органів внутрішніх справ набуває сили об'єктивної закономірності. Однак ця закономірність діє тільки через структурне визначення оперативних підрозділів у системі МВС України, їх завдань, повноважень і компетенції¹.

Реалізація внутрішньої взаємодії правоохоронних органів може виражатись в таких формах:

- створення робочих груп при СБУ і МВС та окремих підрозділів спецслужб;
- спільне планування необхідних тактичних заходів;
- обмін практичним досвідом;
- збір та аналіз інформації про противоправні дії представників релігійних організацій, а також обмін такою інформацією;
- профілактика правопорушень чинного законодавства представниками тоталітарних сект;
- поширення інформації про противоправну діяльність релігійних організацій через ЗМІ;
- моніторинг діяльності тоталітарних сект з метою прогнозування дій її членів;
- інформування та консультування відповідних державних органів;
- оперативне супроводження релігійного середовища, створення переліку потенційно небезпечних релігійних організацій, здійснення оперативного контролю за їх керівниками та активістами;
- притягнення правопорушників до кримінальної або адміністративної відповідальності;
- протидія втручання представників релігійних організацій у внутрішні та зовнішні справи держави.

Така діяльність обумовлює необхідність фахівців з релігієзнавства у структурних підрозділах правоохоронних органів

¹ Злагода О.В. Взаємодія органів досудового розслідування з оперативними підрозділами ОВС у виявленні, припиненні та розслідуванні кримінальних правопорушень. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/41203/%C7> (дата звернення: 22.02.2016).

Отже, за допомогою правоохоронних органів наша держава може максимально захистити свій духовний простір від негативного впливу з боку тоталітарних сект шляхом своєчасного виявлення умов скоєння злочинів та застосування необхідних заходів щодо їх попередження та розкриття.

Розглядаючи зовнішню взаємодію, виділяють чотири напрямки такої діяльності:

- удосконалення державної політики у забезпеченні духовної безпеки України;
- профілактика злочинів та нейтралізація потенційних та реальних загроз у сфері духовної безпеки України;
- виявлення, припинення та розслідування злочинів, скоєних на релігійному підґрунті, а також екстремістськими, релігійно-політичними організаціями тощо;
- протидія злочинам, скоєних на релігійному підґрунті транснаціональною організованою злочинністю¹.

До першого напрямку діяльності В. В. Ключ відносить вдосконалення чинного законодавства, а також відсутність єдиної консолідуючої ідеології, закріпленої на державному рівні. Нами у попередніх підрозділах були детально розглянуті зазначені заходи протидії діяльності тоталітарних сект. Можна погодитися з В. В. Ключом, який, окрім дезорієнтації молоді, поширення порнографії та значних культурних і духовних експансій з боку окремих релігійних організацій (тоталітарних сект), руйнування сім'ї, розвитку біологічних відносин на рівні інстинкту задоволення, до сучасних загроз у четвертому поколінні прав людини за міжнародними стандартами відносить зміну статі, трансплантацію органів, одностатеві шлюби тощо².

Другий напрямок діяльності включає систему ефективних заходів з профілактики потенційних та реальних загроз у релігійній сфері. Реалізація таких заходів можлива у разі взаємодії зовнішніх суб'єктів і здійснюється у таких формах:

¹ Ключ В. В. Шляхи удосконалення взаємодії між правоохоронними органами у забезпеченні духовної безпеки України. *Митна справа*. 2013. № 4 (2.2). С. 233–239.

² Там само.

- розробка і подання до органів законодавчої влади пропозицій з питань загальної та індивідуальної профілактики злочинів та правопорушень;

- обмін інформацією про виявлені злочини, правопорушення, а також причини і умови, що сприяли їх скоєнню, безпосередня боротьба з якими віднесена до компетенції одного органу;

- визначення і нормативне закріплення переліку необхідної інформації та порядку обміну такою інформацією між правоохоронними та іншими органами, для своєчасного застосування заходів щодо запобігання злочинам. Для своєчасного і повного отримання необхідної інформації слід створити банк даних при Раді національної безпеки і оборони України, в якому будуть міститися відомості про тоталітарні секти; їх лідерів; структуру; правопорушення та злочини, скоєні їх adeptами, тощо;

- сумісна розробка пропозицій щодо усунення умов і причин, що сприяють вчиненню злочинів, та внесення таких пропозицій до відповідних інструкцій міністерств і відомств.

Виявлення, припинення, розслідування та доказування злочинів, скоєних на релігійному підґрунті, є головною метою третього напрямку суб'єктів зовнішньої взаємодії. Діяльність суб'єктів у цьому напрямку повинна бути спрямована не тільки на виявлення правопорушень з боку її adeptів, а й на виявлення та припинення злочинної діяльності релігійної організації в цілому.

Враховуючи те, що тоталітарні секти у своїй діяльності використовують негативний маніпулятивний вплив на свідомість людей (як правило, прихованого характеру) – це вимагає від оперативних підрозділів МВС України ефективно використовувати різноманітні засоби пошуку, виявлення і фіксації отриманої інформації щодо загроз у сфері духовної безпеки України.

Враховуючи викладене вище, під час своєї професійної діяльності оперативні підрозділи повинні керуватися низкою правил для доказування злочинної діяльності тоталітарних сект. У разі можливості відвідувати заходи, що проводяться тоталітарними сектами, було б доцільно фік-

сувати їх на відео- та радіоносії. Ці матеріали у подальшому можуть бути використані для проведення психологічної експертизи для встановлення маніпулятивного впливу на психіку людини.

Ще одним непростим, але важливим моментом, є виявлення деталей фінансової діяльності тоталітарної секти. Нами у попередньому розділі робився акцент на тому, що головною метою майже всіх тоталітарних сект є збагачення керівництва тоталітарних сект шляхом фізичної експлуатації та психологічного насильства над своїми адептами, а не духовний розвиток особистості. «Запрошені» до лав тоталітарної секти потенційні послідовники проходять ретельну перевірку, перш ніж стати «новим ресурсом».

Також на первинному етапі розслідування або в ході перевірки відомостей про злочин важливо швидко та максимумно повно провести вилучення всіх матеріалів, що мають відношення до діяльності тоталітарної секти. Це може бути проведено в рамках оперативно-розшукової діяльності, обстеження приміщення, а також після порушення кримінальної справи, в рамках слідчих дій¹.

Більше того, слід завжди пам'ятати, що представники тоталітарних сект володіють високим рівнем комунікативної підготовки. Своїми здібностями вони користуються на будь-якій стадії провадження справи проти співрозмовника, який, як правило, менш інформований в питаннях релігії.

В рамках останнього напрямку діяльності – протидія транснаціональній організованій злочинності у сфері боротьби зі злочинами, скоєними на релігійному підґрунті чи тоталітарними сектами, необхідно зазначити, що фундаментальним нормативно-правовим документом, який регулює взаємодію між правоохоронними органами на міжнародному рівні є Конвенція Організації об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятої резолюцією 55/25 від 15 листопада 2000 року. Так, у

¹ Грушко Н. В., Козловский П. В. Противодействие деятельности деструктивных религиозных культов: уголовно-процессуальный и психологический аспекты. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2012. № 4 (51). С. 66–69.

зазначеному документі ст. 1 проголошує, що мета даної Конвенції полягає у взаємодії та досягненні у справах більш ефективного співробітництва у профілактиці транснаціональної організованої злочинності та боротьби з нею¹.

Отже, необхідно з урахуванням можливостей взаємодії створити підрозділи при ВМС України, основною функцією яких буде протидія транснаціональним релігійно-політичним організаціям і сектантським рухам, які безпосередньо несуть шкоду державі і суспільству².

Ці підрозділи проводитимуть за запитами зацікавлених сторін оперативно-розшукові заходи та окремі процесуальні дії у справах таких категорій.

Необхідно зауважити, що міжнародна співпраця повинна проходити не тільки на рівні правоохоронних відомств, які займаються боротьбою з незаконною діяльністю тоталітарних сект, але і на рівні фінансових міністерств, а також з представниками компетентних урядових структур.

З огляду на те, що більшість тоталітарних сект має широке міжнародне коріння та керівництво за кордоном, оперативно-розшукова діяльність має бути спрямована і на «пошук і фіксацію фактичних даних про розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави. Потреба в отриманні такої розвідувальної інформації є підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності»³. З практичного досвіду тоталітарні секти ведуть розвідницьку діяльність. Саме ці заходи забезпечать релігійну безпеку України на національному рівні.

¹ Конвенція Організації об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: прийнята резолюцією 55/25 від 15.11.2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення: 18.10.2014).

² Ключ В. В. Проблеми щодо протидії транснаціональній злочинності та іншим загрозам національній безпеці України. *Митна справа*. 2009. № 6, Ч. 2. С. 128–133.

³ Ключ В. В. Особливості забезпечення духовної безпеки держави. *Національні інтереси та проблеми забезпечення безпеки України*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 19.03.2008 р.). Кіровоград: Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, 2008. С. 116–121.

Суб'єктами зовнішньої взаємодії поряд з державними органами можуть бути і громадські організації, трудові колективи, окремі громадяни тощо.

Залежно від того, яке завдання поставлене правоохоронним органам, вони можуть звернутися до будь-якого із зазначених вище суб'єктів для отримання необхідної інформації.

Форми взаємодії вельми різноманітні, тому їх вибір визначається самими учасниками залежно від конкретної обстановки

- взаємне інформування про злочини та інші правопорушення;
- інформування громадськості про результати діяльності у сфері боротьби з тоталітарними сектами;
- спільне розроблення і реалізацію різних заходів, спрямованих на попередження правопорушень;
- спільну організацію правової та виховної роботи серед населення;
- надання методичної й організаційної допомоги громадським організаціям з боку правоохоронних органів.

Так, наприклад, орган, який здійснює реєстрацію статутів релігійних організацій, може надати інформацію про внесення змін до статуту релігійної організації, а також чи потрібні були додаткові висновки спеціалістів при реєстрації. Представники традиційних або світових релігій можуть допомогти у розумінні та вживанні певних релігійних термінів. Медичні працівники можуть визначити вплив на фізичне та психічне здоров'я потерпілих. В окремих випадках може знадобитися певний досвід осіб, які свого часу перебували у складі тоталітарної секти, а також досвід їх родичів чи близьких осіб.

Підсумовуючи зауважимо, що форми взаємодії суб'єктів протидії діяльності тоталітарних сект – вельми різноманітні, тому їх вибір визначається самими учасниками залежно від конкретної обстановки, а саме: взаємне інформування про злочини та інші правопорушення; інформування громадськості про результати діяльності у сфері боротьби з тоталітарними сектами; спільне розроблення і реалізацію превентивних заходів, спрямованих на

запобігання й припинення відповідних правопорушень; спільна організація правової та виховної роботи серед населення; надання методичної й організаційної допомоги громадським організаціям з боку правоохоронних органів; залучення ЗМІ для висвітлення реальної релігійної ситуації.

2.5 Зарубіжний досвід протидії діяльності тоталітарних сект

У квітні 1984 р. Комітет Європарламенту у справах молоді, культури та спорту подав доповідь «Про активність деяких новітніх релігійних рухів у країнах Європейської співдружності» (за іменем доповідача отримала назву доповідь Коттрела). У ній згадано рухи, що викликали занепокоєність громадськості тими чи іншими діями. І хоча підкреслюється, що повна свобода релігії та думки є незаперечною цінністю і що Європарламент не має права засуджувати будь-які вірування, релігійні практики, доповідь Коттрела пропонує 13 критеріїв, які варто визнати країнам-членам Євросоюзу для визначення меж легітимності релігійної активності (нашій державі необхідно орієнтуватися на ці вимоги тому, що вона претендує на повноправне членство в Євросоюзі). Ось ці критерії:

1) неповнолітні не повинні примушуватися до членства в русі та приймати урочисті обітницькі, які б визначали спосіб їхнього життя на тривалу перспективу;

2) необхідно надавати певний період для обдумування майбутньої участі у релігійній організації;

3) після приєднання до організації новонаверненому має надаватися можливість контактувати з родиною і друзями;

4) члени організації, які вже розпочали курс навчання, не повинні примушуватися до того, аби його продовжувати;

5) мають поважати такі індивідуальні права, як право залишити організацію; право контактів із оточенням поза організацією (персонально або поштою чи телефо-

ном); право на незалежну пораду щодо участі в русі, право у будь-який час звернутися за медичною допомогою;

6) нікого не можна примушувати порушувати закони, зокрема збирати гроші для організації жебракуванням чи проституцією;

7) рухи не мають наполягати на виконанні постійних зобов'язань від потенційних рекрутів, наприклад, студентів чи туристів, які завітали до тієї чи іншої країни;

8) під час рекрутування до організації її назва та принципи мають бути негайно правдиво повідомлені;

9) на запит компетентних органів рухи мають повідомляти адресу чи приблизне місце знаходження своїх членів;

10) новітні релігійні рухи мають страхувати тих, хто перебуває на їхньому утриманні, а на тих, хто на них працює, мають поширюватися всі закони про соціальне страхування відповідної країни;

11) якщо особа подорожує за кордоном в інтересах релігійної організації, остання має взяти на себе відповідальність за повернення її додому, особливо у разі її захворювання;

12) листи, а також інформація про телефонні дзвінки від рідних членам рухів мають передаватися негайно;

13) якщо рекрутований до організації має дітей, він повинен зробити все від нього залежне для подальшого їх навчання, уникаючи обставин, що загрожують їхньому добробуту¹.

Доповідь Коттрела пояснює, що йдеться не про спроби взяти під контроль релігійну активність або індивідуальне право сповідувати ту чи іншу релігію, але в ній підкреслюється: «... якщо особа зазнала соціальної або ментальної катастрофи внаслідок утягнення до новітніх релігійних рухів, чи не повинно суспільство допомогти їй? Якщо людину відібрали в її сина, доньки, родини чи друзів, чи

¹ Петрик В. Європейський досвід виявлення й попередження екстремістських та інших протиправних проявів з боку представників неокультів. *Запобігання радикалізації і тероризму: міжнародний досвід і національний вимір*: зб. матеріалів круглого столу/за ред. М. Г. Гуцало. Київ: НІСД, 2012. С. 70–78.

можна це ігнорувати? Так само, якщо відібрали їхні гроші та майно, даючи натомість фальшиві обіцянки, чи не потрібно на це реагувати?» У доповіді визначається, що наявні правові межі в кожній країні, що є членами ЄС, є достатніми для розв'язання проблем, що виникають навколо новітніх релігійних рухів, проте автор рекомендував створити спеціальні парламентські комісії для дослідження цих проблем. Чотири країни ЄС уже створили такі комісії: Австрія, Бельгія, Німеччина і Франція¹.

22 грудня 1995 р. було оприлюднено доповідь Французької парламентської комісії з проблеми так званих «сект»; доповідь Бельгійської парламентської комісії на 670 сторінках з'явилася у травні 1997 р.; Німецької – у червні того самого року. У всіх доповідях міститься спільний висновок: феномен нових культів є дуже складним для визначення; не менш складним виявився підрахунок членів цих організацій. Автори майже однотайні принаймні у п'яти пунктах: наявної інформації про секти і психокульти не достатньо для того, аби ухвалити якісь остаточні норми чи робити остаточні висновки; деякі групи є цілком небезпечними, деякі – становлять потенційну небезпеку; уряд повинен дозволити більш ретельно дослідити діяльність деяких новітніх релігійних рухів; потрібна більша відповідальність з боку владних структур за можливі негативні наслідки з боку цих угруповань. Доповідь Бельгійської комісії містила перелік 189 релігійних організацій, і хоча пояснювалося, що сам факт включення до переліку ще не означає, що діяльність організації супроводжується негативними наслідками, але сама поява списку спричинила гострі дебати. Особливо бурхливу реакцію викликало внесення до списку чотирьох католицьких організацій (серед них знаменита Опус Деї). Доповідь Французької парламентської комісії містила 172 «небезпечних культів» і також згадувалася одна католицька спільнота, що викликало протести багатьох єпископів².

¹ Там само.

² Петрик В. Європейський досвід виявлення й попередження екстремістських та інших противоправних проявів з боку представників неокультів. *Запобігання радика-*

На сьогоднішній день Україна має тільки загальний список релігійних організацій (діючих, недіючих, незареєстрованих), який наданий Департаментом у справах релігій та національностей Міністерства культури України. Жодних офіційних посилань на небезпечність деяких релігійних організацій немає, натомість іноземні держави прямо забороняють діяльність таких організацій (наприклад «Церква Сасентології» заборонена у Франції, «Свідки Єгови» у Російській Федерації).

Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи від 5 лютого 1992 р. № 1178 пропонує для країн-членів Ради Європи внести до базових освітніх програм об'єктивну всебічну інформацію про поширені релігії у світі та про права людини, елементи порівняльного релігієзнавства. Інформація про різні релігійні утворення, їхні особливості та реальну дійсність має бути доступна широкому загалу. З цією метою тим державам, які ще не ратифікували Європейської Конвенції про захист дітей, рекомендується утворювати незалежні інституції, які б накопичували та поширювали відповідну інформацію, а також ухвалити законодавство, яке б дало змогу реально запровадити цю Конвенцію. Вже наявне законодавство про захист дітей має виконуватися більш послідовно. Вступаючи до того чи іншого культу, люди повинні бути інформовані про те, що вони можуть вийти з них. Нарешті ті, хто працює в культурах, мають бути зареєстровані в органах соціального забезпечення і на них мають поширюватися всі соціальні гарантії, навіть у тому разі, якщо вони вирішать залишити культ¹.

На жаль, і така практика відсутня у нашій країні. У попередньому підрозділі 2.3 «Ідеологічні заходи протидії діяльності тоталітарних сект» докладно обґрунтована необхідність базової освіти з релігієзнавства, яка має надаватися у загальноосвітніх навчальних закладах.

лізації і тероризму: міжнародний досвід і національний вимір: зб. матеріалів круглого столу / за ред. М. Г. Гуцало. Київ: НІСД, 2012. С. 70–78.

¹ Там само.

Резолюція Європарламенту від 29 лютого 1996 р. ще раз підтверджує беззастережність визнання свободи совісті та релігії як фундаментальних свобод, зосереджує увагу держав-членів Ради Європи на певних елементах діяльності «асоціацій, які називають сектами». Оскільки ці асоціації діють усередині Європейського Союзу, вони можуть розраховувати на захист своїх свобод та індивідуальних свобод своїх членів. Проте, враховуючи, що деякі з них принижують особистість, порушують права людини і національне законодавство, культивують расистську ідеологію, практикують фінансові зловживання та ухилення від сплати податків, вживають наркотики тощо, Європарламент був змушений ще раз повернутися до цієї проблеми. У зв'язку з цим державам-учасникам рекомендовано ефективно застосовувати чинне законодавство проти зловживань у релігійній сфері, забезпечити такі законодавчі – адміністративні, фіскальні, карні – заходи, які б виявилися достатніми для попередження незаконної діяльності сект. Урядам пропонується утримуватися від автоматичного надання статусу релігійних організацій і навіть передбачити можливість переглянути статус тих сект, що користуються з кримінальною метою правовими перевагами, наданими релігійним організаціям. Держави-учасниці запрошуються до більш інтенсивного обміну інформацією між собою із сектантської проблематики, а також до більшої пильності, аби субсидії Європейського Співтовариства не були використані для незаконної сектантської діяльності¹.

Із точністю до навпаки виконуються Україною рекомендації Ради Європи. Лояльний характер законодавства у релігійній сфері дозволяє без перешкод створити релігійну організацію, дотримуючись суто формальних вимог, отримати статус юридичної особи і не звітуючи ні перед ким безконтрольно займатися власними справами.

¹ Петрик В. Європейський досвід виявлення й попередження екстремістських та інших противоправних проявів з боку представників неокультів. *Запобігання радикалізації і тероризму: міжнародний досвід і національний вимір*: зб. матеріалів круглого столу / за ред. М. Г. Гуцало. Київ: НІСД, 2012. С. 70–78.

У рекомендаціях Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1412 (1999) «Протиправні дії сект» висловлюється занепокоєння стосовно діяльності груп, які вважають себе сектами, незалежно від того, називаються вони релігійними, езотеричними чи спіритуальними. До того ж у цьому документі наголошується про крайню необхідність пересвідчитись, чи відповідають дії представників неокультів, незалежно від їх походження, принципам демократичного суспільства. Тому вкрай важливо мати достовірну інформацію про ці групи та поширювати її серед широкої громадськості з тим, щоб зацікавлені особи та організації змогли надати свої коментарі з приводу об'єктивності згаданої інформації. Рекомендація наголошує на необхідності внести до навчальних програм, зокрема для підлітків, спеціальні відомості про історію окремих віровчень і філософські погляди їх представників. Надається велика увага захисту найбільш вразливих груп населення, зокрема дітей, які є членами неокультів. Передбачається впровадження рішучих заходів щодо відстоювання їхніх прав у разі поганого ставлення, гвалтування, існування розгорнутої системи заборон, індокринатії через «промивання мізків», заборони відвідувати школу та вчинення дій, що вважають соціальним службам здійснювати відповідний нагляд¹.

Отже, Парламентська Асамблея Ради Європи закликає уряди держав-членів:

– в разі необхідності створювати та підтримувати незалежні загальнонаціональні та регіональні інформаційні центри для груп релігійного, езотеричного та спіритуального характеру;

¹ Рекомендація парламентської Асамблеї Ради Європи 1412 (1999) «Про незаконну діяльність сект». *Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод* / за ред. Володимира Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; худож.-оформлювач Б. Захаров. Харків: Фоліо, 2005. С. 71–73. URL: http://www.irs.in.ua/files/publications/2006_UGSPL_Svoboda_sovesti_i_prava_ludini.pdf (дата звернення: 15.06.2017).

- включити відомості про історію окремих віровчень і філософські погляди їх представників до навчальних програм загальноосвітніх шкіл;
- застосовувати звичайні заходи, передбачені кримінальним та цивільним законодавством даної країни щодо неправомірних дій, вчинених від імені груп релігійного, езотеричного та спіритуального характеру;
- гарантувати суворе дотримання законодавства про обов'язкове відвідування школи дітьми та втручання відповідних органів у разі їх недотримання;
- у разі необхідності підтримувати створення неурядових організацій жертв або родин жертв груп релігійного, езотеричного та спіритуального характеру, особливо у країнах Центральної та Східної Європи;
- підтримувати такий підхід до релігійних організацій, який сприяв би розвитку взаєморозуміння, терпимості, діалогу та вирішенню конфліктів;
- вживати заходів проти будь-яких дій, які б призводили до дискримінації релігійних та спіритуальних меншин¹.

Крім того, Асамблея рекомендує Комітету Міністрів у разі необхідності вживати заходи щодо створення інформаційних центрів для груп релігійного, езотеричного та спіритуального характеру у країнах Центральної та Східної Європи в рамках програм допомоги цим країнам, а також передбачається створення Європейського Центру спостереження за групами релігійного, езотеричного та спіритуального характеру з метою полегшення обміну інформацією між національними центрами².

19 вересня 2001 р. Кабінет Міністрів Ради Європи прийняв Рішення № 9220 (засідання 765) щодо Рекоменда-

¹ Рекомендація парламентської Асамблеї Ради Європи 1412 (1999) «Про незаконну діяльність сект». *Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод* / за ред. Володимира Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; худож.-оформлювач Б. Захаров. Фоліо, 2005. С. 71–73. URL: http://www.irs.in.ua/files/publications/2006_UGSPL_Svoboda_sovesti_i_prava_ludini.pdf (дата звернення: 15.06.2017).

² Там само.

ції Асамблеї Ради Європи № 1412 (1999) «Протиправні дії сект», у якому містяться положення з упровадження Рекомендації. У цьому документі зазначається, що Кабінет Міністрів погоджується сконцентрувати увагу на діяльності неокультів незалежно від їх релігійного, езотеричного чи спіритуального характеру, а також погоджується із заявою Асамблеї до урядів країн-учасниць відносно заходів впливу, які необхідно активніше застосовувати щодо протиправних дій цих організацій, використовуючи існуючі положення національного кримінального або цивільного законодавства. Головною метою Рекомендації та Рішення є захист людської гідності, особливо найбільш незахищених осіб, зокрема дітей членів релігійних, езотеричних чи спіритуальних організацій. У зв'язку з цим приділяється велика увага інформуванню громадськості з приводу всіх аспектів функціонування зазначених об'єднань¹.

Парламентська Асамблея Ради Європи № 1804 (2007) містить таке положення: «Держава не має права допускати поширення релігійних принципів, доктрин та віровчень, які, будучи реалізовані, порушували б права людини». Це положення спрямоване на профілактику релігійного екстремізму, насамперед представниками неокультів².

Отже, зробивши правильний аналіз міжнародної практики, можна позбутися багатьох існуючих та потенційних загроз з боку тоталітарних сект, оскільки більшість із них має іноземне походження. Враховуючи міжнародний досвід, можна заповнити прогалини національного законодавства та запровадити способи попередження та протидії діяльності тоталітарних сект.

Для адаптації національного законодавства у сфері регулювання релігійної політики необхідно скористатися існуючими моделями правових систем іноземних держав.

Державні органи влади Федеративної Республіки Німеччини дуже гостро реагують на діяльність тоталітар-

¹ Петрик В. Європейський досвід виявлення й попередження екстремістських та інших протиправних проявів з боку представників неокультів. *Запобігання радикалізації і тероризму: міжнародний досвід і національний вимір*: зб. матеріалів круглого столу / за ред. М. Г. Гуцало. Київ: НІСД, 2012. С. 70–78.

² Там само.

них сект, хоча і не мають закону про релігію, але дії у площині релігійних переконань визначаються Конституцією ФРН.

Основний Закон зобов'язує державу дотримуватися нейтралітету у релігійних та світоглядних питаннях. Втручатися у свободу віросповідання та світогляду держава може лише за умови врахування суперечливих інтересів сторін і, в разі необхідності, захистити конституційні права третіх осіб і підтримати конституційний порядок¹.

Федеральний Уряд здійснює діяльність з інформування про нові релігійні та ідеологічні угруповання в рамках своїх конституційних обов'язків та прав. З цього приводу Федеральний Конституційний Суд 23 травня 1989 р. ухвалив рішення, в якому визначено, що на підставі своїх конституційно-правових обов'язків щодо інформування та роз'яснювальної роботи для громадськості, Уряд має право поширювати інформацію про нові релігійні угруповання та висловлювати попередження, не порушуючи водночас принципу нейтралітету. До речі, аналогічної думки дотримується і Європейська комісія з прав людини. Вона підтверджує, що державу наділено повноваженням «в об'єктивний, але критичний спосіб надавати інформацію про релігійні громади та секти». Подібна інформаційна діяльність не суперечить статті 9 (свобода думки, совісті, світогляду та релігії) конвенції про захист прав людини та основні свободи².

Також у ФРН поліція користується переліком потенційно небезпечних деструктивних релігійних організацій, за керівниками та активістами яких ведеться особливе спостереження. Якщо про діяльність будь-якого релігійного угруповання Німеччини з'являються численні свідчення, що в цій організації відбувається жорсткий тиск на його членів або вони залучаються до проведення антидержавної діяльності, то Федеральне міністерство сім'ї, осіб похилого віку, жінок та молоді поширює інформаційні матеріали, де

¹ Вайг Б. Ставлення держави до сект та «нових релігій». Досвід Німеччини. *Національна безпека і оборона*. 2000. № 10. С. 73–77.

² Там само.

звертає увагу громадян на викриті факти, попереджаючи їх про небезпеку, котру завдає членство у тому чи іншому культі¹.

Значний відсоток державних органів, політичних партій та деякі структури ділових кіл вимагають від своїх майбутніх членів або співробітників зазначати в анкеті, чи належать вони до будь-якого культу тоталітарного спрямування.

Свого часу посольство ФРН у Москві висловило своє занепокоєння поширенням на території Росії так званих «молодіжних сект» і надіслало вербальну ноту з цього приводу. Мовою оригіналу: Вербальная нота – 2604 Посольства ФРН Министерству иностранных дел Российской Федерации от 22 ноября 1995 года. У цьому документі вказується, що Федеральний уряд Німеччини тривалий час інтенсивно займається вивченням питань щодо діяльності так званих «молодіжних сект», передусім у зв'язку з можливою загрозою для соціального розвитку молоді, що становить діяльність подібних угруповань: «По мнению Федерального правительства опасность от так называемых молодёжных сект заключается, в частности, в том, что иерархическая, авторитарная структура часто противоречит общепризнанным демократическим ценностям, в том, что их основополагающая идеология и претензии на абсолютную правоту убеждений на «Пути к спасению души» соблазняют людей и полностью овладевают теми, кто ищет для себя перемен и новых ориентиров, а также в требовании безоговорочного подчинения своих членов, для чего порой применяются также изощёренные угрозы. Отрицательными последствиями членства в этих сектах могут быть: срыв школьного и профессионального образования членов, коренные изменения их личности и утрата восприятия действительности, что может привести к конфликтам с родственниками, близкими людьми. Кроме того, в результате изменений в жизнен-

¹ Кузьменко А. Аналіз соціально-правової регламентації діяльності новітніх і нетрадиційних культів у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 67–90.

ной идеологии, а также в связи с использованием сектами методов воздействия на психику человека могут возникнуть психо-социальные проблемы»¹.

У Німеччині першими почали займатися цими новими процесами великі Церкви (католицька та євангелічна). Переважно уповноважені євангелічної та католицької Церков у справах сект стали висувати ініціативи щодо дій з огляду на ці нові релігійні групи, причому такі ініціативи розроблялися за зверненнями людей, яких діяльність подібних груп торкнулася безпосередньо (батьків, родичів, друзів та колишніх прибічників). Ними було ініційовано створення інститутів для збору відповідної інформації та надання її громадськості. Експерти Федерального та земельного відомства захисту Конституції основного контррозвідувального органу Німеччини вважають, що агенти, які використовуються для розробки «Церкви Саєнтології», потребують психологічної підготовки та реабілітації. Передбачається навіть залучення до розробки саєнтологів кадрових працівників Федерального та земельного відомства захисту Конституції, для яких організують спеціальне психологічне обслуговування. Крім того, для попередження переслідування з боку саєнтологів, приймаються заходи, спрямовані на повне прикриття співробітника, який бере участь у розробці секти, включаючи його сім'ю та друзів. Представники німецької контррозвідки спрямовують свої зусилля на просування оперативних джерел у керівні структури секти, для чого передбачається виділення додаткових коштів².

Свого часу у боротьбі з церквою Саєнтології уряд Німеччини вкотре привернув світову увагу. «Федеральний уряд поширив матеріали, які застерігають німецьких громадян від приєднання до саєнтологів. Влада Баварії ухвалила рішення про введення обмежень для саєнтологів – зокрема при зарахуванні на державну службу, до того ж дія-

¹ Вербальная нота – 2604 Посольства ФРГ Министерству иностранных дел Российской Федерации от 22.11.1995 г. 4 с. URL: <http://deuspravo.narod.ru/w/wrelig.htm> (дата звернення: 23.09.2015).

² Вайг Б. Ставлення держави до сект та «нових релігій». Досвід Німеччини. *Національна безпека і оборона*. 2000. № 10. С. 73–77.

льність церкви взято під контроль земельним відомством охорони Конституції. Відкрите звернення до канцлера Г. Коля на сторінках «Інтернешнл Геральд Трибюн» із закликом припинити переслідування саснтологів, як і заява проти обмеження свободи совісті в Німеччині з боку Президента США Б. Клінтона, а також виступи різних міжнародних організацій на захист релігійних свобод не змусили Федеральний уряд змінити позицію. Канцлер Г. Кольд, наприклад, оцінив авторів відкритого листа як осіб, що не мають жодного уявлення про Німеччину. Про своє різко негативне ставлення до церкви Саснтології заявили також деякі впливові німецькі політологи, серед них і опозиційні»¹.

Варто зазначити, що сьогодні США продовжує залишатися осередком церкви Саснтології, у березні 2017 року відкрилась найбільша у Північній Америці церква Саснтології (долина Сан-Фернандо).

Отже, головною зброєю у боротьбі з тоталітарними сектами Уряд і правоохоронні органи Німеччини обрали поінформованість населення. Така поінформованість без порушення законодавства здійснюється урядовими структурами.

Поліція та контррозвідувальні органи ФРН у своїй діяльності користуються списками небезпечних релігійних організацій і здійснюють контроль за їх діяльністю.

Разом з Німеччиною обмеження свободи слова, згідно з міжнародними стандартами, зазначені в конституціях таких держав: Албанія (ст. 18 «Ніхто не може зазнавати дискримінації за ознаками статі, раси, віросповідання, національності, мови, політичних, релігійних ідеологічних переконань, економічного, освітнього, соціального становища або походження»)², Польща (ст. 53 «Свобода релігії охоплює свободу сповідувати або приймати релігію за вла-

¹ «Секти» і «культи» в Західній Європі: проблеми правового регулювання. *Людина і світ*. 1997. № 10. С. 28–30.

² Конституція Республіки Албанія. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/albania/albani-r.htm (дата звернення: 20.12.2015).

сним вибором»)¹, Литва (ст. 26 «Ніхто не може піддати примушуванню іншу особу обирати або сповідувати будь-яку релігію або віру»)².

Конституція Китайської Народної Республіки передбачає, що ніякі суспільні організації і окремі особи не можуть змусити громадян сповідувати або не сповідувати релігію, не можуть дискримінувати громадян за сповідання або несповідання релігії. Ніхто не може використовувати релігію для порушення суспільного порядку, нанесення шкоди здоров'ю громадян і збитків державній системі освіти³.

У документі «Релігія і свобода совісті в Китаї (Біла книга)» йдеться про те, що китайський уряд рішуче виступає проти дій сепаратистів, які намагаються посягти в народі суперечки, підірвати єдність держави і національну згуртованість шляхом розпалювання релігійного фанатизму⁴.

У Швейцарії рішенням Базельського кантонального парламенту неетичні або обманні методи вербування, які використовуються сектами на землі, що їм не належить, були визнані злочинами. У новому Базельському Кримінальному кодексі передбачено штраф або, у випадку повторення злочину, ув'язнення для будь-якої людини, яка «вербує або намагається завербувати перехожих на землі, яка належить суспільству або державі, використовуючи неетичні або обманні методи». Поліція має право наказувати людям не затримуватися і швидше проходити, якщо вона вбачає ознаки того, що «використовуються незаконні, особли-

¹ Конституція Польської республіки/українською мовою. URL: <http://blog.vladey.com.ua/konstituciya-polsko%D1%97-respubliki-ukra%D1%97nskoymovoyu/> (дата звернення: 20.12.2015).

² Конституція Литовской Республики. URL: http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm (дата звернення: 20.12.2015).

³ Конституція Китайской Народной Республики. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=31> (дата звернення: 20.12.2015).

⁴ Религия и свобода совести в Китае (Белая книга). Дата обновления: 30.10.1997. URL: <http://www.fmprc.gov.cn/rus/ziliao/zt/zfbps/t25320.shtml> (дата звернення: 20.12.2015).

во обманні або інші неетичні методи, або якщо до перехожих чіпляються наполегливим чином»¹.

У Швейцарії, як і у більшості країн світу, державне законодавство спрямоване не на заборону конкретних організацій, а проти незаконних методів їхньої діяльності. У свою чергу, діяльність поліції щодо спостережень на вулицях, є свого роду попередження – навряд чи людина дозволить підійти до себе невідомій особі, на діяльність якої звернули свою увагу представники правопорядку.

Уряд та національні збори Франції піддають аналізу саме явище існування новітніх релігійних рухів та вивчають питання доцільності прийняття окремих законодавчих актів стосовно регламентації діяльності неокультів у Франції. З цією метою за пропозицією Президента Франції Ж. Ширака, у липні 1995 року було створено парламентську комісію на чолі з депутатом Національних зборів Франції Аленом Гестом. В результаті вивчення документів державних установ Франції, аналізу наукових досліджень, бесід з науковцями та спираючись на опитування свідків і жертв діяльності сект, зазначена комісія підготувала доповідь².

Особливу увагу привернуло залучення до новітніх релігійних рухів неповнолітніх, які ще не можуть передбачити майбутніх негативних наслідків перебування в них. Щодо дітей, батьки яких є членами тоталітарних сект, то вони знаходяться під пильним наглядом державних структур.

У доповіді також відзначалося, що діяльність окремих сект завдає шкоди державі та суспільству в цілому. Деякі неокульти відкрито виступають проти наявних у суспільстві моральних норм, вважаючи, що тільки норми, котрі діють у цих угрупованнях, мають право на існування. Це призводить, у деяких випадках, до провокування суспільних заворушень. Проведений аналіз свідчить, що окремі секти займаються підпільним виробництвом різноманітної

¹ Чайкин В. Н. Анализ зарубежного опыта государственного регулирования деятельности организаций с признаками деструктивных культов. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2010. № 3 (19). С. 85–92.

² Кузьменко А. Аналіз соціально-правової регламентації діяльності новітніх і нетрадиційних культів у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 67–90.

продукції, незаконною фінансовою діяльністю, завдаючи таким чином економічної шкоди державі¹.

Логічним продовженням протидії діяльності тоталітарних сект стало прийняття у 2001 році Закону про діяльність культів. Його суть – не заборона сект як таких, але уточнення кримінальних санкцій, що застосовуються проти злочинної поведінки людини або організації. Зазначений закон закріплює можливість ліквідації юридичної особи у випадку доведення проти неї кримінальних звинувачень. Так, стаття 1 зазначеного закону наголошує, що може бути винесено рішення про ліквідацію юридичної особи незалежно від її форми, якщо її діяльність спрямована на створення, підтримку і використання психологічної або фізичної залежності осіб, які беруть участь у цій діяльності. Закон ввів нові склади злочинів, посилив відповідальність складів злочинів, що вже існують. Йдеться про такі діяння:

- замах умисний або неумисний на життя, фізичну або психічну цілісність людини; діяння, що піддають людину небезпеці, замах на її свободи, гідність; діяння, що піддають небезпеці неповнолітніх і замах на власність;

- нелегальна медична або фармацевтична практика;

- шахрайство, фальсифікація, поширення будь-яким способом послань, призначених для молоді, і реклама у будь-якій формі юридичної особи, цілями і діяльністю якої є створення, підтримка або використання психологічної або фізичної залежності осіб, які беруть участь у подібних організаціях;

- обман і зловживання станом незнання або недієздатності як неповнолітньої, так і дорослої особи, стан якої пояснюється віком, хворобою, фізичною, психічною недостатністю або станом вагітності, якщо це очевидно і відомо, а також людини в стані підкорення психічного або фізичного, що є результатом серйозного або повторного тиску².

Проаналізувавши зазначений закон, очевидно, що законодавець пішов шляхом не заборони конкретних орга-

¹ Там само.

² Секты против Церкви (Процесс Дворкина) / сост. Дворкин А. Л. Москва: Издательство Московской Патриархии РПЦ, 2000.

нізацій, а шляхом посилення відповідальності за протиправну діяльність, що наносить шкоду.

На підтвердження цього у 2002 році була прийнята Резолюція ПАРЄ 1309 (2002) «Релігійна свобода і релігійні меншини у Франції», в якій йдеться про незаконну діяльність сект і робиться висновок, що немає необхідності у визначенні того, що є сектою, проте необхідно сприяти тому, щоб діяльність груп релігійної, езотеричної або духовної спрямованості відповідала принципам демократичного суспільства і, зокрема, положенням статті 9 Європейської конвенції з прав людини¹.

Нині у Франції для захисту населення від шкідливих наслідків діяльності певної частини неокультур створено Комісію при Прем'єр-міністрові, робочу групу в МВС та мережу громадських організацій. Вони розробили низку рекомендацій і як наслідок – останнім часом для розпуску було оголошено вісім релігійних груп, серед них «Церква саєнтології», «Трансцендентальна медитація», «Міжнародний хрестовий похід» та інші².

Після масової загибелі членів «Ордену сонячного храму», що сталася у грудні 1995 року у Франції, французька Служба загального розвідінформування провела детальне вивчення діяльності 173 неорелігійних утворень, котрі діють у країні. Результатом вивчення стала двотомна доповідь, котра була опублікована. При цьому начальник вказаного підрозділу Ів Бертран заявив, що метою його служби була не «інвентаризація сект», а «ґрунтовний аналіз того, яку шкоду суспільству може заподіяти кожна з них». Крім того, правоохоронні органи цих країн з дозволу та фінансової підтримки уряду створюють псевдоструктури неорелігій з метою позитивного впливу на адептів або

¹ Религиозная свобода и религиозные меньшинства во Франции: Резолюция ПАСЕ1309 (2002), принята 18.11.2002 г. / неофициальный перевод. URL: <http://www.r-komitet.ru/vera/58.htm> (дата звернення: 11.08.2017).

² Кузьменко А. Аналіз соціально-правової регламентації діяльності новітніх і нетрадиційних культів у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 67–90.

компрометації їх лідерів та припинення функціонування сект згідно з чинним законодавством¹.

Отже, через посилення відповідальності як юридичних, так і фізичних осіб законодавці Франції проводять політику у боротьбі з тоталітарними сектами.

В Італії боротьба проти зловживання релігією здійснюється шляхом ретельного збирання інформації про антиконституційні прояви з боку релігійних організацій. Якщо встановлюється, що керівництво тієї чи іншої конфесії забороняє своїм adeptам зустрічатися зі своїми близькими та друзями, якщо дітей намовляють проти батьків або держави, а від членів релігійної спільноти вимагають робити значні фінансові внески, передавати майно, заповідати гроші тощо, тоді у дію вступає Кримінальний кодекс. Спецслужби Італії, з урахування зростання кількості злочинів, скоєних сектантами, проводять відповідні запобіжні заходи із залученням поліції та спецпідрозділів «ДАІ» і «РОС». До того ж у державі запроваджений державний контроль з боку податкових органів за фінансовою діяльністю релігійних громад².

В Іспанії, за підписаними з владними структурами угодами, певні привілеї має католицька церква. Особливо виділені «глибоко укорінені церкви меншин», яким надано низку переваг над іншими віросповіданнями. Всі інші конфесії діють в рамках загального законодавства і лише включені до релігійних об'єднань³.

В Австрії у 1997 році прийнято закон про релігії, згідно з яким привілейоване право надане 12-ти «визнаним релігіям»⁴.

¹ Новітні релігійні та містичні рухи: системний аналіз. Збірник наукових праць (навчальний посібник) / за заг. ред. В.М.Петрика. К., 2005. URL: <https://refdb.ru/look/1516537-pall.html> (дата звернення: 09.08.2017).

² Луценко І. Г. Закордонний досвід протидії діяльності тоталітарних сект та перспективи його використання на території України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 188–201.

³ Кузьменко А. Аналіз соціально-правової регламентації діяльності новітніх і нетрадиційних культів у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 67–90.

⁴ Там само.

У Бельгії для відстеження процесів, що відбуваються у так званому «сектантському середовищі», створена спеціальна служба «Сюрте де Л'Ета», котра поряд з виконанням інших функцій, збирає і видає всю необхідну інформацію щодо порушення законодавства на релігійному підґрунті¹.

Різно негативно оцінили діяльність неорелігій тоталітарного спрямування учасники Міжнародного семінару «Вибух окультного тоталітаризму у сучасному світі» (Данія, 1995 рік)².

У США існує практика вивчення через ФБР діяльності релігійних організацій у випадку, коли до муніципальних органів або до поліції надійшло декілька скарг, як правило, не менше п'яти³. Політика запобігання можливим негативним наслідкам діяльності певних релігійних організацій в Сполучених Штатах формується переважно на впровадженні широкої інформованості суспільства. Будь-яка інформація такого характеру підлягає оприлюдненню через всі засоби масової інформації до комп'ютерної мережі включно. У США діє закон про відповідальність за психонасилля і майже 2000 правових норм, що регулюють взаємовідносини держави з релігійними організаціями⁴.

У США активізується робота з протидії певної частини представників неокультів. Доктор Маргарет Зінгер, професор психотерапії каліфорнійського університету, виділила елементи, що роблять ці культу привабливими:

- вони пропонують спрощені життєві принципи;
- вони дають хибне відчуття спільності та захищеності від життєвих труднощів;

¹ Там само.

² Луценко І. Г. Закордонний досвід протидії діяльності тоталітарних сект та перспективи його використання на території України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 188–201.

³ Барах Л. Л. Вклад комісії Картера в організацію служби охорони психічного здоров'я. *Вісник Асоціації психіатрів України*. 1995. № 2. С. 45–57.

⁴ Там само.

– вони пропонують роботу, успіх, визнання¹.

Маргарет Зінгер закликає бути обережними з вербувальниками з різних культур, бо ризик стати членом культу підвищується при особистому контакті з ними. У зв'язку з цим вона радить: «Будьте обережні з людьми занадто приязними! Будьте обережні з людьми, які намагаються дати прості відповіді на складні життєві питання. Будьте обережні із запрошеннями незнайомих людей завітати на фестиваль, вечерю, семінар. Обережно треба ставитися до запрошень відвідати безкоштовні курси з йоги, психотерапії, медитації з самосвідомістю»².

Спеціалісти попереджають, що існує реальна можливість взяти людину під абсолютний контроль. Переконавання під тиском та «промивання мозку» можливо здійснити, витягнувши людину з нормальних умов життя та нормального ходу думок і взявши її у контрольований стан (стресову ситуацію).

У своєму щоденнику Дженні Мілз, член секти «Храм Народів», яка загинула в Гайані разом з іншими прихильниками цього релігійного угруповання, вірно підкреслила різкий контраст між привабливою формою та деструктивним змістом: «Якщо ви зустріли найприязніших людей у вашому житті, які приведуть вас у найтеплішу компанію, де лідером буде найнатхненніша та найбільш розуміюча вас людина, якщо ви дізнаєтесь, що мета цієї групи настільки чудова, що ви й не думали, що її можна досягти – знайте, що це занадто красиво, щоб бути правдою»³.

Нове законодавство Японії надає право правоохоронним органам здійснювати трирічний нагляд за діяльністю релігійних організацій, члени яких протягом останніх десяти років були звинувачені у масових вбивствах. Поліції також дозволяється проводити обшуки за місцем розташування секти, а вказані культу зобов'язані щоквартально

¹ Кузьменко А. Аналіз соціально-правової регламентації діяльності новітніх і нетрадиційних культур у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 67–90.

² Там само.

³ Там само.

надавати доповідь про свою діяльність до органів влади і управління¹ [80].

У 1999 році при Прем'єр-міністрові Республіки Польщі створено спеціальну експертну раду з числа представників зацікавлених міністерств, відомств і католицької церкви, основним завданням якої є координація діяльності державних органів з протидії поширенню сектантства у державі. Міністерству юстиції РП доручено виробити чіткі юридичні визначення понять релігійних сект, груп і рухів, а також надати уряду пропозиції щодо внесення відповідних змін у чинне законодавство. Наглядовій раді по телебаченню та радіомовленню дано вказівку напрацювати спеціальні внутрішні інструкції із запобігання пропаганди сектантства в електронних ЗМІ. Польський єпископ РКЦ, на випадок можливих спроб захисту нових деструктивних віровчень в Європі з боку США, погрожує «застосуванням авторитету всієї католицької церкви»².

У 1999 році під тиском православної церкви та громадських об'єднань керівництво Румунії визнало недоцільним проведення в м. Бухарест міжнародної конференції Свідків Єгови³.

Згідно з положеннями Закону Литовської республіки «Про релігійні общини і співтовариства», держава визнає тільки дев'ять релігійних конфесій із статусом традиційних. Отримання подібного привілею іншими конфесіями можливе тільки за рішенням Сейму і не раніше 25 років після їх первинної реєстрації⁴.

¹ Кузьменко А. Аналіз соціально-правової регламентації діяльності новітніх і нетрадиційних культів у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 67–90.

² Новітні релігійні та містичні рухи: системний аналіз. *Збірник наукових праць* (навчальний посібник) / за заг. ред. В. М. Петрика. К., 2005. URL: <https://refdb.ru/look/1516537-pall.html> (дата звернення: 09.08.2017).

³ Луценко І. Г. Закордонний досвід протидії діяльності тоталітарних сект та перспективи його використання на території України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 188–201.

⁴ Кузьменко А. Аналіз соціально-правової регламентації діяльності новітніх і нетрадиційних культів у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 67–90.

Президент Латвії запропонував доповнити закон про релігійні організації та кримінальний кодекс статтями щодо відповідальності незареєстрованих тоталітарних структур за нанесені громадянам фізичні та психічні збитки. Навесні 1986 року міністерство юстиції Латвії відмовило у реєстрації Свідкам Єгови¹.

Законодавство Білорусії забороняє призначення іноземних громадян на керівні посади в релігійних організаціях².

У Вірменії, за законом 1997 року про релігії, крім панівної вірменської Апостольської Церкви, всі інші конфесії мають суттєві обмеження³.

Ст. 5 закону Литовської Республіки «Про релігійні громади і спільноти» (1995 р.) містить перелік традиційно існуючих у Литві релігійних громад, які є частиною історичної, духовної та соціальної спадщини країни: католики латинського обряду, католики східного обряду, євангелісти-лютерани, євангелісти-реформати, православні, старообрядці, іудеї, мусульмани-суніти та караїми. Для того щоб отримати статус державного визнання, тобто традиційної релігії, необхідно мати термін існування не менше 25 років після первинної реєстрації у Литві⁴.

Безапеляційними доказами небезпечного характеру діяльності тоталітарних сект є матеріали справи, в якій Комітет захисту свободи совісті Російської Федерації під керівництвом Г. Якуніна пред'явив позов до професора О. Дворкіна. Предметом суперечки стала брошура О. Дворкіна «10 вопросов навязчивому незнакомцу или пособие для тех, кто не хочет быть завербованным», написана на замовлення Православної церкви, і яку пан Г. Якунін визнав такою, яка не відповідає дійсності та порушує честь,

¹ Там само.

² Кузьменко А. Аналіз соціально-правової регламентації діяльності новітніх і нетрадиційних культів у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 67–90.

³ Там само.

⁴ Религия и закон: конституционно-правовые основы свободы совести, вероисповедания и деятельности религиозных организаций: сборник правовых актов с комментариями / сост. и автор комментариев А. Протопопов. Москва: Паллада, 1996.

гідність і ділову репутацію нетрадиційних релігійних організацій як в РФ, так і за кордоном. В рамках цієї справи захистом було надано до суду низку матеріалів, які засвідчують, що нетрадиційні релігійні організації в інших країнах мають погану репутацію, про небезпеку їх діяльності там сказано доволі багато, а саме:

- рішення Європейського парламенту від 12 лютого 1996 року про порушення прав людини в нетрадиційних релігійних організаціях, де говориться про жорстоке поводження з людьми, сексуальні домагання, незаконне позбавлення волі, торгівлю людьми, підбурення до насильства, поширення расистських поглядів, про торгівлю наркотиками та зброєю, порушення трудового законодавства, незаконну лікарську діяльність та ін.;

- висновки Національної Асамблеї Франції від 22 грудня 1995 року за результатами розслідування діяльності сект у Франції, які були надруковані в документі «Секти у Франції». Там наводились приклади колективного самогубства в сектах, вербування дітей, побиття, пригнічення, позбавлення волі, нелегальної медичної діяльності, а також приклади сексуальної агресії щодо членів сект. Крім того, у висновках Національної Асамблеї Франції робиться посилання на рішення Верховного Суду Версаля (лютий 1995 року), в якому керівники секти «Цитадель» були визнані винними в насильницьких діях над неповнолітніми, у викраденні людей, позбавленні волі, а також зроблені посилання на вирок Верховного Суду Діжона від 09 січня 1987 року, яким визнаний винним директор центру «Наркокон» (одного з підрозділів Церкви саєнтології), який був звинувачений у ненаданні допомоги члену секти, який перебував у небезпеці. У документі Національної Асамблеї Франції зроблені також посилання на вирок Верховного Суду Парижа від 13 жовтня 1993 року, яким завідувач виданням журналу саєнтології визнаний винним у наклепі. В американському журналі «Тайм» 06 травня 1991 року була опублікована стаття Річарда Бехара «Саєнтологія: процвітаючий культ жадоби та влади». У статті йдеться про злочинний характер і мафіозність міжнародної секти саєнтології. По факту цієї публікації саєнтологи висунули позов до жу-

рналу «Тайм» про спростування відомостей, які містяться у публікації. У позові було відмовлено;

– рішення Афінського суду від 03 червня 1986 року, яким була розпущена організація під назвою «Культурна організація Бхактіведанта», а її майно передано державі. Суд визнав, що цілі функціонування цієї організації суперечать суспільному порядку. У судовому рішенні наводяться свідчення протиправної діяльності цього нетрадиційного релігійного руху та заподіяння шкоди психічному і фізичному здоров'ю людей;

– довідка посла РФ у ФРГ пана Терехова на ім'я заступника міністра охорони здоров'я Шабаліна від 20 вересня 1996 року, в якій повідомляється, що в Німеччині були винесені вироки та судові рішення у справах, що виникли у зв'язку з протиправною діяльністю нетрадиційних релігійних організацій; рішення окружного суду м. Фукуока (Японія) від 27 травня 1994 року та заява національної мережі юристів Японії від березня цього ж року. Ці документи були присвячені справі Церкви Об'єднання Муна, а саме: Окружний суд м. Фукуока 27 травня 1994 року у своєму рішенні визнав, що діяльність Асоціації Святого Духа за об'єднання всесвітнього християнства (Церква Об'єднання Муна) – це, по суті, недобросовісна торгівля, ціль якої – отримання прибутку шляхом обману і залякування громадян. А саме, було зазначено, що члени цієї секти змушують людей купувати іменну печатку або чотки, причому, пояснюючи необхідність покупки, продавці заявляють, що таким чином людина зможе звільнитися від страшної долі своїх предків, стверджували, що якщо не придбати священні предмети прямо зараз, батьки скоро помруть, діти захворіють, чоловік буде зраджувати і т. ін. Такі проповіді тривали довгі часи, і багато людей здійснювали покупки від страху перед зловісним пророцтвом, намагаючись назавжди позбутися продавця-віщуна. Національна мережа юристів Японії особливо акцентувала увагу на тому факті, що Мун за допомогою своїх співробітників отримує від населення великі суми пожертвувань, що призводить до збіднення населення та концентрацію грошей у нетрадиційній релігійній організації. Для захисту своїх співвітчизників

національна мережа юристів Японії висунула Муну, керівнику центром Церкви Об'єднання у Кореї, вимоги про продаж в інтересах жертв, що мешкають в Японії, частки власності, придбаної Церквою Об'єднання завдяки ошукуванню японців; припинити збір грошей і не примушувати до цього японських послідовників Муна¹.

За результатами цієї справи інформація, що міститься в книзі професора О. Дворкіна, визнана достовірною та такою, що відповідає дійсності.

Небезпечність тоталітарних сект виходить із кримінального забарвлення їх внутрішнього життя, що провокує вчинення злочинів членами сект. До фактів про злочини, вчинені членами тоталітарних сект, можна віднести і такі:

– 4 лютого 1997 р. колишній член секти «АУМ Сінрікьо» 31-літній Акіра Агамата був засуджений до 17 років позбавлення волі за вбивство бізнесмена у Осаке та за нанесення тілесних ушкоджень двом іншим людям за допомогою отруйного газу. Вбивство було скоєне за наказом лідера секти Секо Асахарі, який запідозрив, що він є агентом поліції;

– у березні 1997 р. 39 членів «Небесної брами» покірили із собою на ранчо «Санта Фе», прийнявши смертельну дозу барбітуратів у поєднанні з алкоголем;

– у березні 1997 р. 5 членів секти «Ордену сонячного храму» скоїли самогубство у Канаді;

– 8 жовтня 1998 р. – самогубство 24 осіб – членів секти «Церква всесвітнього послання про останнє попередження» або «Доктрина братства», в Уганді;

– 23 листопада 1999 р. 5 членів релігійної секти неоп'ятидесятників з Алтаю (Якутія) засуджені міським судом за катування 10-річного хлопчика, який помер від побоїв².

У Франції майже 15 років продовжувалася гучна судова справа. За результатами цієї справи Апеляційний суд Парижа визнав Національний центр саєнтології винним у

¹ Александрова И., Любарская Г. Честь и достоинство тоталитарных сект. *Адвокат*. 1998. № 6. С. 114–119.

² Луценко І. Г. Закордонний досвід протидії діяльності тоталітарних сект та перспективи його використання на території України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 188–201.

шахрайстві та оштрафував на 600 тисяч євро. Тяжбу розпочали 5 колишніх послідовників ще у 1998 році¹.

Вони звинуватили керівництво Церкви саєнтології, яка у Франції вважається сектою, у тому, що вони обманом змушували їх сплатити десятки тисяч франків за психологічні тести та вітамінні курси. Юристи позивачів назвали це рішення історичним, а адвокати саєнтологів заявили, що спробують оскаржити його в касаційному суді².

Враховуючи викладене вище, необхідно зазначити, «... більш детальне вивчення й аналіз зарубіжного законодавства з протидії та попередження діяльності тоталітарних сект дасть змогу обґрунтовано, вмотивовано, толерантно, з урахуванням інтересів людей (як віруючих, так і атеїстів), нових релігійних організацій, традиційних релігій і, врешті-решт, держави створити нормативну базу, що сприяло б розвитку тих релігійних організацій, які дійсно збагачують духовний світ людини, та унеможливити виникнення таких, що занапащають життя людей»³.

¹ Апелляционный суд Парижа утвердил приговор в отношении французского Центра саєнтологии. URL: https://www.1tv.ru/news/2012-02-03/103707-апелляционный_суд_парижа_утвердил_приговор_v_otnoshenii_frantsuzskogo_tsentra_saentologii (дата звернення: 11.08.2013).

² Там само.

³ Луценко І. Г. Закордонний досвід протидії діяльності тоталітарних сект та перспективи його використання на території України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 188–201.

ВИСНОВКИ

Дисертація містить теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що виявляється у комплексному кримінологічному аналізі діяльності тоталітарних сект та формулюванні на цій основі пропозицій з удосконалення заходів щодо протидії пов'язаним з нею злочинам. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків, основними з яких є такі:

1. Ознаками тоталітарної секти є: структурованість, ієрархічність, наявність специфічної мети діяльності (незаконне заволодіння майном, жертвоприношення, слідування пророцтвам з релігійних чи квазірелігійних джерел тощо); квазірелігійна ідеологічна основа функціонування, особливі методи впливу на adeptів; наявність внутрішньої нормосистеми, що визначає соціально-групові статуси, систему стягнень та заохочень, ціннісну основу життєдіяльності та групової взаємодії; оперування усталеними формами злочинної діяльності, а також наявність харизматичного лідера; власні переклади і трактування термінів та основоположних релігійних текстів; обрання нових (прізвиськ) імен своїм adeptам; обов'язкові норми поведінки та покарання за їх невиконання; контроль поведінки і думок adeptів; суворо регламентований розпорядок дня; участь у культовій практиці всіх членів секти; прихований зміст учення; впевненість у власній обраності (обраність як лідера, так і вчення або членів секти); апокаліптичний характер; поляризований погляд на світ; проведення регулярних сповідей; оперування специфічними, навантаженими спеціальним змістом, мовними засобами; високий рівень згуртованості; плагіат, еklektизм віровчень у напрямі осучасненні релігійної догматики; прагнення до легалізації, влаштування своїх членів в органи державної влади, в тому числі й правоохоронні органи; активне (як правило, агре-

сивне) реагування на критику; негативне світосприйняття; виправдання буденного; використання брехні; розвинені системи маскування діяльності; багаторівнева система посвятих; постійна ескалація стану ворожнечі; підживлювання ресентименту.

2. Здійснено кримінологічну класифікацію тоталітарних сект. В результаті сформовано фасетну класифікаційну систему, в якій враховано такі критерії поділу: зміст релігійного віровчення; типи релігійного керівництва; характеристика засновників; ступінь суспільної небезпечності діяльності; період їх існування та сфери впливу; географічна локація та зміст кримінальної і криміногенної діяльності.

3. Встановлено, надано опис та пояснення формам і методам діяльності тоталітарних сект в механізмі їх кримінальної активності. Запропоновано розділити діяльність тоталітарних сект на три стадії: зовнішнє вербування, адаптацію та контроль особистості. Форми і методи, які використовують у своїй діяльності тоталітарні секти, різняться за змістом та зовнішнім проявом, але завжди спрямовані на досягнення цілі лідера організації. І форми, і методи діяльності тоталітарних сект в механізмі їх кримінальної активності мають прихований зміст і не відповідають справжньому характеру діяльності організації.

4. Охарактеризовано соціально шкідливі наслідки діяльності тоталітарних сект в механізмі криміногенної детермінації, що проявляються через суспільно небезпечний характер діяльності самої організації, а також як детермінант кримінальної активності, які формуються опосередковано, через особистісно деструктивний вплив на адептів.

5. Визначено поняття та надана характеристика системі заходів протидії діяльності тоталітарних сект, до якої включено: профілактику, запобігання (відвернення), припинення і кримінально-правову превенцію. Зазначені заходи покликані захищати духовну безпеку суспільства і реалізуються через: покращання рівня духовної культури суспільства; вивчення релігійної ситуації країни з метою виявлення тоталітарних сект; аналіз діяльності тоталітарних сект для припинення їх кримінальної та криміно-

генної активності; застосування заходів кримінально-правового впливу.

6. Надано опис правовим заходам протидії діяльності тоталітарних сект, розроблено пропозиції щодо їх удосконалення. Запропоновано зміни й доповнення до ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо розширення підстав для обмеження права на свободу світогляду і віросповідання, обґрунтована необхідність розширення і конкретизації законодавчих вимог щодо осіб, які можуть бути засновниками релігійних організацій, а також удосконалення порядку перевірок фінансової звітності, перевірок діяльності таких організацій, підстав для проведення обов'язкової релігієзнавчої експертизи в межах кримінальних проваджень.

Доведена доцільність внесення змін до ст.ст. 180, 181 КК України щодо заміни терміна «релігійний обряд» на термін «релігійна діяльність», що охоплює всі складові діяльності релігійних організацій.

Відстоюється думка про необхідність удосконалення правових засад запобігання злочинній діяльності тоталітарних сект шляхом прийняття Закону України «Про протидію екстремістської діяльності».

7. Розкрито зміст ідеологічних заходів протидії діяльності тоталітарних сект. Ці заходи покликані забезпечити населення повною і достовірною інформацією про релігійну ситуацію регіону, країни і світу та охоплюють систему освітніх, науково-дослідних та інформаційно-просвітницьких заходів, що організуються та реалізуються органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськістю, релігійними об'єднаннями.

8. Визначено, надано опис і пояснення організаційно-тактичним заходам протидії діяльності тоталітарних сект, а також сформовані пропозиції щодо їх удосконалення для своєчасного виявлення причин і умов скоєння злочинів, застосування необхідних заходів щодо їх запобігання, припинення та розкриття, які реалізуються через зовнішню і внутрішню взаємодію як спеціалізованих, так і неспеціалізованих суб'єктів кримінально-превентивної діяльності.

Основними напрямками зовнішньої взаємодії є: удосконалення державної політики у сфері забезпечення інформаційної та духовної безпеки України; профілактика злочинів та нейтралізація потенційних і реальних загроз у сфері духовної безпеки України; виявлення, припинення та розслідування злочинів, вчинених на релігійному підґрунті, у тому числі екстремістськими організаціями; протидія злочинам, вчинюваних на релігійному підґрунті транснаціональними організованими злочинними угрупованнями.

Внутрішня взаємодія здійснюється за такими основними напрямками: спільна розробка і подання до суб'єктів правотворчості різних рівнів пропозицій з питань загальної та індивідуальної профілактики злочинів; обмін інформацією про виявлені злочини, їх причини і умови; визначення і нормативне закріплення переліку необхідної інформації та порядку обміну такою інформацією між правоохоронними та іншими органами державної влади, для своєчасного застосування заходів щодо запобігання злочинам, спільна розробка пропозицій щодо нейтралізації (мінімізації впливу) криміногенних факторів. Відстоюється думка про необхідність створення інформаційного банку даних на уніфікованій платформі інформаційних систем правоохоронних органів, в якому будуть міститися відомості про тоталітарні секти, їх лідерів, структуру, правопорушення, в тому числі й злочини, вчинені їх адептами.

9. Здійснено аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду протидії діяльності тоталітарних сект та вироблено пропозиції щодо використання окремих його складових у вітчизняній кримінологічній практиці, а саме: 1) створення спеціальних парламентських комісій; 2) складання переліку небезпечних культів; 3) інформування населення про нові релігійні та ідеологічні угруповання, діяльність традиційних церков у справах сект; 4) посилений податковий контроль та фінансовий моніторинг діяльності релігійних об'єднань; 5) превентивний нагляд та оперативне супроводження діяльності релігійних організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова И., Любарская Г. Честь и достоинство тоталитарных сект. *Адвокат*. 1998. № 6. С. 114–119.
2. Аналіз та прогноз злочинності: конспект лекцій. URL: <http://studies.in.ua/analiz-ta-prognoz-zlochynnosti-tekst.html> (дата звернення: 10.01.2017).
3. Антонян Ю. М. Криминология: избранные лекции. Москва: Логос, 2004. 448 с.
4. Антошкина Н. Сайентология похожа на сетевой маркетинг // К истине. Миссионерско-апологетический проект. URL: http://www.k-istine.ru/sects/scientology/scientology_antoshkina.htm (дата звернення: 17.10.2013).
5. Апелляционный суд Парижа утвердил приговор в отношении французского Центра саентологии. URL: https://www.1tv.ru/news/2012-02-03/103707-appeylyatsionnyu_sud_parizha_utverdil_prigovor_v_otnoshenii_frantsuzskogo_tsentra_saentologii (дата звернення: 11.08.2013).
6. Байда А. О. Правове забезпечення психологічної безпеки суспільства. *Адвокат*. 2012. № 8 (143). С. 29–34.
7. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Харків: ХНУВС, 2011. 308 с.
8. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 168–177.
9. Барах Л. Л. Вклад комиссии Картера в организацию службы охраны психического здоровья. *Вісник Асоціації психіатрів України*. 1995. № 2. С. 45–57.
10. Барсов М. В. Четвероевангелие: толкования и руководство к изучению. Т. 1. *Сборник статей по истолковательному и назидательному чтению Четвероевангелия с библиографическим указателем*. Москва: Лепта, 2002. 944 с.

11. Бестужев-Лада, И.В. Диалог между религиями: Возможен ли? Нужен ли? *Вопросы философии*. 2002. № 4. С. 60–66.

12. Бирюков В. Ю. Оценка деструктивности нетрадиционных религиозных организаций: постановка проблемы, ее юридические и социально-психологические аспекты. *Труды СПИИРАН*. 2007. Вып. 5. С. 151–160.

13. Білоус І. М. Загальна характеристика релігійних організацій, діяльність яких побудована на деструктивних ідеологіях. *Вісник Академії Адвокатури України*. 2006. Вип. 5. С. 124–130.

14. Блувштейн Ю. Д., Зырин М. И., Романов В. В. Профилактика преступлений. Минск: Университетское, 1986. 286 с.

15. Богдановський І. В. Маніпуляція і контроль свідомості як основні механізми соціально-психологічного впливу на адептів нетрадиційних релігійних об'єднань. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2010. № 1. С. 111–117.

16. Бойко А. П. Формально-логические основы классификации. *Логические проблемы исследования научного познания (Семантический анализ языка)*. Москва: Изд-во Московского университета, 1980. С. 115–123.

17. Боков А. В. Методы контроля сознания в деструктивных культах. 2007.19.06 / Официальный сайт выпускников Тобольской духовной академии. URL: <http://www.tds.net.ru/index.php/nauchnye-trudy/91-sektovedenie/133-metody-kontrolya-soznaniya-v-destruktivnykh-kultakh> (дата звернення: 19.05.2013).

18. Большой экономический словарь / под. ред. А. Н. Азрилияна. 7-е изд., доп. Москва: Институт новой экономики, 2008. 1472 с.

19. Британська енциклопедія. URL: <https://uk.glosbe.com/uk/ru/%D0%91%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 11.07.2013).

20. В Україні активізувалися релігійні секти, які користуються людською вразливістю. *ТСН*. Дата оновлення: 22.09.2014. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/v-ukrayini-aktivizovalisya-religiyni-sekti-yaki-koristuyutsya-lyudskoyu-vrazlivistyu.html> (дата звернення: 25.03.2016).

21. В центрі Києва секта Мунтяна проводить пекарські сеанси вигнання бісів, викачуючи із людей гроші. *ТСН*. Дата оновлення: 30.09.2013. URL: <https://tsn.ua/kyiv/v-centri-kiyeva-sekta-montyana-provodit-shaleni-seansi-vignannya-bisiv-vikachuyuyuchi-z-lyudey-groshi-313425.html> (дата звернення: 25.03.2016).

22. Вайг Б. Ставлення держави до сект та «нових релігій». Досвід Німеччини. *Національна безпека і оборона*. 2000. № 10. С. 73–77.

23. Василевич М. В. Психологічно-правові засади діяльності релігійних організацій (сект). *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 6. С. 26–30.

24. Вебер М. Избранные произведения / под ред. Ю. Давыдова. Москва, 1990. 244 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2002. 1440 с.

26. Вербальная нота – 2604 Посольства ФРГ Министерству иностранных дел Российской Федерации от 22.11.1995 г. 4 с. URL: <http://deuspravo.narod.ru/w/wrelig.htm> (дата звернення: 23.09.2015).

27. Вербування. URL: <http://vseslova.com.ua/word/Вербування-17007u> (дата звернення: 22.08.2014).

28. Верховний суд Росії заборонив «Свідків Єгови». *Радіо свобода*. Дата оновлення: 20.04.2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28442859.html> (дата звернення: 24.05.2017).

29. Вишневецька І. Управа на збоченця. *Україна молода: щоденна інформаційна політична газета*. Дата оновлення: 14.07.2011. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1911/116/68012/> (дата звернення: 09.11.2013).

30. Волков. Е. Н. Основные модели контроля сознания. *Журнал практического психолога*. 1996. № 5. С. 86–95.

31. Воробьева И. Б. Вербовка как способ вовлечения в нетрадиционные религиозные объединения. *Актуальные проблемы современной юридической науки и практики*: межвуз. сб. науч. тр. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 2010. Вып. 4. С. 298–309.

32. Воробьева И. Б. Термин «секта» и его использование в юриспруденции. *Вестник Саратовской государственной академии права*. 2010. № 3 (73). С. 160–164.

33. Воронин Ю. А. Введение в криминологию: курс лекций; учеб. пособие. Москва: Флинта: МПСИ, 2008. 256 с.

34. Гарин А. А., Иванов А. В. Тоталитарные секты и деструктивные культы: справочное пособие. Казань: КЮИ МВД России, 2008. 79 с.

35. Гишинский Я. И. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. 520 с.

36. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. по-сіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

37. Головатий М. Ф., Панасюк М. Б. Соціальна політика і соціальна робота: термінологічно-понятійний словник. Київ: МАУП, 2005. 560 с.

38. Гор А. ВКонтакте заборонили, загрози залишилися: як українців обманюють у мережі. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2017-06-01/vkontakte-zapretili-ugrozyi-ostalis-kak-ukraintsev-obmanyivayut-i-verbuuyut-v-seti/12599> (дата звернення: 11.09.2017).

39. Горский Д. П. Логика: учебное пособие для пед. ин-тов. Изд. 2-е, испр. Москва: Учпедгиз, 1963. 292с.

40. Григулевич И. Р. Пророки «Новой истины». Москва: Политиздат, 1983. 303 с.

41. Грушко Н. В., Козловский П. В. Противодействие деятельности деструктивных религиозных культов: уголовно-процессуальный и психологический аспекты. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2012. № 4 (51). С. 66–69.

42. Гумилёв Л. Н. Тысячелетие вокруг Каспия: монография. Москва: Мишель и Ко, 1993. 336 с.

43. Дадалко В. А. Теневая экономическая деятельность отдельных общественных организаций. *Экономические науки*: научно-информационный журнал. 2009. № 1 (50). С. 71–77.

44. Дворкин А. Сектоведение. Тоталитарные секты: опыт системного исследования. Нижний Новгород: Изд. Братство во имя св. князя Александра Невского, 2000. 655 с.

45. Дворкин А. Л. Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования. Нижний Новгород: Издательство Христианская библиотека, 2012. 813 с.

46. Дворкин А. Л. Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования. Издание 3-е, переработанное и дополненное. Издательство братства во имя св. князя Александра Невского. Нижний Новгород, 2002. 702 с.

47. Дворкин А. Л. Сектоведение. Тоталитарные секты. Опыт систематического исследования. Нижний Новгород: Христиан. б-ка, 2007. 813 с.

48. Демидов А. В. Правовое обеспечение предупреждения преступности, связанной с противоправной деятельностью религиозных организаций деструктивного характера. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2010. № 2 (46). С. 68–71.

49. Демидов А. В. Религиозные организации деструктивного характера и специфика предупреждения органами внутренних дел их криминальной деятельности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2010. 24 с.

50. Дининг Д. Оккультные убийства / пер. с. англ. Москва: Панорама, 1998. 384 с.

51. Діденко Р. Ф. Деструктивні культу та псевдорелігійні тоталітарні секти – загроза людству нового тисячоліття. *Проблеми відродження духовності в умовах глобальної кризи*. 2010. Ч. 1. С. 92–96.

52. Долінін Д. В. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, як склад злочину, закріплений в Кримінальному Кодексі України. URL: http://www.rusnauka.com/22_PNR_2009/Pravo/50165.doc.htm (дата звернення: 22.08.2014).

53. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. Москва: Речь, 2003. 304 с.

54. Дрёмин В. Н. Миграция и проблемы обеспечения криминологической безопасности в Причерноморском регионе. *Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць*. Одеса, 2004. № 20. С. 123–131.

55. Дроботова Л. А. Проблема моральності особи та її духовності у сучасному суспільстві, світі, середовищі. *Проблеми відродження духовності в умовах глобальної кризи*. Ірпінь, 2010. Ч. 1. С. 97–100.

56. Дудар Н. П., Филипович Л. О. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). Київ: Наукова думка, 2000. 132 с.

57. Егорцев А. Тоталитарные секты: свобода от совети: статьи, документы, журналистские расследования деятельности нетрадиционных религиозных организаций в современной России. Москва, 1997. 107 с.

58. Єленський В. Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. 420 с.

59. Єленський В. Є., Перебенесюк В. П. Релігія. Церква. Молодь. Київ: АЛД, 1996. 160 с.

60. Єленський В. Новітні рухи – зони занепокоєння. *Людина і світ*. 2000. № 9. С. 2–10.

61. Єленський В. Релігія і право. *Людина і світ*. 2001. № 9. С. 32–41.

62. Жеребкін В. Є. Логіка: підручник. 9-те вид., стер. Київ: Знання, КОО, 2006. 255 с.

63. Злагода О.В. Взаємодія органів досудового розслідування з оперативними підрозділами ОВС у виявленні, припиненні та розслідуванні кримінальних правопорушень. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/41203/%C7> (дата звернення: 22.02.2016).

64. Злочини з іменем Бога на вустах (релігійні злочини). URL: <http://narodna-osvita.com.ua/592-zlochiny-z-menem-boga-na-vustah-relgyn-zlochiny.html> (дата звернення: 25.10.2014).

65. Игнатова А. Н. Уголовный закон охраняет права несовершеннолетних. Москва: Юридическая литература, 1971. С. 81.

66. Игошев К. Е., Шмаров И. В. Социальные аспекты предупреждения преступлений. Москва, 1980. 225 с.

67. Иншаков С. М. Криминология. Москва.: Юриспруденция, 2000. 432 с.

68. Иванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навчальний посібник. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. 264 с.

69. Иващенко О. Моя версія «Білого братства». *Душовіт*. 2003. № 3. С. 35–38.

70. Ідеологія – Історія України. URL: <http://histua.com/slovník/i/ideologiya> дата звернення: 11.05.2017).

71. Как секты и черные культы вербуют украинцев? *Абзац! Новий канал*. Дата оновлення: 30.05.2014. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ab7F4KDKatM> (дата звернення: 25.03.2016).

72. Карась А. Г. Роль релігійних цінностей у процесі формування права. *Український науково-теоретичний часопис*. 2010. № 4. С. 58–62. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/23643/1/3-Karas.pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.03.2014)

73. Карпец И. И. Проблемы преступности. Москва: Юрид. лит., 1969. 168 с.

74. Киренко С. Г. Кримінально-правова протидія злочинам, учиненим на релігійному підґрунті. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 178–183.

75. Классификация тоталитарных сект и деструктивных культов Российской Федерации (В помощь епархиальному миссионеру) / Миссионерский отдел Российского Патриархата РПЦ. Белгород, 1996. 80 с.

76. Клейменов М. П. Прогнозирование криминологической безопасности. *Закономерности преступности, стратегия борьбы и закон* / под. ред. профессора Долговой А. И. Москва: Российская Криминологическая ассоциация, 2001. С. 41–45.

77. Ключ В. В. Релігійний екстремізм як загроза духовної безпеки України. *Митна справа*. 2014. № 1 (2.1). С. 74–79.

78. Ключ В. В. Шляхи удосконалення взаємодії між правоохоронними органами у забезпеченні духовної безпеки України. *Митна справа*. 2013. № 4 (2.2). С. 233–239.

79. Ключ В. В. Особливості забезпечення духовної безпеки держави. *Національні інтереси та проблеми забезпечення безпеки України*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 19.03.2008 р.). Кіровоград: Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, 2008. С. 116–121.

80. Ключ В. В. Проблеми щодо протидії транснаціональній злочинності та іншим загрозам національній безпеці України. *Митна справа*. 2009. № 6, Ч. 2. С. 128–133.

81. Конвенція Організації об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: прийнята резолюцією 55/25 від 15.11.2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення: 18.10.2014).

82. Конституція Китайської Народної Республіки. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=31> (дата звернення: 20.12.2015).

83. Конституція Литовської Республіки. URL: http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm (дата звернення: 20.12.2015).

84. Конституція Республіки Албанія. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/albania/albani-r.htm (дата звернення: 20.12.2015).

85. Конституція Польської республіки/українською мовою. URL: <http://blog.vladey.com.ua/konstituciya-polsko%D1%97-respubliki-ukra%D1%97nskoju-movoju/> (дата звернення: 20.12.2015).

86. Конституція України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 11.10.2015).

87. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. Київ: Атіка, 2008. 352 с.

88. Кравчук В. В. Государство и церковь во Франции: отношение к новым религиозным движениям. *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*: информационно-аналитический бюллетень. Москва: РАГС, 1997. № 2. С. 114–120.

89. Кривега Л. Д. Світоглядні орієнтації в умовах трансформації суспільства: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03. Харків, 1999. 30 с.

90. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: монография / Алексеев А. И., Герасимов С. И., Сухарев А. Я. Москва: Норма, 2001. 496 с.

91. Криминология: учеб. для юрид. вузов/под общ. ред. А. И. Долговой. Москва: ИНФРА-М Норма, 1997. 779 с.

92. Криминология: учебник / под ред. акад. В. Н. Кудрявцева, проф. В. Е. Эминова. Москва: Юристъ, 1997. 512 с.

93. Кримінальне право України: підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ, Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. 416 с.

94. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. Харків: Право, 2009. 288 с.

95. Криминологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

96. Криминологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

97. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / под ред. В. Н. Кудрявцева. Москва: Изд-во Московского университета, 1984. 208 с.

98. Кузьменко А. Аналіз соціально-правової регламентації діяльності новітніх і нетрадиційних культур у конкурентній боротьбі з публічною посткомуністичною владою України. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 67–90.

99. Кукушкіна Г. А. Церковь саентологии: основы вероучения, культовая и внекультовая практика (Социально-философский анализ): дис. ... канд. филос. наук: 09.00.13. Москва, 2003. 152 с.

100. Кучкина А. Секта из России отнимает у украинцев квартиры. *Вести*. Дата обновления: 26.01.2016. URL: <https://vesti-ukr.com/strana/133433-sekta-iz-rossii-otnimaet-u-ukraincev-kvartiry> (дата звернення: 18.04.2016).

101. Леоненко Т. Є. Злочинність на релігійному ґрунті: феномен, детермінація, запобігання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2015. 538 с.

102. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 39 с.

103. Литвинов Г. Методы вербовки и способы удерживания адептов в секте, проблема детей в тоталитарных и деструктивных культах. URL: <http://www.zaistinu.ru/articles?aid=792> (дата звернення: 29.04.2014).

104. Лифтон Р. Технология «промывки мозгов». Психология тоталитаризма. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2005. 576 с.

105. Ліберальна ідеологія. Дата оновлення: 31.10.2013 URL: <http://svitohlyad.com.ua/novyny-i-suspilstvo/liberalna-ideolohiya/> (дата звернення: 18.07.2016).

106. Ліберальна ідея в Україні. URL: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r04.htm> (дата звернення: 17.07.2016).

107. Ликоть О. Сектантство – загроза суспільству. URL: [http://77.47.193.10/pub/pavlov/Books/Ukrainika/%D5%F3%E4%EB%B3%F2%20\(%D0%B3%E7%ED%E5\)%C4%EE%E1%B3%F0%EA%E0%20%F0%B3%E7%ED%EE%EC%E0%ED%B3%F2%ED%B3%F5%20%F3%EA%F0%E0%BF%ED%F1%FC%EA%E8%F5%20%EA%ED%E8%E6%EE%EA%20-%202/l/likoto/sect.html](http://77.47.193.10/pub/pavlov/Books/Ukrainika/%D5%F3%E4%EB%B3%F2%20(%D0%B3%E7%ED%E5)%C4%EE%E1%B3%F0%EA%E0%20%F0%B3%E7%ED%EE%EC%E0%ED%B3%F2%ED%B3%F5%20%F3%EA%F0%E0%BF%ED%F1%FC%EA%E8%F5%20%EA%ED%E8%E6%EE%EA%20-%202/l/likoto/sect.html) (дата звернення: 11.07.2013).

108. Луценко І. Г. Закордонний досвід протидії діяльності тоталітарних сект та перспективи його використання на території України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 188–201.

109. Луценко І. Г. Питання класифікації тоталітарних сект та їх значення для протидії злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 211–221.

110. Люстратор. Спецпроект. Як секти ошукують українців. *Телеканал 2+2*. Дата оновлення: 06.09.2016. URL:

https://www.youtube.com/watch?v=8V9d7GKMу_M (дата звернення: 15.08.2017).

111. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Київ: А.С.К., 2001. 352 с.

112. Махнач В. Л. Очерки православной традиции. Москва: Хризостом, 2000. 351 с.

113. Махнач В. Л., Елишев С. О. Политика. Основные понятия: справочник, словарь. Москва: ОЛМА Медиа Групп, 2008. 288 с.

114. Медицький І. Б. Запобігання злочинності: навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2008. 231 с.

115. Мерзлов Ю. А. Социальная опасность тоталитарных сект. *Противодействие этническому и религиозному экстремизму*. Омск: Омский государственный университет, 2007. С. 50–55.

116. Мешканки монастиря «секти догналитів» у Брюховичах відмовилися від медобстеження. *ZAXID.NET*. Дата оновлення: 14.07.2017. URL: https://zaxid.net/meshkanki_monastirya_sekti_dognalitiv_u_bryuhovichah_vidmovilisya_vid_medobstezhennya_n1431194 (дата звернення: 15.08.2017).

117. Милль Д. С. Система логики: силлогистической и индуктивной: Изложение принципов доказательства в связи с методами научного исследования / перевод с англ. под ред. В. Н. Ивановского. 2-е, вновь обраб. изд. Москва: Издание Г. А. Лемана, 1914. LXXXI, [2], 880 с.

118. Минто В. Дедуктивная и индуктивная логика. 3-е издание. Москва: Типография Высочайше утвержд. т-ва И. Д. Сытина, 1898. 544 с.

119. Міжнародна поліцейська енциклопедія: в 4 т. Київ: Атіка, 2007. Т. 4. 966 с.

120. Молчанов И. Секреты деструктивных культов и тоталитарных сект. (Корпоративные тайны тех, кто любит Господа профессионально). URL: <http://psyfactor.org/secta.htm> (дата звернення: 13.10.2013).

121. Мостовая Е. «На все воля Иеговы»: Скончалась 4-летняя казахстанка, спрятанная религиозной матерью в Индии от врачей. URL: <https://newtimes.kz/eksklyuziv/item/55721-na-vse-volya-iegovy-skonchalas-4-letnyaya->

kazakhstanka-spryatannaya-religioznoj-materyu-v-indii-ot-vrachej (дата звернення: 25.07.2017).

122. Мулюн А. Противозаконная деятельность тоталитарных сект и методы правовой защиты общества и личности. URL: http://ukrsekta.info/clauses/385-protivozakonnaja_dejatelnost_totalitarnykh_sekt_i_metody_pravovoj_zashhity_obshhestva_i_lichnosti.html (дата звернення: 18.11.2016).

123. Мухаметжанов Д. Деструктивные культы на территории России. О некоторых проблемах предупреждения их деятельности. *Закон и право*. 2008. № 10. С. 88–91.

124. Найбільш небезпечні секти. URL: https://molomo.com.ua/inquiry/terrible_sect.html (дата звернення: 10.08.2017).

125. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Юрид. думка, 2009. 1236 с.

126. Новітні релігійні та містичні рухи: системний аналіз. *Збірник наукових праць* (навчальний посібник)/за заг. ред. В. М. Петрика. К., 2005. URL: <https://refdb.ru/look/1516537-pall.html> (дата звернення: 09.08.2017).

127. Новопащин А. Тоталитарные секты – угроза обществу и демократии. URL: <http://scorcher.ru/mist/sects/8.php> (дата звернення: 17.01.2015).

128. Новые религиозные объединения России деструктивного и оккультного характера: справочник. Белгород, 2002. 446 с.

129. Новые религиозные объединения России деструктивного и оккультного характера: справочник / Миссионерский отдел Московского Патриархата РПЦ. Информ.-аналит. вестн. № 1. 3-е изд. Белгород, 2002. 446 с.

130. Новые религиозные организации России деструктивного и оккультного характера: справочник / Миссионерский отдел Московского Патриархата. Ростов-на-Дону, 1997. 315 с.

131. Новые религиозные организации России деструктивного и оккультного характера: справочник / Мис-

сионерский отдел Московского Патриархата Русской Православной Церкви. Ростов-на-Дону, 1998. 460 с.

132. О свободе совести и о религиозных объединениях: Федеральный закон № 125-ФЗ от 26.09.1997 г. (с изменениями). URL: <http://graph.garant.ru:8080/SESSION/PILOT/main.htm> (дата звернення: 22.07.2015).

133. О свободе совести и религиозных организациях: Закон Республики Беларусь № 2054-XII от 17.12.1992 г. URL: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=119%3A1&catid=42%3Aaccount&Itemid=69&lang=ru (дата звернення: 22.07.2015).

134. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва: Рус. яз., 1970. 816 с.

135. Организованная преступность / под ред. А. И. Долговой, С. В. Дьякова. Москва: Юрид. лит., 1989. 352 с.

136. Осипов А. И. Тоталитарные секты, технология обмана. Минск: Издательство Белорусского Экзархата, 2013. 224 с.

137. Папастасис Х. К. Государственно-церковные отношения в Греции. *Мировой опыт государственно-церковных отношений*: учебн. пособие. 2-е изд., дополн. и перераб. / под общ. ред. д. ф. н., проф. Н. А. Трофимчука. Москва, 1999. С. 150–154.

138. Парахонський Б. О., Сьомін С. В. Нетрадиційні релігійні культури як питання національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2000. № 1–2. С. 200–212.

139. Педагогический словарь: в 2 т. / ред. И. А. Каиров. Москва: АПН РСФСР, 1960. Т. 1. 774 с.

140. Петрик В. Європейський досвід виявлення й попередження екстремістських та інших противоправних проявів з боку представників неокультивів. *Запобігання радикалізації і тероризму: міжнародний досвід і національний вимір*: зб. матеріалів круглого столу / за ред. М. Г. Гуцало. Київ: НІСД, 2012. С. 70–78.

141. Пиз А., Гарнер А. Язык разговора. Москва: Эксмо-Пресс, 2007. 224 с.

142. Плешаков В. А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимовлия-

ния организованной преступности и преступности несовершеннолетних. Москва: Академия МВД России, 1998. 144 с.

143. Познышев С. В. Религиозные преступления с точки зрения религиозной свободы. Москва, 1906. 310 с.

144. Помогите спастись от секты. *Говорить Україна. Канал Україна*. Дата обновления: 23.07.2013. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ММaKv9fbwoI> (дата звернення: 25.03.2016).

145. Понятие и сущность идеологии. URL: <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/ideologiya.html> (дата звернення: 17.07.2016).

146. Поняття політичного режиму. Всеукраїнський студентський архів. URL: http://100balov.com/data/rus/Zvitij_z_praktijkij/740.doc (дата звернення: 11.09.2016).

147. Привалов К. Секты: досье страха (о деятельности мистических сект США и Западной Европы). Москва: Политиздат, 1987. 192 с.

148. Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу: Наказ МОЗ України від 15 квітня 2008 р. № 199. *Офіційний вісник України*. 2008. № 50. Ст. 1644.

149. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення: 18.10.2016).

150. Процветание секты Ольги Асауляк (ШЕП) в Харькове. URL: <https://antisekta.org/protsvetanie-sektyi-olgi-asauyak-shep-v-harkove/> (дата звернення: 15.04.2017).

151. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.

152. Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи 1412 (1999) «Протиправні дії сект». *Людина і світ*. 1999. № 9. С. 25–26.

153. Рекомендація 1396 (1999) «Релігія та демократія»: прийнято Парламентською Асамблеєю Ради Європи 27.01.1999 р. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 36. С. 16–17. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43865/2005_36_9.pdf?sequence=1 (дата звернення: 15.06.2017).

154. Рекомендація парламентської Асамблеї Ради Європи 1412 (1999) «Про незаконну діяльність сект». *Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод* / за ред. Володимира Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; худож.-оформлювач Б. Захаров. Харків: Фоліо, 2005. С. 71–73. URL: http://www.irs.in.ua/files/publications/2006_UGSPL_Svoboda_sovesti_i_prava_ludini.pdf (дата звернення: 15.06.2017).

155. Религиозная свобода и религиозные меньшинства во Франции: Резолюція ПАСЕ 1309 (2002), принята 18.11.2002 г./ неофициальный перевод. URL: <http://www.r-komitet.ru/vera/58.htm> (дата звернення: 11.08.2017).

156. Религия и закон: конституционно-правовые основы свободы совести, вероисповедания и деятельности религиозных организаций: сборник правовых актов с комментариями / сост. и автор комментариев А. Протопопов. Москва: Паллада, 1996. 128 с.

157. Религия и свобода совести в Китае (Белая книга). Дата обновления: 30.10.1997. URL: <http://www.fmprc.gov.cn/rus/ziliao/zt/zfbps/t25320.shtml> (дата звернення: 20.12.2015).

158. Релігійні групи та секти. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/psychology/28656/> (дата звернення: 22.02.2016).

159. Релігійні організації в Україні (станом на 01.01.2017 р.). Дані Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України. URL: <https://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ ukr2017/67269/> (дата звернення: 28.07.2017).

160. Релігійні секти в Україні // Сніданок з 1+1. Дата оновлення: 21.09.2014. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=z9vJlBhjVYI> (дата звернення: 25.03.2016).

161. Реуцкий М. В. Тоталитарные секты: механизм рекрутирования. *Профілактика психологічного насильства і маніпулювання свідомістю та розвиток критичного мислення в молодіжному середовищі*: матеріали міжнар. наук.-практич. конф. (м. Київ, 27–28 травня 2004 р.)/гол. ред.: М. М. Слюсаревський; Акад. пед. наук України.

Київ: Укр. центр політ. Менеджменту. Київ, 2005. С. 200–202.

162. Рябко І. В. Правове регулювання релігійних організацій в Україні *Право та державне управління*. 2011. № 3. С. 160–163.

163. Сайентология – как спасти ребёнка от секты URL: https://www.e-reading.club/chapter.php/70240/3/Prozorov_-_Kak_spasti_rebenka_ot_sekty.html (дата звернення: 01.02.2017).

164. Сафронов А. Г. Психология религии. Киев: Ника-Центр. 2002. 224 с.

165. СБУ у Львові затримали лідерів секти «догналітів». *ЧП.ІНФО*. Дата оновлення: 23.06.2015. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Rv6oPZect2c> (дата звернення: 25.03.2016).

166. Секта «Біле братство» могла бути створена державою як експеримент над людською свідомістю. *ТСН*. Дата оновлення: 11.11.2013. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/sektabile-bratstvo-bula-stvorena-derzhavoyu-yak-eksperiment-nad-lyudskoyu-svidomistyu-319581.html> (дата звернення: 03.02.2014).

167. Секта нового формату: руйнування сімей. *Телеканал 1+1*. Дата оновлення: 10.04.2017. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=f4p1yEG8hm0> (дата звернення: 15.08.2017).

168. «Секти» і «культи» в Західній Європі: проблеми правового регулювання. *Людина і світ*. 1997. № 10. С. 28–30.

169. Секты против Церкви (Процесс Дворкина) / сост. Дворкин А. Л. Москва: Издательство Московской Патриархии РПЦ, 2000. 736 с.

170. Семаков Г. С. Кримінологія: курс лекцій. Київ: МАУП, 1999. 126 с.

171. Семенова В. И. Особенности функционирования новых религиозных объединений и деструктивных культов на территории Российской Федерации. *Политика и общество*. 2014. № 5. С. 579–584.

172. Сидоров П. И. Тоталитарные культы и зависимое поведение. *Наркология*. 2004. № 3. С. 32–35.

173. Сім самих небезпечно-поширених сект. *Пробудження*. Дата оновлення: 13.03.2012. URL: <http://waking->

up.org/religii-svitu/7-samih-nebezpechno-poshirenih-sekt/?lang=uk (дата звернення: 25.03.2016).

174. Скобенников А. Вкус крови. *Версия*. 1999. № 18 (42). С. 12.

175. Слепинін О. Україна – школа неляканих чарівників. *Дзеркало тижня*. 2003. 19–25 квітня. № 15 (440).

176. Слівак Я. Релігійна група і нові релігійні рухи (секти). *Соціальна психологія*. 2005. № 1. С. 96–106.

177. Слівінський П. Й. Релігійний вінегрет: кілька слів про нові релігійні і парарелігійні форми / пер. з пол. Г. Теодорович. Львів: Монастир Монахів Студитського Уставу, Свічадо, 1999. 116 с.

178. СМИ: дети-смертники – эффективное оружие ИГ. Дата обновления: 28.03.17 URL: <http://svpressa.ru/war21/news/169269/> (дата звернення: 22.06.2017).

179. Советская криминология / отв. ред. А. А. Герцензон, И. И. Карпец, В. Н. Кудрявцев. Москва: Юридическая литература, 1966. 320 с.

180. Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1981. 1600 с.

181. Соціально-політичний словник-довідник/за ред. М. П. Іщенка. Черкаси: Відлуння, 1999. 304 с.

182. Співачук В. Л. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін та доповнень до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=26000 (дата звернення: 15.05.2017).

183. Сукиасян С. Г. История болезни цивилизации: диагноз терроризм (попытка психопатологического анализа). Ереван: Асогик, 2005. 266 с.

184. Сьомін С. Українська молодь під прицілом новітніх релігійних культів і сект. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 54–63.

185. Сьомін С. В. Міжнародні християнські організації та національна безпека України: монографія. Київ: НІСД, 1999. 267 с.

186. Тайные общества и секты: культовые убийцы, масоны, религиозные союзы и ордена, сатанисты, фа-

натики / подгот. текста Н. И. Морозовой. Минск: Литература, 1996. 623 с. (Энциклопедия преступлений и катастроф).

187. Теоретические основы предупреждения преступности / Антонян Ю. М., Жалинский А. Э., Звирбуль В. К., Клочков В. В., и др.; отв. ред.: Звирбуль В. К., Клочков В. В., Миньковский Г. М. Москва, 1977. 256 с.

188. Технології вербування та впливу на свідомість в неокультах. Новітні релігійні та містичні рухи: системний аналіз / упоряд. В. М. Петрик. URL: <http://hram.in.ua/biblioteka/apologetyka/247-book247/2759-title3285> (дата звернення: 05.09.2016).

189. Ткачук М. «Похрещені» чортзна ким. Україна молода <http://umoloda.kiev.ua/number/1467/188/51615/> (дата звернення: 12.09.13)

190. Тонконогов А. В. Пенитенциарная сектология: учебно-практическое пособие. Москва: НИИ УИС Минюста России, 2004. 121 с.

191. Тоталитарная секта. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Тоталитарная_секта (дата звернення: 11.09.2017).

192. Троцкий В. Ю. Официальное разъяснение характера и смысловой нагрузки термина «секта», выполненное доктором филологических наук В. Ю. Троцким по запросу профессора Российской академии государственной службы при Президенте РФ М. Н. Кузнецова. URL: <http://www/defin/troi.htm> (дата звернення: 14.06.2016).

193. Феномен деструктивных культов и контроля сознания. Дата оновлення: 13.04.2011. URL: <http://antisektaperm.livejournal.com/32191.html> (дата звернення: 11.11.2013).

194. Философский словарь. Київ: А.С.К., 2006. 1056 с.

195. Хаварівський У., Хаварівська Г. Правові засади забезпечення державної релігієзнавчої експертизи. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 31. С. 68–76.

196. Хассен С. Освобождение от психологического насилия. Санкт-Петербург: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2003. 400 с.

197. Хвыля-Олинтер А. И. Религиозно-духовная опасность: методическое пособие для служащих органов государственной власти и местного самоуправления Белгородской области. Белгород, 2004. 69 с.

198. Хосе Ортега-и-Гассет. Восстание масс. *Вопросы философии*. 1989. № 3. С. 119–155.
199. Хохряков Г. Ф. Криминология: учебник / отв. ред. В. Н. Кудрявцев. Москва: Юристъ. 1999. 511 с.
200. Чайкин В. Н. Анализ зарубежного опыта государственного регулирования деятельности организаций с признаками деструктивных культов. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2010. № 3 (19). С. 85–92.
201. Черній А. М. Релігієзнавство: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2003. 351 с.
202. Что такое Саентология. URL: <https://www.scientology.ru/what-is-scientology.html> (дата звернення: 13.05.2017).
203. Шмирко С. В., Добрянський В. І. Деструктивні секти: новий виклик та небезпека для сучасного суспільства. Безпека життєдіяльності. 2011. № 5. С. 10–15.
204. Штерин М. С. Религиозный плюрализм и новые религии в Англии. *Индекс. Досье на цензуру*. 2000. № 11. С. 132–145.
205. Щедрин Н. В. Основы общей теории предупреждения преступности: учебное пособие. Красноярск, 1999. 142 с.
206. Энциклопедический словарь: в 86 т. / изд. Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. Т. 29. Санкт-Петербург: Издательское дело, 1900. 956 с.
207. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 5/редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ, 2003. 736 с.
208. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1999. Т. 2: Д–Й. 744 с.
209. Ясперс К. Духовная ситуация времени. *Смысл и назначение истории*. Москва: Республика, 1994. С. 288–376.
210. Aydıń D. Tarih boyunca Dinlerarası Diyalog. Istanbul: Işık Yay, 2004. 227 s.
211. Kornhauser W. The politics of mass society (International Library of Society). Published by Routledge and Kegan Paul, 1960. 260 p.

212. Kowalewski M. Maly Słownik Teologiczny. Poznan: Księgarnia Wojciech, 1959. 427 s.
213. Nowakowski P. T. Sekty. Oblicza werbunku. Tychy: Maternus Media, 2001. 221 s.
214. Nowakowski P. T. Sposoby pozyskiwania nowych członków przez sekty: Praca magisterska. Katowice, 1998. 72 s.
215. Richard Pipes. Property and Freedom. New York: Alfred A. Knopf, 1999. 328 p.
216. Ritchie J. The Secret World of Cults: inside the sects that take over lives. An Angus & Robertson Book. London, 1991. 241 p.
217. Wallis R. The Elementary Forms of the New Religious Life. London-Boston-Melbourne-Henley: Routledge&Kegan Paul, 1984. 156 p.
218. Wallis R. The Road to Total Freedom: A Sociological Analysis of Scientolog. New York: Columbia University Press, 1977. 282 p.
219. Zimbardo Ph., Leippe M. The Psychology of attitude change and social influence. McGraw Hill, 1991. 437 p.

Додаток 1

Анкета щодо визначення обізнаності громадян України (м. Харків та м. Дніпро) про діяльність тоталітарних сект (опитування проводилось впродовж 2016 року, опитано 802 особи)

1. Визначите Ваш вік.
 - а) 18-29 – 51 %
 - б) 30- 39 – 9 %
 - в) 40-49 – 16 %
 - г) 50-59 – 24 %
2. Зазначте вашу стать.
 - а) чоловіча – 48 %
 - б) жіноча – 52 %
3. Зазначте Вашу освіту.
 - а) вища – 57 %
 - б) середня – 28 %
 - в) студент (ка) – 15 %
4. Чи вважаєте Ви себе релігійною особою ?
 - а) так – 50 %
 - б) ні – 36 %
 - в) не знаю – 14 %
5. Стикалися Ви з термінами «секта» та «тоталітарна секта» ?
 - а) так – 93 %
 - б) ні – 7 %
6. Через які джерела Ви про них дізналися ?
 - а) завдяки освіті – 13 %
 - б) ЗМІ – 62 %
 - в) через знайомих – 25 %
7. Чи несе загрозу людині (життя, здоров'я, майно) та державі (безпека, цілісність) діяльність тоталітарних сект ?
 - а) так – 86 %

- б) ні – 1.5 %
- в) не знаю – 12, 5 %

8. Чи мали Ви власний досвід спілкування з тоталітарними сектами ?

- а) так – 20 %
- б) ні – 80 %

9. Є у Вашому колі спілкування люди, які належать тоталітарних сект ?

- а) так – 17 %
- б) ні – 71 %
- в) не знаю – 12 %

10. Вважаєте Ви діяльність держави у боротьбі з тоталітарними сектами задовільною ?

- а) так – 8 %
- б) ні – 77 %
- в) не знаю 15 %

11. Вважаєте Ви доцільним докладне висвітлення релігійного життя країни на державному та місцевому рівнях ?

- а) так – 86 %
- б) ні – 3 %
- в) не знаю – 11 %

12. Чи необхідна освіта з релігієзнавства у загальноосвітніх навчальних закладах ?

- а) так – 40 %
- б) ні – 38 %
- в) не знаю – 22 %

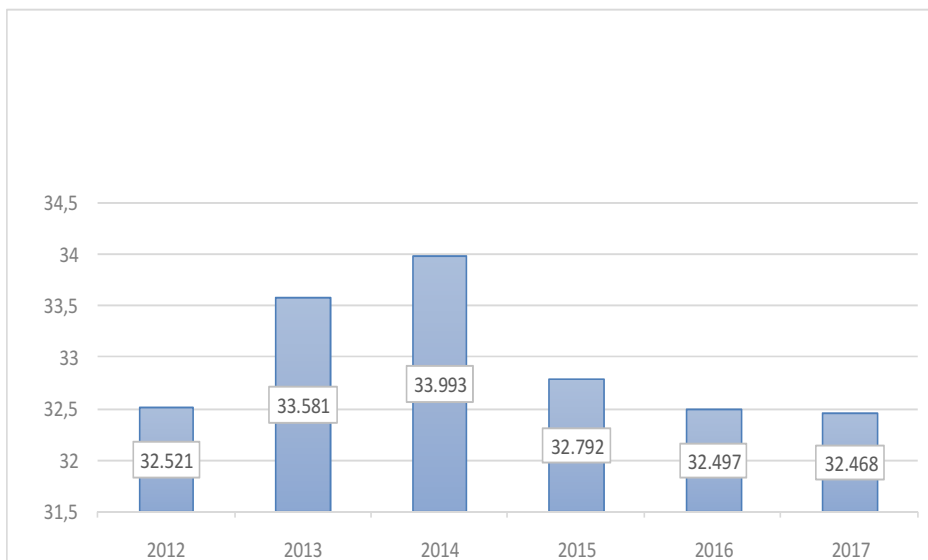
13. Вважаєте Ви власні знання у релігійній сфері достатніми ?

- а) так – 41 %
- б) ні – 49 %
- в) не знаю – 10 %

Додаток 2

Графічне зображення якісних показників релігійних організацій

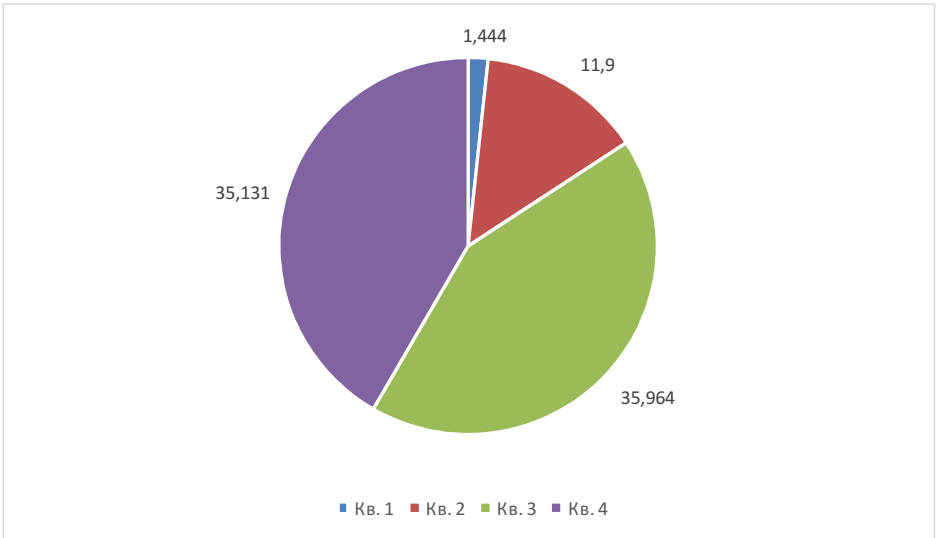
Діаграма 1
Графічне зображення кількісних показників релігійних
організацій у період з 2012 до 2017 років

*Інформація зазначена про релігійні громади, які мають статус юридичної особи.

Діаграма 2

Статистична інформація про кількість релігійних організацій, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я та культурних закладів

1,444 – навчальні заклади, серед яких: 787 – професійно-технічні навчальні заклади; 370 – ВНЗ I-II рівнів акредитації; 287 – ВНЗ III-IV рівнів акредитації

11,900 – заклади охорони здоров'я, серед яких: 1.700 – лікарняні заклади; 10.200 – лікарські амбулаторно-поліклінічні заклади;

35,131 – релігійні організації, серед яких: 32.497 – діючі релігійні громади; 1.098 – незареєстровані релігійні громади; 86 – центри; 292 – управління; 526 – монастирі; 359 – місії; 75 – братства; 198 – духовні навчальні заклади;

35,964 – заклади культури, серед яких: 112 – театри; 76 – концертні організації; 576 – музеї; 17.000 – бібліотеки; 17.100 – клуби; 1.100 – кінотеатри (дані за 2015 рік).

* Інформація представлена за 2016 рік.

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Наукове видання

Ірина Геннадіївна Луценко

**ПРОТИДІЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ТОТАЛІТАРНИХ СЕКТ:
КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ**

Монографія

Підпис. до друку 00.04.2018. Формат